

86. évfolyam	VIGILIA	December
GÖRFÖL TIBOR:	A gyermekeink	921
KONDOR PÉTER: TOMÁŠ HALÍK:	„Isten irántunk való szeretete” „Töredelmes szívvel...” A bántalmazások botránya az egyházban (Biró Szilveszter fordítása)	922 926

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

Száz éve született Pilinszky János
 Ács Pál (irodalomtörténész), Cseke Ákos (esztéta),
 Dávid Katalin (művészettörténész), Dombrovsky Linda
 (filmrendező), Fabiny Tamás (evangélikus püspök),
 Fekete Balázs (jogász), Gelencsér Gábor (filmsztéta),
 Györfly Ákos (költő), Hankovszky Tamás (filozófus),
 Hidas Zoltán (szociológus), Horkay Hörcher Ferenc
 (esztétorténész), Iancu Laura (költő), Kenyeres Zoltán
 (irodalomtörténész), Kereszty Rókus (ciszterci szerzetes, teológus),
 Kuklay Antal (katolikus pap), Mártonffy Marcell
 (irodalomtörténész, teológus), Oravecz Imre (költő, író),
 Radnóti Sándor (esztéta), Sándor Iván (író), Selyem Zsuzsa
 (író, irodalomtörténész), Sepsi Enikő (irodalomtörténész),
 Székely János (katolikus püspök), Thimár Attila
 (irodalomtörténész) és Tóth Sára (irodalomtörténész) válaszai 933

SZÉP/ÍRÁS

■	Pilinszky János hagyatékából	988
HALMAI TAMÁS:	Pilinszky-olvasatok (verselemzések)	993
FENYVESI FÉLIX LAJOS:	Senkiföldjén (vers)	997
VÖRÖS ISTVÁN:	Ezek talán csak lepkék (vers)	998
FERDINANDY GYÖRGY:	Hozsanna (kispróza)	999
MÉHES KÁROLY:	Hazafelé; Esti gyakorlat (versek)	1000

EGYHÁZ A VILÁGBAN

ERDŐ PÉTER: MARTOS LEVENTE	Hála az Eucharisztikus Kongresszusért	1001
BALÁZS: SESZTÁK ISTVÁN:	Közel jött hozzánk A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus görögkatolikus szemmel	1002 1003
JÁGER ESZTER:	Nekünk mondta el magát Jézus szeptemberben. Önkéntesként a kongresszuson	1004
BARLAY TAMÁS:	Az Eucharisztikus Kongresszus a televízióban	1005

NAPJAINK

KISS GÁBOR:	Új fejezet a II. Vatikáni zsinat recepciójában: a 2021–2023-as színódusi folyamat	1007
-------------	--	------

A gyermekeink

A karácsony mérhetetlen súlya és finomsága abból fakad, hogy a lát-szólag pehelysúlyú és apró újszülöttben keresztény meggyőződés szerint magának Istennek a valósága van jelen ténylegesen. Karácsonykor a legfőbb és legteljesebb valóság kér helyet magának a világ körülményei között, olyan módon, ahogyan azelőtt sosem. Ennek a minden korábitól elütő, semmilyen előzményből le nem vezethető, noha minden korábbival szervesen összefüggő jelenlétnek a súlya és finomsága később a meglett felnőtt szavait és tetteit is átjárja: már-már könnyed minden, amit mond és tesz, ám egyúttal mérhetetlen súllyal is rendelkezik. Jézus maga az őszinteség: minden mondata és cselekedete a legtisztább valóság, nem gátolja és nem árnyékolja be semmi, s mivel leplezetlen nyíltságból fakad, súlyossága ellenére is friss és üde. Éppen ezért meg is kívánja az őszinteséget, a nyíltságot és a súlyos valóság terhét elbíró frissességet. A karácsonyi gyermeket nézve vajon milyen szívvvel tekinthetünk gyermekeinkre — milyen világba vezetjük be őket, és miként viszonyulunk hozzájuk?

November közepén, amikor ezt a néhány sort írom, csak a legszűkebb környezetemben nem egy kisgyermek lázas betegen rostokol otthonában, mert megfertőződött a tomboló járvány közepette. Ővintézkedéseknek alig van nyomuk, a felnőtt lakosság túlnyomó többsége védőmaszk nélkül járja az utcákat, rója a boltokat, és vesz részt különböző rendezvényeken. Az oltást tömegével utasítják el, és se szeri, se száma az ostoba véleményeknek. Sok ezer ember fertőződik meg naponta, és nem telik úgy el huszonnégy óra, hogy ne halnának meg több mint százán a fertőzés következtében. Nemcsak az a tény rémisztő, egyre rémisztőbb, hogy az EU-s országok közül lakosságarányosan Magyarországon vesztí életét a legtöbb ember a járvány hatására, de nem kevésbé ijesztő, hogy a helyzet halálosan könnyelmű kezelése a gyermekeket is egyre inkább veszélybe sodorja.

Veszélybe sodorja azokat, akik már amúgy is nehéz helyzetben vannak. Az iskoláskorúak körében végzett nemzetközi felmérések szerint hazánkban tizenkét éve folyamatosan romlik a gyerekek tanulási teljesítménye, közel negyedük gyakorlatilag funkcionális analfabéta, és az alulteljesítők, vagyis a továbbtanulástól elzártak száma is folyamatosan emelkedik. Közben egyre kevesebben választják a tanári pályát, ami nem is csoda, hiszen egy kezdő tanár jövedelme felfoghatatlanul alacsony. A digitális eszközök az erkölcsi szenny tengerét nyitják meg a gyerekek előtt, és e tengerben sokan magukra hagyva fuldokolnak. Miért nem becsüljük meg a tanárokat, akik oly sokat tehetnek a gyermekek épségéért, és miért kezeljük könnyelműen a járványt, kiszolgáltatottá téve a legkisebbeket? Miért esik annyira nehezünkre az őszinteség, és miért nem halljuk meg a beteg és fuldokló gyerekek panaszát? Hogyan szeressük a karácsonyi gyermeket, ha tehetetlenek vagyunk apró kortársaival szemben?

„Isten irántunk való szeretete”

KONDOR PÉTER

1968-ban született Szege-
den. A Magyarországi Evan-
gélius Egyház Déli Egy-
házkerületének püspöke.
Legutóbbi írását 2020. 4.
számunkban közzöltük.

Minden bibliaolvasó ember elcsodálkozik a karácsonyi evangélium végtelen gazdagságán. Már az ünnepi készülődés átmelegíti a szívünket. Mégis azt tapasztalom, hogy a legtöbb ember elakad a szemképráztató perifériánál. Annyi mesterséges fény, csillogás veszi körül az ünnepet, annyira elvakít bennünket, és mellette oly sok mitologikussá nőtt alak tölti be a karácsonyi éjszakát, hogy megfeledkezünk arról a kicsi, hallgatag valakiről, akiért minden egyéb van. Az istállóromantika karácsony körül kigyúló fényénél, amelyet sokszor olyan csodálatosan ábrázol a képzőművészet, valóban megjelenthet az az aggodalom, hogy nem fogjuk észrevenni azt a kicsiny gyertyát, amely az istállóban gyúlt ki. Pedig karácsonynak ez a középpontja. Az a kicsi, szótlán, újszülött gyermek: Jézus. Jó lenne most ide megérkezni, ahol csak ez az egyetlen piciny gyertyácska ég, amelyet az Isten gyújtott meg azon az éjszakán. Mert benne és általa lett nyilvánvalóvá az Isten szeretete. Ahogy János első levelében olvassuk: „Abban nyilvánult meg Isten irántunk való szeretete, hogy egyszülött Fiát küldte el Isten a világba, hogy éljünk őáltala” (1Jn 4,9).

Karácsony tehát nem a mi szeretetünknek az ünnepe, amikor megpróbáljuk egymást kicsit jobban szeretni, néhány napot békeségben eltölteni. Karácsony annak az isteni szeretetnek az ünnepe, amely nélkül a mi szeretetünk elfogy, elenyészik, nincs levegője, amit magába be tudna szívni. Mindannyian utaztunk már sűrű ködben. Akár utasként, akár a járművünket biztonságosan az úton tartani igyekvő vezetőként. Ilyen helyzetben — amely a gyakorlatlanabb sofőrnek ráadásul kétségkívül félelmetes is — minden lelassul, bizonytalan. Biztos pontot keres egyre fáradtabb, káprázó tekintetünk, egy útmenti fehér csíkot, iránymutatást, bármit, amibe belekapaszkodhatunk. A percek óráknak tűnnek, és mikor oszlik a köd, úgy érezzük, egy percet sem bírtunk volna már tovább. Úgy érzem, hogy az Isten szeretete nélkül az egész életünk, minden örömeivel és bánatával együtt, ilyen sűrű ködbe, ilyen kilátástalanságba kerülne. Nem tudnánk mihez kezdeni. A köd pedig nem percekgig venne körül bennünket, évek, sőt évtizedek telnének el szorongató, fullasztó bizonytalanságban. Ha azonban az életünk beágyazódott az Isten szeretetébe, ha egész életünk, tehát a sötét és érthetetlen dolgok, a küzdelmes családi élet, a betegség, de még a gyász fájdalma is bele van ölelve az Isten szeretetébe, akkor egyszerre megváltozik minden. Nemde már egy ember megértő szeretete is szebbé teszi az életet, mert felemel és megment az elkeseredéstől?

Hát még ha tudjuk, hogy az Isten szeret, akkor egyszerre más szemmel látjuk magunk körül a világot. Ugyanazt a világot látjuk, de más szemmel, egy kicsit felülemelkedve, más távlatból, más érzéssel és hozzáállással. Mert az Isten szeretete az, ami igazán erőt ad, felemel, megszépíti az életet, betakar, véd és simogat. Kiegyensúlyozottá tesz. A legboldogabb érzés, ha tudjuk, hogy a világmindenség Ura szeret. Úgy szeret, hogy lehajol, átölel, hogy elvisel. Felemel, ha botlik a lábunk, és átölel, amikor roskadozunk. Világosságot gyűjt életünk sötét pillanataiban, és boldogabbá teszi az örömteli perceket.

Számomra erről beszél a karácsony, hogy Isten így szeret bennünket és ezt a világot. Ezt nyilvánította ki Isten, amint az előbb idéztem János leveléből: „Abban nyilvánult meg Isten irántunk való szeretete, hogy egyszülött Fiát küldte el Isten a világba, hogy éljünk őáltala.” Ebben a kicsi, szótlan újszülöttben, a később értünk keresztet is vállaló Krisztusban nyilvánította ki Isten az ő szeretetét. Lássunk hát túl a szemképráztató karácsonyi reklámokon, csillogó periférián, de lássunk tovább a kedves, szelíd Máriánál és a hallgató Józsefnél, a napkeleti bölcseknél, a betlehemi pásztoroknál és az angyalok csodálatos seregeinél is, amelyek a mennyből szállnak alá és dicsőséget énekelnek, hallelujáznak az Istennek. Lássuk meg őt, aki értünk született! Mert aki hitének tekintetével néz Jézusra, belelát az Isten szívének a közepébe, az Isten nagy szeretetébe. Aki más valamiben keresi, csalódní fog, mert az Isten szeretetét csak Jézusban láthatjuk meg, mert benne lett nyilvánvalóvá. Ezért küldte őt Isten a világba.

Ugye milyen közel került egymáshoz az első karácsonyon ez a két szó: Isten és világ? Isten, a szent, a bűngyűlölő, a hozzáférhetetlen, a megközelíthetetlen, a láthatatlan, az igazságos Isten és a világ. Az embervilág, a maga sötét bűnökkel fertőzött valóságában, durvaságában. Ebbe a világba küldte Isten az ő egyszülött Fiát. Nem megtorlásul küldte az emberi gonoszság ellen, nem haragjának, hanem szeretetének hirdetésére. Jézusban testté lett Istennek az a gondolata, hogy segítsen rajtunk, embereken, mert a magunk erejéből képtelenek vagyunk csak például olyan apróságokra is, hogy megbékéljünk egymással, azzal, aki megbántott, vagy akit megbántottunk; vagy megbékéljünk a sorsunkkal, mert képtelenek vagyunk arra, hogy éljünk vagy a halálon át is életben maradjunk. Istennek tehát ez a gondolata, hogy igazán segíteni akar rajtunk, mellénk akar állni, szeret bennünket — Istennek ez a gondolata öltött testet a názáreti Jézusban. Valami hallatlan nagy dologról van itt szó! Ezért jött bele Isten maga az életünkbe. Nem beszél a szeretetéről, hanem egyszerűen elküldi a mennyből a földre. Isten nem mondja, hogy szeret, hanem eljön ő maga hozzánk, közénk. Isten és ez a világ nemcsak egymás mellé kerültek az első karácsonykor, hanem egymásba fonódtak.

Azt mondhatná most valaki: ha ez igaz, akkor minden jó, akkor mindenféle problémánkra van megoldás, akkor érdemes, mert lehet

egy egész elrontott életet is egészen újrakezdeni, másként megélni, akkor még meghalni is érdemes, mert akkor igaz az örökkévalóság. De hát valóban úgy van, hogy Isten jött közénk Jézusban?! Nemcsak a vallásos ember kegyes beképzeltése ez, nemcsak saját vágyaink és álmaink kivetítődése, hogy Isten élő szava, szeretete testesült meg Krisztusban? Nemcsak magunkat áltatjuk azzal, hogy Isten így lehajolt hozzánk, ennyire mellénk állt? A görögök a hajnalpírt úgy fogták fel, mint a rózsaujjú Éosz istennő megjelenését. Ez a költői kép akkor is megmaradt, amikor már régen tudták, hogy a hajnalpír a fénysugaraknak bizonyos törésén nyugszik. Vajon a Jézusról való összes bibliai kijelentés nemcsak ilyen költői kifejezés, amivel az ember a maga vallásos élményeit értelmezi? Ne döbbenjünk meg, hogy ilyen nyíltan felvetem ezeket a kérdéseket, mert tudom, hogy ott lappanganak sokunk szíve mélyén, és azt is tudom, hogy a mi hitünknek semmiféle kérdéstől nem szabad visszariadnia.

Mivel lehet hát bizonyítani, hogy Jézusban valóban Isten megváltó szeretete, lényé testesült meg ezen a földön? Nos, észérvekkel nem lehet eldönteni ezt a kérdést. De hadd mondjam, hogy észérvekkel bebizonyítani ebben az életben csak banális dolgokat lehet. Például az az állítás, hogy $2 \times 2 = 4$, bizonyítható. De az élet igazán komoly, nagy értékei bebizonyíthatatlanok. Gondoljunk például az édesanyai szeretetre. Hogyan lehetne valami bizonyító erejű formulába foglalni? Sem látni nem lehet, sem megfogni, mégis tudjuk, tudom, hogy van! Egyszerűen azért tudom, hogy van, mert nekem is van édesanyám. Vannak tehát dolgok, amelyek csak bizonyos személyes, belső találkozásban ismerhetők meg. Vannak igazságok, amelyek csak úgy bizonyulnak valónak, ha rátesszük az életünket. Így vagyunk Jézussal is. Aki nem meri megtenni azt, hogy beleadja magát az Istennel való életközösségbe — amelyet felkínált Jézusban —, hogy Isten megváltó szeretetét befogadja magába, és akármilyen erőtlően is, de viszontszeresse: annak sosem lehet bebizonyítani Istentől, Jézusról, megváltásról semmit! Csak az, aki az Isten akaratát meg is cselekszi, aki meri Jézust mint Istent a maga életébe befogadni, aki mer az ő nevében valami áldozatot hozni, aki mer az ellenségének miatta megbocsátani, aki mer Jézus erejével a kísértés ellen dönteni, aki meri vele járni az útját, mer vele élni: az, de csak az győződhet meg arról, hogy valóban Istennel van dolga, és nem emberi kegyes képzelődéssel. Istent csak a neki való engedelmeség, az ő szava szerint való cselekedet merészségében lehet megismerni, tehát úgy, hogy kiszolgáltatjuk neki magunkat! Az az Ige, az az isteni szó, Aki Jézusban testté lett, sohasem hagy cserben.

Mi ezért valljuk, hogy a testlétel által, a Máriától való születés által valóban Isten jött el ebbe a világba, olyan mélyen és valóságosan, hogy ez a kapcsolat nem fog többé soha szétszakadni. Isten így szereti ezt a világot. Ezért szabad és kell nekünk is így szeretni. Szeretni mindazt, ami benne van, mindenféle gondolkodású embere-

ket, az állatokat, a növényeket, a természetet, magát és a földet, a történelmet. Ebben a világban, amelyet Isten így szeret, benne vagyunk mi is és az ellenségeink is. Ezt jelenti a János-levélben az a kicsike szó, hogy „irántunk”. Tehát Isten az ő irántunk való szeretetét nyilvánította ki. Tehát nemcsak irántam, hanem irántunk való szeretetét. Ugye érezzük, hogy ez a szó („irántunk”) mennyire összességbe von bennünket egymással? Mennyire egy sorsközösségbe von bennünket egymással? Tehát azt jelenti ez, hogy meg kell próbálnunk úgy tekinteni a másik emberre — arra is, aki megbántott, talán kifosztott lelkileg és csúnyán bánt velünk —, hogy Isten őt is pontosan úgy szereti, mint minket. Tehát az irántunk — akik sokszor ellentétben vagyunk egymással, akik haragszunk egymásra —, a mindannyiunk iránt való szeretetét nyilvánította ki Isten a názáreti Jézusban. Ha ezt a gondolatot megértjük, egész biztos, hogy más szemmel fogunk ránézni a másik emberre.

Engedjük hát, hogy az Isten irántunk való szeretete felperzselje a magunk és mások közé emelt válaszfalakat, és felmelegítse a szívünket az iránt is, akivel szemben eddig fagyos volt. Mert amíg nem tudom így elfogadni az Isten irántunk való szeretetét, addig nincs nyitva a szívem az Isten irántam való szeretete előtt sem. Előbb azt kell megtanulnunk, hogy „irántunk”, mert ebben benne van az, hogy „irántam”. Karácsonynak ez a legnagyobb ajándéka. Ez a legnagyobb benne: Isten irántunk való szeretete. Hogy a sok-sok millió ember között bennünket is, egyenként észrevesz és szeret.

Hogy mit akar elérni Isten a szeretetével? Úgy olvassuk, hogy éljünk általa. Isten szeretetével éltetni akar bennünket. Mindannyian megtapasztaltuk már, mennyire más lesz egy ember, akit valaki szeret. Kivirul, megváltozik a szeretett ember, nem marad olyan, mint amilyen volt. Éppen ezt akarja Isten is, hogy mássá legyünk, hogy megváltozzunk, hogy jobba, tisztábbá, örvendezőbbé és hasznosabbá legyünk. Emberibb emberré, krisztusibbá. Olyan életerőtöbbletet akar Isten ajándékozni nekünk az Ő szeretetével, amely által felül tudunk emelkedni az általános emberi szinten jószágban, örömben és megbocsátásban.

Isten nem azért küldte Fiát ebbe a világba, hogy évente egyszer meghitt hangulatban tölthessünk néhány napot általa, hanem hogy éljünk általa. Boldogabban, igazabban, áldottabban, tartalmasabban éljünk már most, és éljünk örökké.

„Töredelmes szívvel...”

TOMÁŠ HALÍK

A bántalmazások botránya az egyházban

Tomáš Halík (1948) a prágai Károly Egyetem vallásszociológia-professzora, a Cseh Keresztény Akadémia elnöke és a Szent Megváltó Akadémiai Egyházközség lelkipásztora. 2014-ben Templeton-díjban részesült. – Itt közölt szövege szeptember 21-én előadásként hangzott el a kelet- és közép-európai egyházak Varsovában rendezett gyermekvédelmi konferenciáján.

Alázatos lélekkel és töredelmes szívvel — *in spiritu humilitatis et in animo contrito* — meg akarom érinteni az egyház egyik legfájdalmasabb sebéét. Még a feltámadott Krisztus misztikus teste is hordoz sebeket, és ha figyelmen kívül hagyjuk ezeket a sebeket, ha nem akarjuk megérinteni őket, akkor nincs jogunk azt mondani Tamás apostollal: „Uram és Istenem!” Egy régi legenda szerint maga az ördög jelent meg Szent Márton előtt Krisztus képében. De Márton megkérdezte tőle: hol vannak a sebeid? Krisztus sebek nélkül, az egyház sebek nélkül, a hit sebek nélkül csak ördögi illúzió. Bátran bízva az igazság gyógyító és felszabadító erejében, meg akarjuk érinteni azokat a sebeket, amelyeket a katolikus papság és az egyházi tisztségviselők okoztak a védteleneknek, különösen a gyermekeknek és serdülőknél, és ezáltal az egyház hitelességének a mai világban.

Ahhoz, hogy megértsük ezt a válságot és kairoszként fogadjuk el, kihívásként és lehetőségként, hogy éretté tegyük egyházunkat és hitünket, szélesebb összefüggésben kell látnunk és foglalkoznunk a papi bántalmazás jelenségével. Elsődlegesen a bántalmazások átéltői és áldozatai kívánnak féltő törődést tőlünk. Meg kell adnunk nekik minden jogi, pszichológiai és lelki támogatást, amire szükségük van. A bűnösöket meg kell büntetni, és segíteni kell nekik a bűnbánat és a gyógyulás útján. Gyakorlati intézkedéseket kell hozni annak érdekében, hogy a jövőben minimalizáljuk a gyermekek és a kiszolgáltatott felnőttek bántalmazásának kockázatát. De mindezek a fontos lépések csak kis részét jelentik annak, amit meg kell tennünk.

XVI. Benedek és Ferenc pápa egyaránt a helyes utat mutatta: meg kell vizsgálnunk, hogy mi történt egyházunkkal, mi történt hitünkkel, mi az, ami lehetővé tette, hogy ilyesmi megtörténjen. Benedek pápa benyomása szerint a világ számos helyén az egyház inkább „politikai apparátus” lett, mintsem a hit közössége. Az egyháznak meg kell szabadulnia a klerikalizmus betegségeitől, mert a bántalmazási esetek mindenekelőtt a hatalommal és a tekintéllyel való visszaéléseket példázzák az egyházban, amit Ferenc pápa is elmond. Nemcsak egyes emberekről van szó, hanem az egész rendszer veszélyes betegségéről. Megfosztjuk súlyától a bántalmazás problémáját, ha azt állítjuk, hogy a probléma az egyházon kívül még nagyobb, ha pedig azt mondjuk, hogy a probléma csak néhány

helyi egyházat érint, akkor lelki vakságnak, képmutatásnak és gőgnek adjuk tanújelét.

Ezt a szexuális bántalmazás válságáról szóló nemzetközi konferenciát Varsóban tartják, mert a posztkommunista világban gyakran látjuk az említett magatartásformákat. Radikálisan el kell utasítanunk azt az ördögi kísértést, hogy azt állítsuk, a szexuális, pszichológiai és lelki bántalmazás problémái a „korrupt Nyugat” betegségei. Ha más szemében keressük a szálkát, nem tudjuk reálsan észlelni és hatékonyan kezelni a súlyos jelenségeket.

Számos oka van annak, hogy a posztkommunista országokban sokan hajlamosak tagadni a papi bántalmazás problémáját. Igaz, hogy a kommunista uralom alatt álló országokban a papoknak gyakran kevesebb lehetőségük volt kiskorúak bántalmazására, mert a szabad világgal ellentétben szinte nem léteztek olyan egyházi intézmények, amelyek a gyermekek és az ifjúság gondozását szolgálták. A totalitárius rendszerek, mind a náci, mind a kommunista, gyakran próbálták hiteltelenné tenni az egyházat és bizonyos papokat azzal, hogy hamisan vádolták őket szexuális bántalmazással. (Talán ez az oka annak, hogy II. János Pál pápa sokáig nem hitt a papok ellen felhozott vádak nagy részének.) Ma, amikor hozzáférésünk van a titkosrendőrség levéltáraihoz, azt láthatjuk, hogy a kommunista rendszerek tisztában voltak a bántalmazásokkal és a papok életének egyéb sötét vonatkozásaival, például az alkoholizmussal vagy a korrupcióval; gyakran megszarolták ezeket a papokat, és néhányan besűgők lettek.

Amikor az állam üldözte az egyházat, fokozódott a belső kohézió és szolidaritás. De a másik oldal nem volt hajlandó látni a sötét árnyakat saját soraiban. A kommunizmus bukása után nyugati konzervatív katolikusok érkeztek országainkba, akik az egyházat olyan Csipkerózsikaként akarták láttatni, aki boldogan átaludta a II. Vatikáni zsinat idejét; mint egy mesebeli herceg, csókkal ébresztették volna fel premodern szépségére. Csipkerózsikának természetesen nem lehetnek csúnya vonásai — tehát nincsenek bántalmazási botrányok.

Ezt a hamis képet néhány katolikus hálásan támogatja és internalizálja a posztkommunista Európában: mi vagyunk az üldöztetésünk által megtisztított egyház, a vértanúk egyháza, és most erkölcsi leckéket fogunk adni a „romlott Nyugatnak”, a nyugat-európai és amerikai testvérközösségeinkhez tartozó katolikusoknak is. *Ex Oriente lux, ex Occidente luxus* („Keletről fény jön, Nyugatról luxus”)! Ennek az ideológiának szüksége van a „korrupt Nyugat” képére, a fogyasztói társadalommá váló, materialista és liberális világ képére, szemben a „Szent Kelettel”, a hősiek, üldözött egyházzal. Az egyháznak az a valósága, amely maga is szenvedést okoz, nem illik a szenvedő vértanúk egyházának képébe. Csakhogy az igazság ritkán fekete-fehér.

A tisztább keleti egyháznak ez a csábító önillúziója több ok miatt érvényesült a posztkommunista Európában. A kommunizmus bu-

kása után néhány keresztény nem tudott élni ellenség nélkül. A „korrupt liberális Nyugat” vált a régi ellenség ideális helyettesítőjévé. A katolikusok, akiket egykor a kommunisták üldöztek, most elkezdték használni a tudatalattijukban a kommunista propaganda agy mosásával meghagyott nyugat-ellenes retorikát. Szintén szerepet játszott néhány nemzet és helyi egyház messianizmusa, a romantika öröksége (nemcsak Lengyelországban és Oroszországban). A „kiválasztottak” fogalma (a szenvedő Messiás és a szenvedő nép képei) segítette az egyházaknak abban, hogy megmaradjanak az üldöztetés idején; de a kommunizmus bukása után, amikor az üldöztetés és az elszigeteltség szomorú következményei nyilvánvalóvá váltak, ezek az énképek kompenzációvá váltak a Nyugat iránt érzett kisebbségi komplexusért.

Az a feltevés, hogy az egyház a kommunizmus idején átaludta a II. Vatikáni zsinatot és annak reformjait, csak részben igaz. Hálával emlékezem hittantanáira, akik hosszú éveket töltöttek náci, majd kommunista börtönökben és koncentrációs táborokban, vagy uránbányákban végeztek kényszermunkát. Ott megtapasztalták a „konkrét ökumenizmust” — nemcsak más egyházak keresztényeivel, hanem a világi humanistákkal és még a nonkonformista marxistákkal is testvéri közelségbe kerültek. Némelyikük a próféták szellemében az üldözés éveit isteni leckeként, az egyház korábbi diadalmaskodásától való megtisztulásaként fogadta el. A börtönben az egyház jövőbeli formájáról álmodoztak — egy ökumenikus, nyitott, szegény és szolgáló egyházzal. Amikor a hatvanas évek végén kiengedték őket a börtönből, lelkesedéssel és megértéssel fogadták a zsinat reformjait, amelyekben Istentől származó kihívást láttak. Megismertették velem és még sokan másokkal a II. Vatikáni zsinat szellemiségét. Személy szerint kötelességemnek érzem, hogy hű legyek tanúságtételükhöz.

A papok és a püspökök túlnyomó többsége azonban nem férhetett hozzá a kortárs teológiai irodalomhoz, és nem rendelkezett ilyen tapasztalatokkal. Az értelmi összefüggések ismeretében nem tudták teljesen megérteni a zsinat üzenetét és jelentését. A reformok gyakran felületesek és pusztán formálisak maradtak — az oltárt megfordították, a nemzeti nyelvet bevezették a liturgiába. De a mentalitás nem változott. A kommunista uralom idején az egyház nagyon része félreértette, és nem váltotta valóra a zsinat azon törekvését, hogy „a katolicizmusból a katolicitásba” lépjen át, hogy véget vessen a modern világ ellen folytatott hiábavaló kultúrharcnak, és mindenekelőtt, hogy felhagyjon az egyház klerikális értelmezésével. A kommunista rezsimeknek megfelelt az egyház klerikális modelljének megőrzése: sok országban a papok a kommunista állam alkalmazottai voltak, és könnyebben manipulálhatóak voltak, mint a laikusok.

Az egyes országok helyzete más és más volt. Kemény szekularizáció folyt a kommunizmus idején, és „lágyszekularizáció” a

posztkommunista korban. Mindez változó intenzitással zajlott. Néhány országban paradox módon a kommunista üldözés a vallásosság újjáéledését hozta magával, bár csak rövid ideig. Csehország nyugati részében, ahonnan származom, a kulturális szekularizáció az iparosodás, az urbanizáció és a jó oktatási rendszer eredményeként a 19. század vége óta folyik; a kommunizmus idején a sztálinisták Csehországot választották — valószínűleg annak drámai válástörténete és antiklerikális hagyománya miatt — annak terepeként, hogy teljesen ateista társadalmat hozzanak létre. Ám a kommunizmus bukása előtti és utáni rövid vallási ébredést követően, amikor az egyház nagy rokonszenvet vívott ki a társadalomból, az egyház nem tudott megfelelően reagálni az új korszak kihívásaira. A „lágyszekularizáció” újabb hulláma érkezett.

A szomszédos Lengyelországban egészen más volt a helyzet. A közelmúltig a népi vallásosság — a *Volkskirche* — társadalmi-kulturális bioszférája túlnyomórészt agrártársadalom volt. A katolicizmust — Csehországtól eltérően — a nemzeti identitás szerves részeként fogták fel. II. János Pál megválasztása, majd hazájában tett első (1979-es) látogatása során világossá vált, hogy az egyháznak sokkal nagyobb erkölcsi, pszichológiai és politikai befolyása van Lengyelországban, mint a kommunista kormánynak. A kritikus pillanat csak II. János Pál halálának pillanatában következett be — az egyháznak most azzal a feladattal kellett szembenéznie, hogy újra felfedezze Krisztust és az Evangéliumot a szent lengyel pápa ikonja mögött. Néhány püspök szerencsétlen szövetséget kötött a jelenlegi populista és nacionalista kormánnyal, ami jobban károsította az egyházat Lengyelországban, mint a fél évszázados kommunista üldözés. A bántalmazás világjárványának régebbi és közelmúltbeli hulláma földrengést okozott a lengyel egyházban. A szexuális bántalmazás csak a probléma egyik aspektusa volt. Ha a lengyel egyháznak nem sikerül a jelenlegi válságot kairoszként és mély reformokra intő felszólításként értelmezni, ha az egyház nem mutatja meg a lengyel társadalom — és különösen a fiatal generáció — számára a kereszténység más arcát, a szekularizáció folyamata Lengyelországban még radikálisabb lesz, mint Spanyolországban és Írországban.

A szexuális bántalmazás válsága nem marginális jelenség. Ma a bántalmazási botrány hasonló szerepet játszik, mint a középkorban a reformációt felgyorsító búcsúcédulás botrányok. Ami eleinte marginális jelenségnek tűnt, ma — akárcsak akkor — sokkal mélyebb problémát tár fel. Az egész rendszer gyógyulásra szorul: sok egyéb tényező mellett az egyház és a politikai hatalom kapcsolata, valamint a papság és a laikusok viszonya is.

A katolikus egyház mai helyzete erősen hasonlít a reformáció előtti helyzetre. Az egyháznak mélyreható reformra van szüksége. Ha ezt az intézményi változásokra korlátozzuk, a reform felületes marad, és szakadáshoz vezethet. Szükségünk van a 16. századi ka-

tolikus reformáció inspirációjára — ennek lényege a spiritualitás elmélyítése volt az egész egyházban (gondoljunk csak arra a szerepre, amelyet olyan misztikusok játszottak, mint Avilai Szent Teréz, Keresztes Szent János és Loyolai Szent Ignác), de ebben az időszakban a lelkipásztori stílusú püspöki és papi szolgálat is megjelent (gondoljunk Borromeo Szent Károlyra és még sokakra). Nemcsak a szerkezet megváltoztatására, hanem a mentalitás megváltoztatására, az egyházon belüli kapcsolatok kultúrájának megváltoztatására van szükség.

A múltban számos reform történt az egyházban, de csak tragikus késések után. A 19. században az egyház elvesztette a munkásosztályt. A 20. század elején szellemi önkasztrációt követett el az úgynevezett „modernizmus” elleni küzdelemben, amely az értelmiség nagy részének és számos próféta személyiségének elvesztéséhez vezetett. A hatvanas években elvesztette a fiatalabb generáció nagy részét, és most — a nők méltóságának és új öntudatának korszakában — sok-sok nőt veszít el. A II. Vatikáni zsinat azon törekvése, hogy megbékéljen a modern világgal, túl későn jött. A modernitás épp a hatvanas években érte el csúcspontját, de utána hamarosan véget ért.

A zsinat nem készítette fel az egyházakat a posztmodern korra. Ma az egész szociokulturális kontextus megváltozott. Az egyházak elvesztették vallásmonopóliumukat. A szekularizáció nem pusztította el a vallást, hanem átalakította. Az egyház fő versenytársa ma nem a világi humanizmus, hanem a vallás és a spiritualitás új formái, amelyek emancipálódtak az egyháztól. Az egyház nehezen találja meg helyét egy radikálisan pluralista világban. A kommunista múlttal fémjelzett egyházak pedig különösen nehezen tudnak tájékozódni ebben a világban.

Az egyház erkölcsi pánikkal reagált a hatvanas évek szexuális forradalmára. A szexuális erkölcs hangsúlyozása vált az igehirdetés meghatározó témájává, és szakadék nyílt az egyházi tanítás és sok katolikus, köztük a papok élete között. Az egyház egyetlen témát sem tárgyalt olyan gyakran, mint a szexualitást. A hatodik parancsolat gyakran az első volt a prédikációkban. Ferenc pápának volt bátorsága ezt pontosan néven nevezni: „neurotikus megszállottságnak” minősítette. És amint a bántalmazási botrány kibontakozott, az egyházon belül és kívül természetesen az a dühös és felháborodott reakció született ezekre az erkölcsi leckékre, hogy „nézz magadba!” Az egyház későn — talán túl későn — kezdte kezelni ezt a saját soraiban jelentkező képmutatást és botrányt, gyakran csak válaszul arra, hogy napvilágra kerültek a bántalmazások, részben a világi média leplezései nyomán.

Aggódok amiatt, hogy sok szeminárium (különösen a poszt-kommunista országokban) nem biztosítja a papságra készülők számára a lelki és pszichológiai felkészültséget a cölibátusra. Ennek magában kell foglalnia a homoszexualitás őszinte megvitatását, bele-

értve sok pap homoszexuális irányultságát is. Egyes papok a kivétítés mechanizmusán keresztül birkóznak meg szexualitásukkal: a papság homoszexualitása ellen sokszor a homoszexuális irányultságú papok szólalnak fel a legharciasabban. Az egyház megfizette az árát, amiért túl sokáig ellenállt a kozmológia, az evolúcióelmélet, valamint az irodalmi és történelmi kritika meglátásainak a bibliai egzegézisben; nem ismételheti meg ezeket a hibákat azzal, hogy figyelmen kívül hagyja a neurofiziológia meglátásait a homoszexualitás megközelítésében és a kulturális antropológiát a családi élet fejlődésének megértésében.

„Ez az idő nemcsak a változás kora, hanem a korszakváltásé is” — mondta Ferenc pápa. Gyökeresen megváltozik a vallásnak és az egyháznak a társadalmakban és kultúrákban betöltött szerepe. A szekularizáció nem a vallás végét, hanem annak átalakulását hozta. A globalizáció csúcspontja az ellenállás: a populizmus, a nacionalizmus és a fundamentalizmus növekszik. Világunkat egyre több szál kapcsolja össze, ugyanakkor újfajta megosztottság is jelentkezik benne. A globális keresztény közösség is egyre inkább megosztott — ma azonban a legnagyobb megosztottság nem az egyházak között, hanem azokon belül van. A koronavírus-járvány idején a bezárt és üres templomokat prófétai figyelmeztető jelnek tekintettem: hamarosan ilyen lehet az egyház alapállapota, ha nem megy át mélyreható reformon.

A bántalmazási válság csak az egyik aspektusa a papság intézményi válságának, az egyház és a hit válságának. Ezt a válságot csak úgy lehet leküzdeni, ha új módon fogjuk fel az egyház mai társadalomban betöltött szerepét — az egyház „Isten zarándok népe” (*communio viatorum*), az egyház „a keresztény bölcsesség iskolája”, az egyház „tábori kórház”, a találkozás, a megosztás és a megbékélés helye. Félelem és pánik nélkül kell szembenéznünk ezzel a válsággal, bízva a történelem Urában. A megoldás nyugodt és alapos lelki elemzést, lelki belátást igényel. Egy régi cseh legenda szerint egy prágai gótikus templom építője az épület befejezésekor felgyújtotta a fakeretet. Amikor a tűz kigyulladt, és az állványzat zúgva, lánokban borult a földre, az építető pánikba esett és öngyilkos lett, azt gondolva, hogy épülete összeomlott. Eszembe jut, hogy sok keresztény, aki pánikba esik ebben a változásokkal teli időben, hasonló hibába esik. Ami összeomlik, lehet, hogy csak egy faállvány; ha leég, a templom épületét minden bizonnyal megégeti a tűz, de a rég elfedett, lényeges dolgok feltárulnak.

Negyvenhárom éves papi szolgálatom során több tízezer ember számolt be nekem az életéről. Sok éven át a bűnbánat szentsége mellett felajánlottam a „lelki tanácsadást”, amely hosszabb és mélyebb, mint amit a gyónás szokásos formája megenged. Ilyen beszélgetéseken gyakran részt vesznek a megkereszteletlen „szellemi keresők” is. Kibővítettem a szolgálatban dolgozó munkatársaim csapatát, hogy teológiára és pszichoterápiára képzett laikusokat is

felvegyek. Meggyőződéseim, hogy a „lelki kísérés” lesz az egyház legfontosabb lelkipásztori feladata a következő időszakban.

Én magam is e szolgálat során tanultam a legtöbbet, s ennek folyamán átalakult a teológiám és a spiritualitásom, a hitem és az egyházzal alkotott felfogásom. Amikor püspököm, a prágai érsek határozottan megtagadta, hogy beszéljen a papok szexuális zaklatásának áldozataival (beleértve a kolostor tagjait is, amelynek akkoriban az előljárója volt), és a rendőrségre irányította őket, én késő éjszakába nyúló beszélgetéseket folytattam sokukkal közülük. Utána gyakran azt tapasztaltam, hogy reggelig nem tudok aludni. Sokkal többet nem tudtam meg, mint amiről már korábban is tudtunk. De ezeknek a férfiaknak és nőknek a szemébe néztem, és fogtam a kezüket, amikor sírtak. Ez nagyon más volt, mint nyilatkozataikat a bírósági dokumentumokban olvasni. Évekig dolgoztam pszichoterapeutaként, s ismerem a mentális és spirituális fájdalom közelségét és kölcsönhatásait, de ez más volt, mint pusztán pszichoterápia; egész szívemmel éreztem ott Krisztus jelenlétét, mindkét oldalon: a „kicsikben, a betegekben, a bebörtönzöttekben és az üldözöttekben”, valamint a hallgatás, a vigasztalás és a megbékélés szolgáltatában is, amelyet megadhattam nekik.

Gyakran visszatérek egy történethez, ami egyfajta mini-evangélium Máté evangéliumának közepén, egy nő története, aki tizenkét évig vérzésben szenvedett, sok orvost kipróbált, minden vagyonát kezelésre fordította, de semmi sem segített rajta. Az akkori vallási tisztségviselők szerint a vérző nő rituálisan tisztátalan, nem vehet részt az istentiszteleten, és senki sem érhet hozzá. Az emberi intimitás, az emberi érintés iránt érzett izzó vágya elvezette a nőt a parancsolt elszigeteltség megtöréséhez: megérintette Jézust. Névtelenül, hátulról érintette meg, és megpróbált rejtve maradni a tömegben. Jézus azonban nem akarta, hogy így gyógyuljon meg. Az arcát kereste. Az asszony előjött, és évekig tartó rejtőzködése és elszigeteltsége után befejezte, amit teste mondott — a vér és a fájdalom nyelvén — azzal, hogy leborult előtte, és „a teljes igazságot elmondta” mindenki előtt. És az igazságnak abban a pillanatában megszabadult betegségétől.

Olyan egyházzal álmodom, amely olyan biztonságos teret teremt — az igazság terét —, amely gyógyít és felszabadít. Őszintén remélem, hogy ez a konferencia hozzájárul az álom megvalósulásához.

Biró Szilveszter fordítása

Száz éve született Pilinszky János

Száz évvel ezelőtt, 1921. november 27-én született Pilinszky János. A kerek évforduló alkalmat ad életművét változatlanul nagy becsben tartó folyóiratunknak arra, hogy mind a költő alkotói alakját, mind műveinek utóéletét és elvi jelentőségét középpontba állítsa. Három átfogóbb területre tudjuk tagolni azokat a kérdéseket, amelyeket Pilinszky János szempontjából különösen fontosnak tartunk.

Hangvétele, hangoltsága, motívumkészlete és gondolatisága összetéveszthetetlenül egyedi, úgy, ahogyan csak a legnagyobbaknál szokott. Az Ön számára személyesen miben jelölhető meg az életmű jelentősége, mi az, ami miatt fontosnak tartja a költő alakját és műveinek világát? El tudja-e választani, elválasztandónak tartja-e egymástól az alkotót és alkotásait? Vannak-e olyan motívumok, fordulatok vagy tartalmi elemek, amelyek különösen is kiemelkedővé váltak az Ön számára?

Pilinszky János keresztény (katolikus) költő és esszéista volt, mégis azok közé tartozott, akikben bizalmatlanságot keltett a keresztény irodalom vagy a keresztény művészet kifejezés. Véleménye szerint van-e létjogosultsága annak, hogy a keresztény jelzőt az irodalomhoz vagy bármilyen művészeti ághoz kapcsoljuk? Meghatározható-e egyáltalán olyan gondolatiság, stílus és kontextus, amelynek alapján egy alkotó joggal közelíthető vallási hagyományokhoz, akár a kereszténységhez is? Létezik-e hívő alapállás, spirituális érdeklődés, szakralitás vagy transzcendenciára való irányultság a művészetekben, és ha létezik, vajon a művészet önálló régióját rajzolja-e körül? Vagy nem korlátozható egyetlen területre (például a szakrális művészetre, a keresztény irodalomra) ez a fajta irányultság?

Miben látja a mai magyar- és világirodalom legfontosabb tendenciáit? Felfedez-e olyan jelenségeket, amelyek kapcsolatba hozhatók Pilinszky János alkotóművészetével? Lehet-e kapcsolódni ma valamiképpen életművéhez? Vannak-e jelei a tudatos eltávolodásnak, a közönynek vagy éppen a folytatás igényének?

ÁCS PÁL

Az üres fotel

Irodalomtörténész

Jancsi, a kezdeddel mi történt?

A mű és az alkotó egymással, egymásból nem magyarázhatók — így tanultuk. Sosem tudtam igazán elfogadni ezt a merev szétválasztást.

Valahányszor Pilinszky verseire gondolok, legelőször a költő hangja szólal meg bennem. Lendületesen magyaráz valamit, hogy mit, nem tudom. Csak arra emlékszem, hogy folyton azt kérdezi: — Érted? Ez világos? — Évtizedek múltán újra megnéztem Maár Gyula 1978-as Pilinszky-portréfilmjét, ahonnan ezek a régi emlékeim származnak. A költőben valóban heves közlésvágy lobog, de látni, hallani, szinte tapintani is lehet a feszültséget: olyasmiről szól versek kapcsán, amit lehetetlenség prózában újra elmondani. Pilinszky reflektál saját költészetére, de mindig át is alakítja (s ezáltal érvényteleníti is) ezeket a megfigyeléseket. Szokatlan metaforákról még összetettebb szóképekben beszél. Tudatosan tereli a figyelmet a szavakon túli „meta-formákra”, „meta-tartalmakra”, ahogy mondja, a lírai közlésfolyamok főerei helyett most a hajszálerekbe igyekszik több vért pumpálni. Olyan tartalmakra fókuszál, amelyek valahol a nyelv alatt vagy afelett helyezkednek el. Ölében tartja a *Krátért*. Nemcsak a verseket olvassa onnan, bele-belenéz az esszébe is, puszkázik belőlük: a szavak szintjén nem nagyon akar újat mondani. Érdemes tehát figyelni a film „melléközeire”, a spontán esetlegeségeknél tűnő snittekre — ezek persze a filmalkotás folyamatában keletkeznek —, a főtémától elszakadó kis párbeszéd-töredékekre, mert eme lényegtelennek tűnő semmiségekben tárul fel az aktuális mondandó gazdagsága, a közölhetetlen közlendő „mozdulatlan magja”.

Az *Apokrif* elhangzása után, a film elején a következő beszélgetés hallható: „— Jancsi, a kezdeddel mi történt? — Hát... kis baleset. Hiszen tudod, hogyan is volt ez. — Nem akarod elmondani, mi volt ez a baleset? — Elaludtam a karosszékben, írás közben, és órákon keresztül elszorítottam itt egy ideget a karomban, ami állítólag nagyon lassan regenerálódik; nagyon nehéz jóslni is...”

A portréfilm közepe tájára esik egy másik rövidke dialógus: „— Mikor írtál utoljára verset? — Verset már elég régen. — Körülbelül mennyi ideje? — Körülbelül egy éve.”

Kapcsolható ezekhez egy snitt. A filmen gyereklány fényképe látható, közben a költő beszél: „Jutta Scherrer vallástörténész négyesztendős korában.” A filmrészlet előtt két olyan vers hallható, amely közvetlenül kötődik a német vallástörténészhez, aki hat éven át a költő szerelme volt, de 1976-ban elhagyta őt.

A testi, a szellemi és a lelki bénultság fájdalmának sajátos kifejezései ezek az epizódok. „Sokszor az az érzésem, hogy már erősen kifele megyek. De önmagamat kell befejeznem” — mondja Pilinszky. Ez egyben — Tandori Dezsőt parafrázálva — „a kifejezés befejezése”.

Egy iszonyú mély titok

A Jelenések könyvének középkori illusztrátorai számára komoly nehézséget okozott, amikor le kellett festeniük a hetedik pecsét felnyitása utáni félórányi csendet. Rendszerint kék mezőben elhelyezett absztrakt csillagmintával ábrázolták a „hallgatást a mennyben”. A Pilinszky-portréfilmben is felfedezhetők a „mennyei” hallgatás elvont csillagmintái, amelyek joggal közelíthetők bizonyos keresztény

hagyományokhoz. De amint felvillannak ezek a csillagrajzolatok, máris átrendeződnek, alakot váltanak, és új formájukban rögtön el is vesztek „katolikus” jellegüket. Aztán, ahogy pereg a film, el is enyésznek, s nem marad nyomukban más, csak a nyugtalanító, kétértelmű némaság. A csönd mélyén később más „keresztény” minták tűnnek fel, majd azok is szétfoszlanak a semmiben.

A film közepe táján Pilinszky elmondja a *Van Gogh imája* című verset. Az utolsó sor így hangzik: „Istenem, betakartál régen.” A költeményt egy snitt vezeti be. A szoba falán egymás alatt függő képeket látunk. A költő hangját halljuk: „A karthauzi temetőt ábrázoló fényképet 1965-ben készítettem Svájcban. Alatta gyerekrajz. Aztán Sheryl Sutton képe Robert Wilson *A süket pillantása* című darabjának főszerepében.” A néma barátok kolostorának temetőkertjét ábrázoló Pilinszky-fotó keresztény csendmetaforája egyszerű, mondhatni konvencionális. A virágmintás gyerekrajz, majd a Pilinszky számára meghatározó erejű abszurd dráma képei kifeszítik ezt a metaforát, egyúttal át is emelik a vizuális gondolkodás elvontabb tereibe. Ezután következik a *Van Gogh imája*, amelyben az absztrakt festőiség fokozatosan konkretizálódik, és ismét létrejön egy „kereszténynek” tűnő, már egyáltalán nem képi, hanem inkább fogalmi jellegű alakzat. „Én Van Goghot nagyon szeretem, a titka rettenetesen érdekel. Van ott egy iszonyú mély titok, ennek mindig nekiröpülök. Nem is annyira festői titok ez, az is persze” — mondja Pilinszky egy másik beszélgetésben. Ez a nyomasztó körforgás végig jelen van a filmben.

A beszélgetésben sorjázó „keresztény” fogalmak (ütések és kopások, infernó, passió, megváltás stb.) finom átrajzolásának legkifejezőbb példája az *Apokrif* előadása. A film alkotója megkéri Pilinszkyt, hogy fejből mondja el a verset. A költő belemegy a játékba azzal a fenntartással, hogy reméli, nem sül majd bele. De mégis belesül. Amikor ezt szavalja: „Nem értem én az emberi beszédet, / és nem beszélem a te nyelvedet” — nos, itt elakad. Sűgni kell neki, hogy „Hazátlanabb az én szavam a szónál!” Innen már sikerül folytatnia: „Nincs is szavam...”

Mint egy kutya

A portréfilm készültekor — hallhattuk — Pilinszky már nem írt verseket. De szívesen szavalta a költeményeit. Előadásában — a költő felejthetetlen, éneklő hangján — szélsőségesen ritmizált zeneművekként csendülnek fel legnagyobb alkotásai. Ép kezével, mintegy kottából játszva vezényel magának, a zene dinamikája eközben folyton változik. Erőteljes *rubató*kkal és *tenutó*kkal él, egyes hangokat olyan hosszan képes kitartani, hogy néha már attól félünk, szó közepén megszakad az előadás, rögtön a film kezdetén: „Honnét e sok-sok látomássss? /// A víz felől kifordul éppen, / tündökletesen fiatal (...). Tüzet fog messze párr vitorrla” (*Impromptu*).

De nemcsak a muzsika felé nyit Pilinszky. Olykor performansz-szerű jelenetekkel teszi érzékletesebbé a mondandóját. A legkifejezőbb az az anekdota, amelyben elbeszéli, hogy „jött a háború, és ott volt egy tapasztalatom. Teletömtem a hátizsákomat könyvekkel — és a könyvek

kezdtek anakronisztikussá válni. Sorra dobtam ki őket a vagonból; emlékszem, Romain Rolland Dante-drámája volt az első, amit kihajítottam, mert nem lehetett vele mit kezdeni. Nem volt érvényes. Végül egy maradt, az Evangélium maradt velem, de az úgy maradt velem, mint egy kutya.” És kezével mutatja, eljártssza, ahogyan dobálja ki a könyveket.

A szavakon túli, szavak nélküli beszéd lehetőségeit keresik közösen — a költő és a filmalkotó —, amikor rendkívül erősen koncentrálnak egy-egy dologra. A „konkrét”, „újholdas” líra fogásait fejleszti tovább Pilinszky, amikor a szobájában látható tárgyakra mutatva fejezi ki mondandóját. Ily módon ezek a dolgok — pusztán látványuk és megnevezésük által — önálló életre kelnek. „A kályhám ritka szép porcelánkályha, érdemes közelebbről is megnézni” — mondja Pilinszky, és meg is nézhetjük a fehér kályhát. A legszebb és legkifejezőbb *objet trouvé* (talált tárgy) — ahol a konkrét „már majdnem átcsap a képletbe” — egy asztali lámpa, tövében Jutta Scherrer fényképével: „Ez itt a kedvenc lámpám. Még akkor vettem, amikor egy parasztházat akartam vásárolni. Azóta tudom, hogy sose lesz házam, de remélem, hogy ez a szép fehérfényű lámpa velem marad, nem törik össze.”

Tandori Dezső Pilinszkyben látta az „EGYETLEN KÖLTŐT”, akivel fivéréként sirathatja meg olthatatlan reménytelenségét. Még Pilinszky életében írta azt az esszét, amelyben *további* önredukcióra biztatta idősebb költőtársát: „Keresni utat ily jegyben már csak úgy lehet: hogyan lehetne a még kevesebb — ugyanennyi” — ekként fogalmazott Tandori. Válasz lehetne erre Pilinszky utolsó megszólalása a filmben, és a hozzá tartozó vágókép: a film utolsó képkockái ezek. „A fotel, amiben előszeretettel írok, vagy éppenséggel csak üldögélek és cigarettázom.” A karosszék üres.

CSEKE ÁKOS

Lehetetlen hűség

Estétea

Minden idegszálával magyar költő, mégis nehéz volna a „hazafias” jelzővel illetni művészetét. Persze kifejezetten hontalannak se mondanám alkotását vagy költészetét. Mégis arra hív, hogy felvessük és gyökeresen újragondoljuk az anyaföldhöz, a hazához vagy akár a nemzethez fűződő viszonyunkat. És nem éppen a „részvét” szó fejezi-e ki leghűebben ezt a viszonyt? „A hazát — mondja Simone Weil „éles” megfogalmazását idézve és magáévá téve Pilinszky — legitim módon egyedül részvéttel szabad szeretnünk”, máskülönben „megérdemelten veszünk el” (*Beszélgetések Sheryl Suttonnal*. Magvető, Budapest, 2020, 74.). A bukáshoz elég, teszi hozzá másutt, „ha e lényeges szót például »büszkeséggel« helyettesítjük be” (*Egy lírikus napjából*. Élet és Irodalom, 1977. április 9., 11.). Az így felfogott részvét mintha valahol félúton lenne hűség és hűtlenség között: a Kölcsey-féle himnikus, rendületlen hűséget, anélkül, hogy levetné magáról, szeretettel felérő, részvéttel teli távolsággá oldja. Eltekint a hazától, amikor fájdalom-

mal visszatekint rá; összességében másra ügyel. Többek között Homéroszra hivatkozik itt Pilinszky a jézusi út mellett, és kétségtelen, hogy nemcsak az *Odüsszeia* (amelynek főhőse, miután hosszú évek után hazatér Ithakába, azonnal figyelmezteti hű feleségét: újabb kalandok várnak rá, újabb feladatok, ne késlekedjenek hát átadni magukat az együttlét múltékony örömeinek), hanem Ez evangélium is legalább annyira a hűség, mint a hűtlenség könyve. Gondoljunk az Úr kétségbeesett szavára a kereszten: „Atyám, Atyám, miért hagytál el engem?“, vagy akár szigorú parancsára: „Menj, add el, amid van, aztán gyere és kövess engem!“ Mint Szent Pál mondja gyönyörűen: „elfelejtem, ami mögöttem van, és nekilendülök annak, ami előttem van“.

Van ideje a hűségnek és van ideje a hűtlenségnek is. Mindennapi tapasztalatunk ez: ismerjük, milyen bénultságot eredményezhet a — hivatalosan, életkora tekintetében talán már régóta felnőtt — gyermekben a szülők iránti, mégoly jogos hála érzése. Muszáj hűtlennnek lennünk az eredethez, különben élni sem tudunk. Muszáj, hogy a gyerekeink hűtlennek legyenek irántunk, és valósággal segíteni kell őket hűtlenségükben. Ez a fájdalmas és fáradhatatlan hűtlenség, amely egyenesen következik a hűség felkavaró tapasztalatából, már maga is egyfajta művészet: figyelő tekintetét az ember arra veti, ami minden partikuláris kérdésnél mélyebben érinti, a születés és a halál kétségtelen és irreális, és a feltámadás alig hihető, de talán egyedül reális drámájára. Ugyan miféle haza képe merülne fel benne, miféle hűség kísértené, miféle nosztalgia? Inkább az a „puszta és lakatlan égítest“ ragyog fel vakítóan előtte, ami „egy csecsemő szeme“, „az éjszaka sötétén úszó és laza hullámai“, „egy kerti szék, egy kinnfeledt nyugagy“... De nem kell-e szűkséggéppen hűtlenné válnia aztán hűtlenségéhez is? A hűségen és puszta ellentétén, a hűtlészen egyaránt túlmutató, a hűséget és a hűtlenséget is meghaladó, kondoleáló szeretetet művészi és emberi értelemben talán az egyetlen lehetőség a hazához, az eredethez fűződő viszonyunkban. Honvággyal küzdeni, de nem csak és nem is elsősorban az anyaföld, mint inkább a „jövő“ (a nem remélt) tekintetében. Pilinszky írásainak zavarba ejtő szépsége többek között abból fakad, hogy ezt helyettünk és értünk, talán irgalmatlanul, de nem részvétlenül végiggondolta. „Legjobb példa a tenger. Ha a tenger irgalmas folyadék volna, talán jobb lenne nekünk, de kevésbé lehetne szép“ (*Beszélgetések Sheryl Suttonnal*, i. m. 75.).

Néhány emlékem Pilinszky Jánosról

DÁVID KATALIN

Művészettörténész

Pilinszky Jánosról akarok írni, de mint költőről művészettörténészként nincs jogom írnom, hiszen személye ebben a minőségében az iroda-

lomtörténeté. Mégis szerencsém van, mert sok kiváló barátunk volt a képzőművészek között, olyanok, akik Jánoshoz és hozzám azonos módon kapcsolódtak. Amikor tehát róla írok, nem idegen tollat érintek, szakmámon belül maradhatok. Kettőnket és baráti körünk tagjait, írókat és képzőművészeket nemcsak az a művészi szakmai- és értékközösség kapcsolt össze, ami a művészeket évszázadunkban sokféle csoportosulásba terelte, hanem a közös világnézet, a keresztény szemlélődés is.

Jánoshoz történt első kapcsolódásomat római ösztöndíjas közös barátunknak, Böhm Lipót Poldinak (1916–1995) köszönhettem: 1947–48-ban Pilinszkyvel egy időben lakott a Kardos Tibor igazgatta Római Magyar Akadémián. Böhm Poldi, ez a nagyszerű festő és igaz barát, ahhoz a képzőművész csoporthoz tartozott, akik a budapesti Képzőművészeti Akadémián főként Szőnyi István tanítványai voltak. Másodéves korukban, 1942-ben ismertem meg őket a velük együtt tanuló Tica nővérem révén. (Ő aztán nem festő lett, hanem Tissa David néven rajzfilmanimátor. New Yorkban halt meg 2012-ben.) Szegeden jártam egyetemre, de hetente fölutaztam, és együtt voltunk: Tica, Reigl Judit, Poldi, Bíró Antal, Zugor Sándor, Hargitai Pál és Schulhof Rózsi, Hantai Simon és Bíró Zsuzsa, valamint jómagam. Ezek a festők — hála az értő Kardos Tibornak — 1946-ban ösztöndíjat kaptak Rómába. Ott Pilinszkyhez is közel kerültek. Poldikám sokat mesélt erről fiamnak, Hidvégi Máténak. Pilinszky János Tasi Józsefnek adott interjújából is tudjuk, hogy Poldi portrét készített róla és közben János is lerajzolta Poldit. Nem ismerem a portrékat. Remélem, megvannak. Zugor Pilinszkyt ábrázoló szép rajzát (Róma, 1948) Tüskés Tibor közölte.¹ Festő barátaim és János újholdasok voltak. E műhelyközösségük közös római tartózkodásuk előtt kezdődött: az Újhold első megjelent száma (1946. július), Pilinszky műfordítása mellett, Bíró, Poldi és Zugor fametszeteit is közölte. Sőt Poldi „Tanulmányfej” címet viselő metszete Reigl Juditot ábrázolta. Római ösztöndíjas festőbarátaim különböző időben disszidáltak, nővérem és Judit együtt jutottak el Párizsba, egyedül Poldi maradt itthon. Életében nemegyszer nyitottam meg kiállítását. Legutóbb a Kálmán Maklár Fine Arts Galériában 2017-ben rendezett emlékkiállításának megnyitóján és egy azt követő beszélgetésben szólhattam róla és a többi római ösztöndíjas festőművészről.

Annak a baráti köteléknek, ami Pilinszky Jánost hozzám és engem hozzá kapcsolt, legfontosabb szereplője Kondor Béla (1931–1972), a kortárs képzőművészet legnagyobb formátumú mestere volt. Bélát az 1950-es évek első felében — főiskolás korában — ismertem meg. Kaufmann Ágotát, későbbi feleségét, előbb ismertem, mint Bélát. Ágota szobrász-növendék volt, és a főiskolán portrét mintázott rólam. Ágota szülei engedéllyel Bécsbe költözhettek, így Ágota és Béla megkapták a szülők lakását az újlipótvárosi Pozsonyi úti Dunapark-tömbben. Innét költöztek a Képzőművészeti Alaptól Bélának kiutalt belvárosi Bécsi utcai műteremlakásba, ahol Kondor élete végéig dolgozott, és egy korraesti alvása közben megállt a szíve. (Kondor esetleges öngyilkosságáról elterjedt szóbeszédet megalapozatlannak tartom.) A költözés után

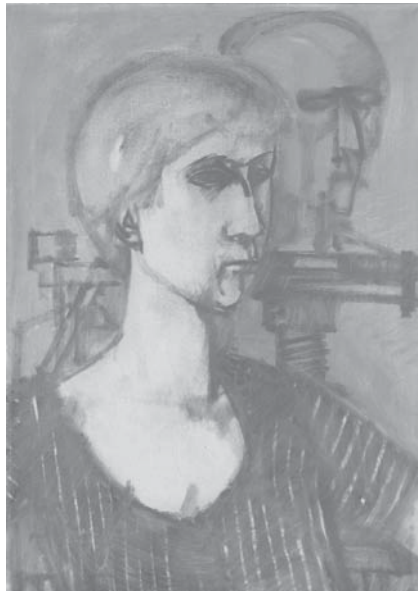
¹Napút, 2002/3. 77.

Béla megkért engem és Pilinszky Jánost, hogy amikor időnk engedi, menjünk fel hozzá, mert szeretné, ha állandó modelljei lennénk. Előbb Jánost kérte fel, azután engem, mondván, János már elvállalta.

Ez a modellkedés azonban, a szó megszokott értelmében nem igazán volt az. Előfordult ritkán az is, hogy bennünket festett, de inkább az együttgondolkodásunkra volt szüksége. Nem festeni akart minket, hanem beszélni akart velünk az éppen készülő kép témájáról, elmélkedni azokról az alkotásairól, amelyek akkor különösebben érdekelték. Beszélgettünk mindenről, mégpedig olyan dolgokról, amik annak idején egy társaságban nem voltak részei a témának. Mindkettőnkkel elsősorban a lélek dolgairól, a boldogságról, az értékkeresésről akart elmélkedni. De a jóról és a gonoszról is, az irgalmat ismerő és a kegyetlenül pusztító, a szépséget őrző és a korcsokat teremtő emberről, akinek a művész megérti félelmeit, de agresszivitását is. Ez a megértés volt ambíciója, és művészetében ezért az esztétikai élmény mindig értékélmény is, mert benne van a megítélés képessége, etikai vállalása. Sokszor álmaiban kaptunk szerepet, illetve alakítottuk a kép kompozícióját másnap az álom szerint. Béla nagyon komolyan gondolkodó és kivételesen mély lelkeségű művész volt. Pilinszky János talán e szellemiség megtapasztalása miatt emlegethette Kondorral kapcsolatban az „új-komolyság” korának közeledtét.² Nekem meg Pilinszkynek szerencsénk volt, hogy Béla velünk akarta megbeszélni önmagát. Bár nem tiltotta meg, hogy elmondjuk a beszélgetéseinket, de Jánossal úgy gondoltuk, nem hozzuk nyilvánosságra ezeket a nagyon mély beszélgetéseket. Soha nem éltem vissza velük, ahogy János sem. Mert tiszteltük azt, ami Kondor egyénisége lényegéhez tartozott, az önmutogatás teljes hiányát, és tiszteltük, ami sorsa lett, a magányosságát. Nagy baráti kör vette körül, legtöbbször őszinte szeretettel és tisztelettel iránta. De semmi nem tudta feloldani a magányt. És sok-sok kép született,

²Jelenkor, 1988/4. 316.

Kondor Béla:
*Dávid Katalin és Pilinszky
János portréja*, 1964.
Tempera, vászon
68 x 47 cm. MNG,
Jelenkori Gyűjtemény

³Kondor Béla
emlékkiállítás.
OTP Bank Galéria,
1996. február 8–21.

amelyekre azt kell mondjam, hogy nem én, és nem János, hanem a szavaink voltak a modell. Amikor a nagy Pléh Krisztust festette, én voltam Krisztus. Máskor angyal voltam, vagy Ezékiel. Hogy miként lettem Csokonai, sokszor elmondtam, megírtam. De Pilinszky János is volt Krisztus. Még lovat is festett Jancsiról. Nagyon lényeges, hogy külön készültek a művek, mindig külön voltunk, soha nem voltunk együtt. Mégis van egy közös képünk, amelylyel csak Béla halála után találkoztam az OTP Nádor utcai épületében megrendezett emlékkiállításon.³ Én ülök, János

pedig kissé mögöttem látható. Egyikünk sem tudott erről a festményről. Biztos, hogy emlékezetből rögzített bennünket, maradjon meg a jövőnek a két állandó modellje.

Kondor Bélának a kezdetektől végig a kereszt volt a fő témája. De ez nem a Biblia történeti pillanatának az ábrázolása, hanem jel, reménye annak, hogy van védelem, hiába fenyegetnek személyes és kollektív katasztrófák. Szerinte ezek útjelzők, ikonográfiai gyökerüket nem véletlenül a paraszt pléhkrisztusok adják. Pilinszky Jánosra emlékezve, Kondor munkásságából négy csodálatos Krisztus képet idézek fel Jánosról és magamról, mind a négy a keresztre feszítést ábrázolja. Az egyik az úgynevezett nagy Pléh Krisztus, a másik három pedig a kisebb formátumú Keresztre feszítés. A Pléh Krisztus hosszú évekig a lakásomon volt. Béla maga kívánta, hogy nálam őrizzem, úgyhogy csak Béla halála után adtam vissza a hagyatékhhoz. A képnek története van. Amikor készült, nem akarta ráírni a pilátusi feliratot: „INRI” (*Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*), hanem valami újfajta felírat lehetőségét kérte tőlem. Nekem a Jézust dicsőítő gyönyörű latin ének szavai jutottak eszembe: *Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat*. Ez a szöveg lehetőséget adott Kondornak háromból választani. A *vincit*re azt mondta, hogy abba alaposan belekötnek, az *imperat* miatt pedig le fogják „imperialistázní”. A *regnat* tökéletesen megfelelő. Így azután a Pléh Krisztus keresztjére a felírat a kiválasztott szó lett: „A KIRÁLY”. Mikor a három kisalakú „Keresztre feszített Krisztus” készült, már nagybeteg volt.⁴ Ezért az egyikre a kereszt felirataként ezt a szöveget tette: „BAJOK”. Ez segítségkérés volt, mert tudta, és ezt nagyon tudta Pilinszky is, a krisztusi kereszt azért van, hogy rátegyük gondjainkat. Csodálatos volt a kereszt misztikus erejében hinni, gondjainkkal hozzá fordulnunk. Itt meg kell említenem a Jánosnak személy szerint külön dedikált „Keresztre feszített Krisztus” rézkarcot, aminek címe „Útszéli feszület”, felirata: „A zsidók királya!”, és megjelölése: „*Pilinszky Jancsinak jó / lesz ez otthon*”; rajta a négy evangélistával, mégpedig szimbólumaikkal kiegészítve, mert Kondor és Pilinszky közös elmélkedéseiben, az angyalok mellett, lényeges szerepet kaptak az evangélisták.

Van még egy fontos emlékem Pilinszky Jánosról. Az Építőművészek Szövetsége székházában levő Építészpincében a Vigilia szerkesztőségének nagy foglalt asztala volt. E törzsasztal állandó tagjai voltak Doromby Károly, Pilinszky János, csatlakozva hozzájuk Németh Lajos, Vujicsics Sztoján és Tihamér, Kampis Antal, Kondor Béla, én magam, és még jó néhányan. Azokban a napokban Mócsy Imre jezsuita páter lelkigyakorlatot tartott nekem a délután folyamán a lakásomban, és este továbbítottam ezeket az elmélkedéseket a Vigilia törzsasztalának. Az egyik különösen megragadta Pilinszkyt. Arról szólt, hogy az ember elképzeli a halálát. Ott fekszik a ravatalán, és barátai bejönnek hozzá búcsút venni. Az elmélkedés tartalma, hogy a belépők közül ki hogyan gondol rá. Valójában ennek a jelenetnek végigelmélkedése nagy és mély önvizsgálattal ér fel. Ez az elmélkedés lényege.

⁴A Krisztus-triptichon keletkezéstörténetét Botos Eszter megírta. *Ars Hungarica*, 2003/1. 112.

⁵Élet és Irodalom,
1970. március 14, 12.

⁶Élet és Irodalom,
1972. december 2, 2.

Pilinszky János Kondor igazi értői egyike volt. Ő nyitotta meg Kondor Múcsarnokbeli kiállítását 1970-ben. „Kondor Bélának a sorrendben negyedik kiállítását nyitom meg. A mostanit, betegségem miatt, rendhagyó módon, sajnos csak levélben — indította a szöveget, és így zárta: Drága barátom, bocsáss meg, hogy most, negyedszer is csak szaporítottam a szót, és ismét »félrefogtam«.“⁵ Természetesen ez a „félrefogás“ csak kedves, játékos és a kívülállónak talán rejtélyesnek tűnő idézet volt Béla felé és minden bizonnyal Bélától. Hiszen senki nem tudta volna olyan erővel megírni aényt, hogy Kondor művészetében minden megvolt. Ismét idézek a Pilinszky-szövegből: „Ennél a festőnél az alkonyatok érett békéje csakugyan összefér a hajnalok ítélkező nyitásával, a küszködő kifáradás a csírák mozdulatlan erejével.“ Befejezésül egy Kondor-próféciát idézek. Talán a képei esetleges félreértelmezése miatt magát mentegető barátjának szánta. Lehet, csak játékból. Kondor két héttel a halála előtt jegyezte fel, hogy képeit csak olyan ember értheti, aki jó. „Talán én is az vagyok — mondta, és hozzátette: Igaz, hogy ez nem erény. (...) Nem betűben, nem is szóban, de bizonyosan eltűnünk oldalt.“⁶ Azóta eltűntek. Poldiék, Kondor, Pilinszky, és egyiküknek sincs már szüksége mentségre: jócselekedeteik mennek előttük és tanúskodnak. Pilinszky János a 100. esztendejével nem egészen két évvel előzött meg engem, tehát nemcsak kortársai, majd-nem évtársai is vagyunk egymásnak. Tudom, hogy hallja a túlvilágon: Isten éltesse őt az örökkévalóságban!

Dombrovsky Linda

Pilinszky-film

Filmrendező

Van három mondat, melyek mintegy támfalként bástyáznak körül, és lendítenek át mind emberi, mind művészeti kérdéseken. Úgy is fogalmazhatnám: emberi és művészi nézőpontom ezen a három gondolaton alapul. Mindhárom idézet Pilinszky Jánostól származik.

Nem tudatosan választottam ki őket, hanem szép lassan, évről évre egymásra találtunk...

A Filmművészeti Egyetemre jártam, amikor harmadéves vizsgafilmemet egy filmszemlén vetítették. A zsűri ezekkel a szavakkal értékelte kisjátékfilmemet: „Az *elsőszülött* című film tulajdonképpen a tékozló fiú történetét meséli újra“. Meglepődtem az észrevételen, mert semmi tudatos nem volt ebben — viszont éreztem egy különös egybeesést... Előző évben (felnötként) kértem a keresztséget, amikor is egy kedves pap barátomtól ajándékba Henri J. M. Nouwen: *A tékozló fiú hazatérése* című könyvét kaptam meg. Újra és újra elolvastam ekkor az írást, amely a bibliai példabeszédet elemzi egy sajátos szemszögből: Rembrandt azonos című festménye alapján. A kép a holland mester utolsó munkái közé tartozik, és a tékozló fiú visszatérésének pillanatát ábrázolja. Bár a példabeszéd a címe alapján „a tékozló fiú történetéről“ szól, ő a főhős, valójában egy család minden tagja testet ölt

benne, mindannyiukról szól: a szülőről, a gyerekekről, a testvérről. A tékozló fiú történetének tehát három főhőse van, és a példázat mindhármójuk szempontjából fontos: ez az, amire Nouwen is felhívja a figyelmet. Saját és Rembrandt életének példájával alátámasztva tárja fel azt, hogy a tékozló fiú, az idősebb fiú és az apa szerepe, sorsa egyaránt bennünk él. Rembrandt festményének középpontja az Atya, a nagyobbik testvér és a kisebbik, tékozló fiú is lehet — mindannyiuknak megvan a történeten belül a maga szemszöge, a maga keresztje; attól függ, melyikre helyezzük a hangsúlyt. Magának a tékozló fiúnak az útja pedig egy teljes élet perspektíváját is jelentheti: a gyermek elmegy, elhagyja a szülői házat, majd visszatér a gyökereihez — sokunk élete egy ehhez hasonló körforgás, ha nem is vallásos szemmel nézzük.

Megdöbbenő volt a szembesülés, hogy minden korábbi filmemen ráismertem ennek a különös, végtelen történetnek a hatására.

A tékozló fiú történetének jelensége ezután különösen foglalkoztatott, meg akartam fejteni a titkát: végül ismét Pilinszky János írásait olvasgatva kaptam meg a pontos olvasatát, értelmezését — egy mondattal, azt hiszem, neki sikerül egész világokat leírnia... A mondat így szól, mely azóta is egyfajta ars poeticám lett, a honlapom nyitóoldalán ezzel igyekszem magamat és a munkáim tartalmi részét is definiálni:

„Valamennyien tékozló fiúk vagyunk azzal a különbséggel, hogy egyesek az atyai háztól eltávolodó, míg mások már a visszavezető úton járnak.”

Beszélhetünk fiatalokról, gyerekekről, öregemberekről is — mind a tékozló fiú útján haladnak... De haladhatnak az Apa útján, vagy a nagyobbik, irigykedő, féltékeny Testvér útján is, a példabeszéd egy Egységben beszél róluk, mintha egy Ember életének különböző állomásai lennének. A tékozló fiú története valójában az Ember, az emberiség története, az emberi élet stációit szimbolizálja. Pilinszky sora vezetett rá arra, milyen tágan is értelmezendő ez a bibliai történet. Ő így fogalmaz egész pontosan: „A tékozló fiú története nem egyes bűnösök története, hanem az egész emberiségé, minden emberé. Minden vágyunk, ami legmélyén nem az Istenre való tökéletes ráhagyatkozást tartalmazza, lényege szerint távolodást jelent az atyai háztól, és minden lépésünk, legyen bármi is az, mit az Istenre való hagyatkozás vágya vezérel, lényege szerint mindig közeledés. (...) Legtöbbször olyan tékozló fiúk volnánk, kiknek távolodó és közelítő léptei hetenként, naponként, s nemegyszer óránként váltják egymást azon a bizalmi úton, hol választanunk kell a kő és a kenyér között” (*Kő és kenyér*). A második kulcsmondata így szól:

„Úgy érzem, minden igaz mű — kimondatlanul — a tékozló fiú történetének megismétlése.”

A példabeszéd tehát értelmezése szerint olyan egyetemes, hogy szinte minden művészet táptalaja, minden művész inspirálója — olyan mély és zsigeri erejű. A művész inspirációja, gyökere, meghatározója, tudatosság vagy akár tudatosság nélkül.

Én *Harmadnapon* című diplomafilmemben tudatosan közelítettem a témához. Ez a filmem már szándékos parafrázisa a bibliai történetnek: a film eleje főcímen Rembrandt festménye jelenik meg, a film cselek-

ménye pedig a tékozló gyermek távozását, majd visszatérését öleli fel. Csak éppen női verzióban, anya és két lánya története az enyém. Ahogy készült a forgatókönyv, majd testet öltöttek a karakterek, és forgatni kezdtük a filmet, döbrentem rá, én leginkább a nagyobbik testvér iránt érzek részvétet, illetve hogy ő is ugyanazt az utat járja be, mint öcsce/húga: csak éppen nem fizikai, térbeli mozgással, hanem lelkiekben, ott legbelül. A tékozló fiúnak nem elég, amit otthon kap, többre, másra vágyik — testvére szintén, hiába van meg mindene, a féltékenység és az irigység homályosítja el a szemét. Nem tudnak örülni annak, ami az övék. Nem tudnak vágyakozni az után, ami az övék.

Pilinszky szavaival, Simon Weill után, rátérek a harmadik idézetre, ami szintén meghatározó jelentőségű a munkáim szempontjából:

„Meg kell tanulnunk vágyakozni az után, ami már a miénk.”

Ez a mondat mankó, mottó, irányelv. A mondat általános, rengeteg dimenziót érint, legutóbbi televíziós filmemet ennek szellemében készítettem: a férj (a tékozló fiú) elhagyja feleségét, mert többre, másra vágyik, de idővel mégis visszatér hozzá, talán öregszik? (Hiszen Don Juan kopaszodik — ez a film címe is.) Pilinszky így ír erről: „Advent a várakozás megszentelése. Rokona annak a gyönyörű gondolatnak, hogy »meg kell tanulnunk vágyakozni az után, ami a miénk«. Gyermekkorunkban éltünk így. Vágyakoztunk arra, ami biztosan megjött. Télen az első hóesésre. És várakozásunk ettől semmivel sem volt kisebb, erőtlenebb. Ellenkezőleg, nincs nagyobb kaland, mint hazakerkezni, hazatalálni — beteljesíteni és fölfedezni azt, ami a miénk. És nincs gyengébb és »jogosabb« birtoklás se, mint szeretnünk azt, ami a miénk, akit szeretünk és aki szeret minket. Csak a szeretetben, csak az ismerősben születhet valódi »meglepetés«, lehetséges végeérhetetlenül várakoznunk és megérkeznünk, szakadatlanul utaznunk és szakadatlanul hazatalálnunk” (*Hitiünk titkairól*).

Pilinszky olyan pontosan, zsigerien foglalja össze számomra a Lényeket, azt, ami vezérfonalként átszövi a munkáimat, azok szellemiségét, hogy gyakran őt idézem, amikor a filmjeim „megfejtését” kéri tőlem. A filmezés persze állandó keresgélés, kihívás, hogy újabb és újabb történeteket dolgozzunk fel — melyekben mindig meg kell találni (vagy teremteni?) Pilinszky vasgolyóját, ami „a nagy drámák mélyén, dübörögve vagy csendben, ott gurul”.

„Öreg szülők a házban”

FABINY TAMÁS

Evangelikus püspök

Maár Gyula *Hűség a labirintushoz* című portréfilmjében Pilinszky kedvenc fotelében, garbóban ül, olykor hosszan szívja cigarettáját, és lassan, tagoltan olvassa verseit. Az *Apokrif* sorai hosszú szünetekkel,

súlyos csendekkel képekké tömörülnek előttünk, amikben az így szemléltetett, tehát a vers szerves részét képező idő mint harmadik dimenzió fontos, „megvilágító” szerepet játszik.

*Haza akartam, hazajutni végül,
ahogy megjött ő is a Bibliában.
Irtóztató árnyam az udvaron.
Törődött csönd, öreg szülők a házban.
S már jönnek is, már hívnak is, szegények
már sírnak is, ölelnek botladozva.
Visszafogad az ősi rend.
Kikönyöklők a szeles csillagokra*

A szakasz természetesen a tékozló fiú példázatára utal. Pilinszky képes egy jól ismert, elhasznált irodalmi toposznak új jelentést adni. Ahogy ő fogalmazott a portréfilmben: „a meglepetést mindig valahol máshol várom”, nem ott, ahol a figyelmünk arra számít. Ez a „mellékfigyelem” lesz az — az alkotói módszerében egyébként szervezőelem —, ami az öreg szülőket, az apával együtt az anyát is elő akarja hozni a példázat hermeneutikai köreinek homályosabb zugaiból.

Jézus csak apáról beszél. Tekinthejtük ezt egy patriarchális társadalom tükrének, ám ezen túl mondhatjuk azt is, hogy dramaturgiailag nem indokolt az anya szerepeltetése. Mindennek teológiai relevanciája is van, hiszen a földi apa mögött a mennyei Atya áll. Pilinszky azonban olyan meggyőző természetességgel beszél az öreg szülőről a házban, hogy mi magunk is firtatni akarjuk a kérdést: Volt-e a tékozló fiúnak anyja? Játshatott-e ő szerepet a visszafogadtatásban? Személyüknek a felfedezése, sírásuk és botladozásuk beleillik Pilinszky ama vilásképebe, amit Jézus hegyi beszédének szegényei töltenek meg, és amit ő evangéliumi esztétikának nevez: „Névtelenül és íratlanul, a maga szakadatlan folyamatosságában, úgy, ahogy az Evangélium kodifikálta, mi lenne más a szegények története, ha nem ez? Ők, a szegények azok, akik mintegy incarnálták, valósággal a vérükben és húrukban, közvetlenül a tagjaikban hordozzák időtlen idők óta a világ rájuk eső, lényege szerint elviselhetetlen, fokról fokra megsemmisítő nehezét” (*Ars poetica helyett*).

Egy másik, *A tékozló fiú keresése* című versében is párban szerepelteti a szülőket, akik akkor még a fiúk elvesztésének fájdmát élik át:

*Itt lakott kétségtelenül.
Látod? Látom.
A mi fiúnk.
Úlj az ablakba, nézd a házakat,
aztán a szobát, falakat,
a jégveremnél hidegebb
éléskamrát, mosdóhelyet.
Most pedig induljunk haza.*

A tékozló fiú szüleinél való gondolkodás más írónál is feltűnik, például André Gide *A tékozló fiú visszatérése* című művében is szerepel az édesanya. Az allegorikus rendszerben az apa természetesen Istent jelöli, a ház pedig az egyházat, ahova a bűnös visszatér. Tanulságos, ahogy a fiú mondja: „A Ház magába zárt. A Ház, az nem te vagy, Atyám.” A nagyobb testvérben a klerikus vezetést láthatjuk, akiről ezt olvassuk: „ő teszi a törvényt. Ő kívánta, hogy azt mondjam neked: A Házon kívül nem terem számodra üdvösség.” Ezzel szemben Gide az anyát kifejezetten gyengéd vonásokkal ábrázolja, és a gyülekezet befogadó közösségét jelöli. „Milyen jó neked félig elfekve üldögélő anyád lábainál, térdei közé rejtve homlokod, érezni, amint simogató keze alatt meghajlik lázongó nyakad.” „Egy perc sem adtam föl soha a reményt. Elalvás előtt minden este arra gondoltam: ha ma éjszaka jön, ki tudja-e majd nyitni a kaput? És sokáig nem aludtam el. S minden reggel, mielőtt még egészen felébredtem volna, arra gondoltam: nem ma van-e napja, hogy visszatér? Aztán imádkoztam. Annyit imádkoztam, hogy vissza kellett térned.”

Amint ez a novella is, Pilinszky is különös együttérzéssel mutatja meg a szülők fájdalmát, hiány- és veszteségérzetét, a vágyakozást, ami a síró, botladozó ölelésben teljesül be. Ezáltal nemcsak a fiú visszafogadása történik meg, hanem magának az ősi rendnek a helyreállása is.

Görgey Gábor *A tékozló fiú novellája* című verse ugyancsak természetes módon szerepelteti mindkét szülőt, jóllehet az abszurd magyarországi mesteréhez méltó fanyarsággal. Nála az apa majomszeretettel tekint fiára, aki aztán teljesen érthető módon hanyatt-homlok próbál menekülni ebből a világból. A macsós apa itt így dicsekszik feleségének:

*milyen remek, jólsikerült gyerek ez,
milyen fess, milyen szellemes,
hallottátok, mit mondott tegnap?
ennyi aranyköpés naponta, hihetetlen!
ha kéri, csak adjátok oda neki,
ha mondja, csináljátok meg neki,
nem is tudom, hogyan lehet valaki
ennyire tökéletes,
fejben számol és győz minden tornaversenyen,
nézzétek ezt a kisportolt alakot,
nem csoda, hogy a lányok egytől egyig,
kár, hogy ezen a vidéken nincs tél
és nem műkorcsolyázhat, világbajnok lehetne,
mondhatom, anyukám, remekbeszabtuk ezt a gyereket*

Ebbe a sorba illik a tékozló fiú egy másik ismert parafrázisa, Kafka *Hazatérés* című rövid írása. A tárgyiasult világ (pocsolya, összedobált régi, használhatatlan szerszámok, széttépett kendő) ábrázolása után a hazaérkező figyelme a házon belül sejtett emberekre irányul: „Ki

fogad majd? Ki vár a konyhaajtó mögött? A kéményből füst száll, főzik vacsorára a kávé...” A kinti világról azt mondja, hogy „apám régi udvara” (Pilinszky-nél „irtóztató árnyam az udvaron”), de az illatokkal is kísért belső világgal kapcsolatban inkább azt várjuk, hogy az ágrólszakadt hazatérőt anyai ölelés és kínálás fogadja majd.

A tékozló fiú és az öreg szülők toposza Rainer Maria Rilkenél is felbukkan. *A tékozló fiú kivonulása* című versében a dacos menekülést ábrázolja, a *Malte Laurids Brigge feljegyzése* című prózájában viszont igazán gyengéden szól a hazatalálásról. A kafkai életképre emlékeztető helyzetet ábrázol: „Nem tudjuk, otthon maradt-e, csak annyit tudunk, hogy hazatért. (...) A kutyák megvénültek, de élnek még. Mesélik, az egyik felvinnyozott. Az egész napi munka máris megszakad. Az ablakokban arcok bukkannak fel, megrendítően hasonló, ráncos és meglett arcok.”

Ráncos és meglett arcok. Öreg szülők a házban. A férfiúi erő és a női gyengédség, az atyai szigor és az anyai vigasztalás. Valamennyi az irgalmas Isten egyik és másik keze, amellyel a fiút öleli, ahogyan Rembrandt festményén is láthatjuk (*A tékozló fiú hazatérése*).

Pilinszky „mellékfigyelme” aligha véletlenül irányul az öreg szülőkre a házban. Megidézett alakjuk utal költészetének egyik központi témájára, ami át- meg átszövi verseit, ciklusait: az otthon keresése, a hazaérkezésre vágyakozás, és a megérkezés lehetetlenségének nyomasztó ambivalenciája, amint a *Van Gogh imájában* is fogalmaz: „hol én is laktam, s nem lakom, / a ház, hol éltem, és nem élek, / a tető, amely betakart. / Istenem, betakartál régen.” Pilinszky két különböző versében (*Aranykori töredék*, *Apokrif*) is felbukkanó metaforáját összevonva azt mondhatjuk, hogy ez a „világvégi üres kutya-ól” csendje. Ennek legbeszédesebb jellemzője a „hideg, az éjszaka és a gödör” (*Apokrif*) — ez a realitás. Ezzel szemben fogalmazódik meg az öreg szülők síró, botladozó ölelésében az „ősi rendbe való” visszatalálás, visszafogadtatás áhítása, amely az *Egy szép napon* című versében is megjelenik:

*Mindíg az elhánt bádogkanalat,
a nyomorúság lim-lom tájait kerestem,
remélve, hogy egy szép napon
előnt a sírás, visszafogad szeliden
a régi udvar, otthonunk
borostyán csöndje, susogása.*

*Mindíg,
mindíg is hazavágytam.*

Pilinszky versei az „íratlan történetet”, „a szegények életének mélyrétegeit” a múlt idő történetének relativitásából a „tisza történés” totalitásába emelik, mintegy szembesítve a kort az „éhség, a szomszúság és hazátlanság” tapasztalatának tabuival (*Ars poetica helyett*). Versei képletes megvalósulásai annak, ahogyan „a tények mögül

száműzött Isten időről időre átvérzi a történelem szövetét” (*Ars poetica helyett*). Hiszen, ahogy a portréfilmben is fogalmaz: „a kor nem biztos, hogy azonos azzal, amiről beszél”.

Pilinszky János versei. Szembenezés. Önmagunkkal

FEKETE BALÁZS

Jogász

Számomra Pilinszky János az önmagunkkal való szembenezés legőszintébb, és ezért gyakran igen kényelmetlen hangú költője. Sok olyan versét ismerem, melyek olvasatomban az emberi élet egyik legnehezebb cselekedetéről, a szembenezésről beszélnek metsző őszinteséggel. Mindannyiunk számára elengedhetetlen, hogy életünk egy-egy időpillanatában megálljunk és feltegyünk alapvető életkérdéseket: kik vagyunk; miért tettük, amit tettünk; és egyáltalán milyen az a világ, mely körülvesz minket. Pilinszky költészetének egyik nagy témája szerintem ez az életmozzanat, és — azt hiszem — költészetének is egyik forrásvidéke a fenti vagy hasonló, az élet legbensőbb dimenzióját érintő kérdések feltétele. Ezért Pilinszky feltétlen tiszteletet érdemel, és fontos, hogy üzenete eljusson az olvasókhoz.

Szembenézni nem könnyű. Sosem egyszerű feladat őszintének lenni önmagunkhoz, lelkiismeretünk szerint megítélni tetteinket és világunkat, feltéve a belső helyesség kérdését és tanulni próbálva mindezekből. Ebben az értelemben a szembenezés nem kizárólag az értelem feladata — egyszerűen csak megértjük, hogy mi és miért történt velünk —, hanem legalább ekkora súlyt kapnak benne az érzelmek és az értékítéletek is. Azaz, valamiféle belső hangot követő önreflexiós készség szükséges, mely képessé tesz tetteink őszinte megítélésére önmagunk ítélőszéke előtt. Felsorolni is nehéz, mennyi és milyen tényezők hatnak napjainkban az ilyen szembenézéssel szemben, és próbálnak minket önmagunk felé süketté és vakká változtatni. Elképesztően nagy a zaj, tényszerűen és átvitt értelemben is, és életünk digitális feloldódása is e képességünket erodálja. Mi lenne, ha annyiszor gondolkodnánk saját cselekedeteink helyességéről, ahányszor az okostelefonunkra nézünk valamilyen belénk táplált külső kényszer miatt?

Pilinszky költészete elementáris erővel ránt vissza minket ebből a zajos és gyakran virtuális világból önmagunk felé. A csendbe. Ahol kínzó és nyugtalanító kérdésekkel találjuk magunkat szembe azonnal. Lehetséges, hogy falevelekként hányódunk elhagyatottan? (*Apokrif*) Lehetséges, hogy nincs is szavunk a velünk történtek elmondására? (*Apokrif*)

Miért nem tudunk igazán felejteni? (*Francia fogoly*) Ki lehet-e jutni a szabadságba? (*Pedig*) Visszatérhetünk-e Istenhez mai állapotunkban? (*Egyenes labirintus*) Több-e a szeretetünk, mint kicsinyes aggodalom másokért? (*Azt hiszem*) Alapkérdések, és még sok hasonló kérdés, melyekre nincs általánosan érvényes válasz, hanem nekünk kell, gyakran kimerítő lelki küzdelem és gyöttrődés után saját válaszainkat megtalálni — szembenézve önmagunkkal és eddigi életünkkel.

Emiatt tudok egyszerű versszerető olvasóként igazán kapcsolódni Pilinszky költészetéhez. Az — esendő, de mégis, még a reménytelen körülmények között is küzdeni tudó és akaró — embert hallom e versekben megszólalni, aki keresi a csöndet, de tudja, hogy nem adatnak meg neki az egyszerű válaszok. A válaszok keresése nehéz lelki feladat, és az is megtörténhet, hogy megannyi töprengés után sem sikerül jó választ találni egy minket nyugtalanító kérdésre. Kiválóan érzékelteti Pilinszky, hogy nem minden, ami velünk történt, oldható fel megnyugtató, logikus magyarázattal, hiszen a történeteknek gyakran csak passzív elszenvedői lehetünk, mert éppen abban a korban élünk, amikor valami nagyobb, valami borzalmasabb történik (*Jelenések VIII. 7.*). De a szembenézés az ilyen esetekben sem megkerülhető, valamilyen viszonyt mindenképpen ki kell alakítani a velünk történetekkel, még ha ez nem is vezet minket a mindent feloldó, *happy end* jellegű megnyugvás felé.

Pilinszky igazi üzenete számomra az, hogy a szembenézés, függetlenül attól, hogy találunk-e megnyugtató válaszokat, elhozhatja a bűnbánatot, ha igazán őszinték tudunk lenni önmagunkkal és kellő mélységben tárjuk fel önmagunknak múltbéli hibáinkat. Ezt a legszebben és legszemléletesebben az *Ének a kőszívű királyról* című verses meséje mutatja meg és teszi átélhetővé. A fiatal és daliás király, miután egy véres vadászatot követően kiteszította magából a világ — saját világa, korábbi élete és családja, és a természet is, az erdő és vadjai képeiben — ráeszmél arra, hogy elveszítette létezését — egzisztenciáját —, vagyis önmagát. Véres tetteivel egyszerűen kiírta magát élete addigi világából — család és természet —, még a hullámok is „partra dobták”. E dermesztő felismeréssel a szívében könnyörög sírva azért, hogy akár szolgaként, gyertyalángként, szélként, avarként vagy földként újra létezhessen, immár szembenézve minden korábbi kegyetlenséggel. Az őszinte felismerés és szembenézés elhozza a személyes megváltást, lehullik róla korábbi gőgje és szilajsága, és noha változtatni már nem tud, a világ visszafogadja a tetteivel kíméletlenül szembenéző, bűnbánó agg királyt. Elsőként maga az erdő, a madarak és a szarvasok segítik az életbe megbánással visszatérőt, majd ezt követően birodalma és családja is ünnepli, ő pedig „szeretve népeit, szolgálva városát” uralkodik tovább.

Ez az, ami igazán hiányzik. Kőtengerré vált, zajos és villódzó, szinte minden személyességet nélkülöző városainkban élt, egyre inkább virtualizálódó és külső ingerektől stimulált életünkben el sem juthatunk a szembenézésig, nemhogy a bűnbánatig. A zajok és az ingerek szinte minden belső finom hangot elnyomnak, mert lehetetlenné te-

szik, hogy meghalljuk a csendet, azt a csendet, amit a számkivetett király meghallhatott a tőle elforduló erdőben. És ezért megkerülhetetlen Pilinszky költészete, mert képes elindítani egy olyan belső utazáson, mely a csend megeremtésével kezdődik és a számunkra fontos kérdések feltételével folytatódik. E kérdések pedig lehetővé teszik, hogy szembenézzünk önmagunkkal, mint tette ezt a mesebeli király: őszintén megbánjuk tetteinket, tanuljunk belőlük; majd tapasztaltabban és megerősödve visszatérünk az életbe. Még az sem kizárt, hogy „szarvasok agancsos árva népe” megtalál minket és „erős hátukra” véve továbbvisz újabb szembenézések felé azon a végtelenül kiismerhetetlen és megismételhetetlen úton, melyet emberi életnek nevezünk.

GELENCSÉR GÁBOR

A margó margójára

Filmesztéta

Pilinszky János esszéinek címében gyakran felbukkant a margó fogalma. *A Szentírás margójára*, *A „Karamazov testvérek” margójára*, *A Máté-passió margójára*, *A karácsony margójára*, *Egy film margójára*. A címadás végigvonul prózai életművén; leggyakrabban a Szentíráshoz kapcsolódik, máskor „szentként” tisztelt művekhez, eseményekhez, mígnem eljut az igen egyszerű, ráadásul a művészetek között a legfiatalabb, legprofánabbnak vélt „egy film”-ig. S az a film ráadásul a szakrális irányultságúnak legkevésbé sem nevezhető (és ugyancsak száz éve született) Jancsó Miklós alkotása, az 1968-as *Csend és kiáltás*. (Később a NÉKOSZ-ról szóló *Fényes szeleket* is megemlíti, egy másik szövegében pedig Huszárik *Elégíája* mellett Jancsó filmjeit tartja a „magyar film csúcának”.) Ám ha helyet kaphat Pilinszky „evangéliumi esztétikájában” Jancsó, az rögtön felhívja a figyelmet arra, hogy nála sajátos értelmezést kap a „szakrális irányultság”. Filmesztétaként és a kettős centenárium ürügyén mindenesetre csábító volna ebből a rövid írásból kiindulva elmélkedni azon, hogy a Pilinszky poétikájában és művészetelméletében egyaránt középponti helyet elfoglaló címbeli *csend* vajon milyen szerepet játszott a szerző figyelmének felkeltésében; Töröcsik Mari lecsupaszított, tárgyyszerű, ugyanakkor izzó játékában miként ismerhető fel a más alkotásokban is hangsúlyozott egyszerűség, a jelenlét színeszi ereje; s végül mennyire sokatmondó, hogy elemzését a költő a művészet (és a művész) *erkölcsi* bátorságának hangsúlyozására futtatja ki. Akár ebből az egy írásból is kibontható volna mindaz, amit Pilinszky a művészetben fontosnak gondolt, mégis, a *Vigilia* körkérdésének egyik csoportjára válaszként tágabb spektrumban próbálom megfogalmazni, mit mondanak számomra ezek a margóra írt jegyzetek.

Az engem foglalkoztató kérdéscsoport Pilinszky keresztény művészet iránt megfogalmazott bizalmatlanságával kapcsolatos. Az elmúlt években több filmfesztiválon volt alkalmam zsűrizni, köztük az Ars Sacra fesztiválján is. Itt különös élességgel merült fel, hogy vajon az a „szent művészet”, ami vallásos témáról szól, avagy máshol ér-

demes keresni annak kritériumait. A vallásos téma és az esztétikai érték ritkán került átfedésbe egymással, és a mindenkori zsűri nagy megnyugvámra velem együtt az utóbbit tartotta meghatározó szempontnak. Így sokak számára néha meglepő, netán „botrányos” döntések születtek. Talán öntudatlanul belejátszott a saját és zsűritársaim gondolkodásmódjába Pilinszky eszmerendszere. Ő ugyanis valóban radikálisan gondolkodott erről. Érdemes két oldalról is megközelíteni nézetrendszerét, amely maga is két irányból tartott, gravitált ugyanazon centrum felé.

Az egyik közelítés azt mondja, hogy a művészet egyenlő a szakralitással, a művészet *a* szakrális. „Ha igaz az, mint ahogyan sokan vallják, köztük magam is, hogy minden művészet eredete és lényege szerint vallásos”, kezdi egyik előadását, amely eredetileg a Vatikáni Rádióban hangzott el. De nem csak a hely szelleme vezethette Pilinszky gondolatait, hiszen hasonló megállapításokat számos más írásából is idézhetnénk. Az axiomatikus állítás mintegy nem vesz tudomást a modern, deszakralizált kor művészetéről, illetve a művészetet „visszavezeti” eredeti, szakrális, mágikus pozíciójába. Pilinszky azonban nagyon is tudta, mikor és hol él, a 20. század botránya egészen közelről érintette, mintegy „látótávolságban” zajlott le előtte, ahogy erről több műve is tanúskodik. Ebből fakad gondolatmenetének másik iránya, amellyel a modern kor művészete ismét önazonossá válhat a szakrálissal. Az egyszerűség, az (el)hallgatás, a csend, az unalom a leggyakrabban előforduló jelzők az ilyesfajta művészettel kapcsolatosan, s ezek olyan témákhoz társulnak, mint a szegény(es)ség, a bűn, a kétség(beesés), a nem tudás. A művészetben, írja, „rendszerint a legnagyobbosabb elemek a legalkalmasabbak a »szem nem látta, fül nem hallotta« boldogság megidézésére”. Vagyis a csoda, a szent, a numinózus ábrázolására, és semmiképpen sem a közvetlen megmutatás. Még a szakralitás témájában — és a szakrális művészet korában — alkotók kapcsán is ezt emelte ki. Bach éppenséggel „evangéliumi művészete” mellett így érvelt: „A lehető legmélyebbre ereszkedett alá mindazért, ami elveszett. A »mélypontra«. Minden kottafejét odaküldte, mégis egyetlen kottafeje se maradt profán. Művészete a »mélypont ünnepélye.«” Máshol még egyértelműbben fogalmaz. Egy alkalommal ismét az „evangéliumi esztétikáról” tűnődik, „[p]edig a film nem »katolikus tematikájú« film, s kifejezetten »antiklerikális« tendenciájú. Mégis, sőt talán épp ezért, lehetetlen volt észre nem vennem, s egyre megrendültebben tapasztalnom, hogy az a bizonyos »evangéliumi hatás« itt is milyen elevenen érvényesül.” Az *Adua és társnői* című, 1960-as olasz film egyébként négy prostituáltról szól... Voltaképpen elég, ha az utolsó gondolat idézőjelezésére, valamint „épp ezért” fordulatára utalok: hogyan vélekedik a szerző arról, ha a szakrális, keresztény művészetet a témával és/vagy az ideológiával azonosítják.

Pilinszky logikája szerint tehát nem a szakrálisra, spirituálisra való irányultság létezik a művészetben, hanem fordítva, a művészet létezik a szakrálisban, spirituálisban. Nincsenek „területi korlátok”, s ebből az is következik, hogy nincsenek területi fennhatóságok sem:

olyan témák, gondolati tartalmak, amelyek kijelölnék a szakrális művészet határait. Szakrális művészet — ez így Pilinszky-nél végül is értelmezhetetlen. Nem jelzős szerkezetéről van ugyanis szó, hanem kölcsönviszonyról; az egyik határozza meg a másikat, s vice versa; folyamatos feszültségben, drámában, válságban. Ha a modern, deszakralizált kor művészetében a téma révén kerülünk közel a szakrálishoz, nehezebb meglátni benne a drámát, nehezebb egyszerűen, netán unalmasan fogalmazni; a mélypontról eljutni az ünnepig. Nagyobb vonzerőként van jelen ilyenkor a pátosz — és a giccs. Ebben az esetben különösen fontos lehet a lemondás a témában rejlő gazdag eszközökről. A modern kor művészeteként létrejött film különösképpen kitett ennek a veszélynek. Gondoljunk Zeffirelli Jézusára, szemben Pasoliniéval! Ha viszont a témából fakadó „akadályok” nincsenek jelen, még elementárisabb erővel ragyoghat fel a szentség, mint például Bresson passiósrúsú szamarában. Nem kizárni akarom a szakrális művészetből a szakrális témát, ahogy természetesen Pilinszky sem ezt tette, ám a hangsúlyáthelyezés, hogy tudniillik mitől lesz szakrális a művészet, felettébb fontos — és aktuális gondolat.

Pilinszky margóra rótt jegyzetei már térbeli pozíciójukkal is tanítanak. Talán nincs is szükség más meghatározásra a (szakrális) művészetéről, mint emlékeztetni a latin eredetű szó jelentésére, amely pontosan kijelöli az alkotók pozícióját: szél, szegély; átvitt értelemben: határ. S ebben osztoznunk kell befogadókként is.

GYÖRFFY ÁKOS

Rajta van

Költő

Pannonhalmán írom ezt, az apátság egyik vendégszobájában. Egy hatalmas, csodálatos fenyő áll az ablak előtt. Két hétre jöttem ide. Valójában nem is tudom, miért. Az ember itt van két hétig, ír valamit, aztán elmegy. Ilyen egyszerű ez végül is, de közben persze jóval szövevényesebb az egész. Mindig is szerettem volna kolostorban élni egy darabig. Talán a leginkább azért, hogy egyfajta rend közvetlen közelében lehessenek. Ahogy telnek az évek, egyre inkább irritál a rend hiánya, az értelmes és célra tartott élet megvalósításának látszólagos lehetetlensége. Nem megy, sehogy sem megy. Csak nagyon ritkán, váratlan pillanatokban sikerül, de akkor sem azért, mintha annyira törekednék rá. Egyszer csak a rend atmoszférájába lépek, de mire felocsúdnék, már csak az emléke marad meg. Az emléke, ahogy lassan elhalványul.

Nagy itt a csend. Pedig azt hittem, ismerem a csendet, a mély csendek természetét. Olyan ez, mint megszokni egy erdei kunyhó csendjét. Régebben többször megfordultam egy bürzsönyi erdei kunyhóban, többször ott is éjszakáztam. Jó ideig eltartott, mire megszoktam a magányt a bükkök alatt álló, peléktől sűrűn látogatott házban. Ahogy ott üldögéltem egy száraz tuskón a küszöb előtt, észre kellett vennem a feszültséget, amit magammal vittem oda. Felajzott, zaklatott állapot, képek sűrű futása, mintha valaki folyton ostobaságokat duruzsolna a fejemben.

Most is így van ez, ahogy ülök az íróasztalnál, a laptop előtt. Próbálok értelmes választ adni a felkérésben megfogalmazott kérdésekre, vagy legalábbis a kérdések egyikére. De félek, hogy értelmes válaszra nem futja majd az erőmből. Sokszor eszembe egy mondat Mészöly Miklós naplójegyzeteiből. Valahogy így szól: „Nem kell kőtáblára vésni — rajta van.” Azt hiszem, mindig sejtettem, hogy így van. Kérdés persze, *mi az*, amit nem kell kőtáblára vésni, mert úgyis rajta van. Talán most maradhatunk annál, hogy mindazt, ami lényeges és fontos, valamiként eleve tudjuk, nem kell megtanulnunk. Megtanulnunk nem kell, de egyfajta folyamatos emlékeztetésre mégis szükségünk van. Ha nincs folyamatos emlékeztetés, elszünk, belealszunk az életünkbe. Nincs könnyebb, mint ez a belealvás. Szinte mindenki alszik, néhányan félálomban bandukolnak, a legkiválóbb kevesek vannak csupán ébren. Nem is tudom, miért beszélek erről. Mindenki tudja, miről van szó, az is, akinek soha nem jut eszébe.

A mézőlyi megállapítás talán valamiféle válasz is arra, hogy művészet nem létezhet szakrális alapállás, transzcendens érzékenység nélkül. A kettő persze nem ugyanaz, de ebbe most nem érdemes bele menni. Mészöly — legjobb tudásom szerint — nem volt vallásos, de azt nem hinném, hogy ateista lett volna. Nyitva volt — talán így a legpontosabb. Mint egy hatalmas antenna egy magányos hegycsúcson, ahogy az éjszakai ég csillagai felé fordul. Pontosan értem, miért tiltakozott Pilinszky, amikor katolikus költőnek nevezték. A valódi költészet „szabadságfoka” olyan mértékű, hogy igazán felesleges különjelzőket aggatni rá. Az egészen mást jelent, hogy költő és katolikus.

Kezdek belezavarodni ebbe, és bajosan fogok kimászni belőle. Semmi érvényeset nem lehet mondani arról, hogy mások számára mit jelentett az, hogy művészek és keresztények voltak. Pilinszkyt sokan hajlamosak „hivatalos” keresztény költőként látni, miközben nem volt az, egyáltalán nem. Az embernek arról, hogy keresztény irodalom, valami unalmas és többé-kevésbé dilettáns dolog jut eszébe. Igazságtalanul, nyilván, vagyis többé-kevésbé igazságtalanul. Az úgynevezett keresztény könnyűzenével engem például ki lehet kergetni a világból. A művészet, ami elé a keresztény jelzőt odabiggyesztik, sok esetben gyanút kelt. Sok esetben valaminek az elfedésére szolgál. Mert — ismét csak Mészölyvel élve — nem kell rávésni, rajta van. Számomra minden nagy művészet keresztény művészet. Egyszerűen azért, mert minden nagy művészet felfelé nyitott, érzékeny, mint a frissen leégett bőr. Ami nyitott, ami nyitva áll, ami teljes felületével az Univerzum felé fordul, az magától értetődően metafizikus természetű. Még akkor is, ha deklaráltan nem óhajt az lenni. Hirtelen Beckett jut eszembe, vagy Camus, de nyugodtan eszembe juthat ismét Mészöly Miklós.

Pilinszky kereszténysége érdes, nyugtalan, traumákkal és sebekkel eltelt. Más szóval valódi. Olyan kereszténység, amely cseppet sem illik a modern társadalom által elfogadott/eltúrt kereszténység-képbe. Ezt a valódi kereszténységét nem kell külön magyarázni, nem lehet elválasztani a költészetétől, össze van nőve vele, enélkül meg sem született volna. A lényeg itt a valódin van, és éppen ez a valódiság

az, ami olyannyira hiányzik a mai magyar költészetből. Talán még Vasadi Péter költészetében lobbant fel utoljára. Vagy Tornai Józsefnél, igaz, az ő esetében nem a kereszténység volt a „táptalaj”, hanem az archaikus mítoszok. A kérdés nem az, hogy mennyiben keresztény vagy nem keresztény valami, hanem sokkal inkább az, hogy mennyiben valódi. Akar-e mondani valamit, akar-e állítani valamit, és az állításainak van-e tőkesúlya. Ami valóságos művészet, az magától értetődő módon kapcsolatban áll a szavakon és képeken túli világ forrásaival. Ami pedig nem valóságos, az kizárólag önmagával áll kapcsolatban, még ha keresztény szimbólumokkal is dolgozik.

Eleredt az eső. Az ablak előtti nagy fenyő tűlevelein végtelenül finoman surrog. Megkondul az apátság harangja. Ahogy nő a csend, hallani, ahogy minden zenél.

HANKOVSKY TAMÁS

Ki, ha ő nem?

Személyes megjegyzések egy szerencsétlen Pilinszky-nyilatkozathoz

Filozófus

Nagyon fontos számomra Pilinszky János, mégsem tenném ki a szobámban a fényképét, mert egyet sem ismerek, amelyiken ne látnám idegennek, már-már ellenszenvesnek. Hiába szoktam meg, a hangját sem szeretem. Csak a verseit és a gondolatait érzem magamhoz nagyon közel, és meggyőződésem, hogy ebben az is közrejátszik, hogy katolikus vagyok. Nem egyszerűen egy katolikus, aki verseket is olvas, vagy aki utánajár bizonyos gondolatoknak, hanem katolikus olvasó és katolikus gondolkodó. Szerintem Pilinszky se egyszerűen költő és katolikus, ahogyan többször megismételt nyilatkozatában önmagát jellemezte, hanem igenis katolikus költő. Saját gyakorlatomból tudni vélem, milyen az, ha valaki katolikus gondolkodó, és ez is arra bátorít, hogy elutasítsam Pilinszky önértelmezését, és azokat a szigorú kritériumokat is, amelyeket szem előtt tartott, amikor elhárította magától a „katolikus költő” címet.

A katolikus irodalomról a 60-as évek elején írt cikkeiben Pilinszky a katolicitást egyfajta teljességként értelmezte, olyan eszményként, amelynek korunk szentre és profánra hasadt világában egy író maradéktalanul csak akkor felelhetne meg, ha egyszerre szolgálná az egyház belső, szakrális életét, és szólítaná meg a kívülállókat. Annak azonban, hogy valaki katolikus írónak számíton, ekkoriban még nem volt feltétele, hogy mindkét szolgálatot ellássa. A 60-as évek második felében viszont az eszmény kettősségéből (és abból az új felvetésből, hogy megvalósításának feltétele az életszentség volna) már nemcsak Pilinszky híres nyilatkozatának szerény álláspontja következik, hogy ő maga legfeljebb költő lehet és katolikus, hanem burkoltan az is, hogy korának és szubkultúrájának nagy tiszteletben álló

úgynevezett katolikus költői sem méltók erre a címre. E két következmény pedig együtt azt jelenti, hogy Pilinszky költészete, amely az eszményi teljesség másik oldalát képviseli, a katolicitás szempontjából az övékével egy megítélés alá esik.

Nem vitatom, hogy Pilinszkynek akkoriban szüksége lehetett ön-maga ilyen pozicionálására. A célzatosan interpretált „katolikus költő” kifejezés elutasítása révén elhatárolódhatott a „szellemi minimalistáktól”, és olyan írókkal vállalhatott közösséget, mint Mauriac, mégpedig továbbra is az — új nyelvi formában megőrzött — „katolikus” jelző égisze alatt. Számomra azonban már nem sok jelentősége van annak, hogy a múlt század katolikus irodalmához viszonyítsam őt. Hajlamos vagyok inkább fordítva, az ő költészete felől értelmezni a „katolikus költő” fogalmát. Pilinszky Szent Ferencet tekintette eszményi katolikus költőnek, én Pilinszkyt. Nem gondolom, hogy az általa felállított teljességeszeménnyből fakadó kritériumok alkalmasak volnának a katolikus költészet meghatározására, de még ha el is fogadnám őket, tapasztalataim alapján akkor is katolikus költőnek kellene őt tekintenem. Versei ugyanis évtizedek óta segítenek nekem, hogy megfeleljek annak a hivatásomnak, amely az egyházban vár rám. Nemcsak az olyan versei, mint a *Harmadnapon* vagy az *Egyenes labirintus*, amelyek a hit igazságainak tanúsításaiként is olvashatók, és így akár a féloldalas irodalommal is rokoníthatók, amely semmi mást nem akar, csak az egyház úgynevezett belső, szakrális életét szolgálni. Sok egészen más jellegű verse is hasonló szolgálatot tett nekem. Szerintem még az *Apokrif* is katolikus költemény, jóllehet címének megfelelően nem a hit kanonikus kifejezése. A „sehoh se vagy”, az „így indulok” vagy az „üres árok” a hívőknek *mint* hívőknek is a valósága, sőt igazsága.

Pilinszky kísérletét, hogy a katolikus költészetet egy olyan világra való tekintettel definiálja, amely szent és profán szférára hasadt, már csak azért sem tartom sikerültnek, mert azt feltételezi, hogy az egyház csak az egyik szférához tartozik, és a hívőket (legalábbis *mint* hívőket) más (sőt, akár más ihletből is származó) költészet szólítja meg, mint a kívülállók. Pedig ha keresztény szempontból szabad egyáltalán a szenttől elkülönült profán szféráról beszélni, akkor az, amit az egyház „belső életének” vagy a hívők hitéletének nevezhetünk, ebben a szférában is történik (ahogy ezt máskor Pilinszky maga is kifejtette). Ha a katolikus irodalmat Pilinszky kezdeményezését követve „szerepe” vagy a művek által megszólított olvasók szempontjából akarjuk definiálni, szerintem inkább Claude Roy ismert aforizmájából érdemes kiindulni. Eszerint az „irodalom tökéletesen haszontalan: egyetlen haszna, hogy élni segít”. Ha ez igaz, akkor egy irodalom annyiban katolikus, amennyiben abban is segít, hogy katolikusként éljünk, és megfordítva: ha egy irodalom segít katolikusként élni, akkor az az irodalom katolikus. Az én olvasói perspektívámból tehát Pilinszky megkérdőjelezhetetlenül katolikus költőnek bizonyul.

Hasonló eredményre jutok, ha egymásra vonatkoztatom személyes tapasztalatomat arról, hogyan érvényesíti magát életünkben a

kereszténységünk, illetve azt, amit életrajzából és a gondolatait dokumentáló esszéiből Pilinszkyról tudok. Akár meghatározásként is elfogadható, hogy kereszténynek lenni nem mást jelent, mint Istent egy konkrét személyben, a Názáreti Jézusban szemlélni, és Jézushoz hasonulva, mintegy az ő pillantását követve egyre inkább Isten szemével látni a világot. Márpedig mennél inkább gyökeret verünk a kereszténységben, annál inkább abból fog fakadni az életünk is. Az olyan keresztények, mint Pilinszky, akik kisgyerekkoruk óta Jézust szemlélték, az ő talányos mondatait ízlelgették, az ő viselkedésén és sorsán tündöttek, akik nap mint nap Krisztus követőit látták maguk körül, és akik maguk is az *imitatio Christi* aktusaival kísérleteztek, az ilyen keresztények bármit tettek is, keresztényként tették. Nem szentként, de mégis Krisztus követőiként. Olyannyira, hogy még a bűnben sem csak Istentől fordultak el, hanem önmagukkal, azzal a valakivel is meghasonlottak, aki Krisztushoz akar hasonulni. Az ilyen keresztények, ha művészek, nem alkothatnak másként, mint keresztényként, alkotásuk keresztény művészet, és ahhoz, hogy az legyen, nincsen szüksége rendkívüli transzcendens ihletettségre.

Ugyanígy érvényesül életünkben a katolicizmusunk is, amelyből (amennyiben nem ugyanazt jelenti, mint a kereszténység) a keresztény jézus-, isten- és világgép, illetve a keresztény élet és magatartás sajátos színezetű változata fakad. Mint esszéiből nyilvánvaló, Pilinszky-nél a tökéletesen elsajátított katolikus hagyomány rendkívüli vallási érzékkel párosult. Talán ebből fakadt, hogy a teljesség vagy egyetemeség értelmében azoknál is katolikusabb költő lehetett, akik közé felekezeti hovatartozása miatt sorolni szokták, és akiktől sokat idézett nyilatkozatában megkülönböztette magát. Az a nyelvi forma azonban, amellyel a megkülönböztetés érdekében a nyilatkozat él, szigorúan véve mégiscsak képtelenséget állít. Nincs olyan, hogy „költő és katolikus”; nincs költő a katolicizmusa nélkül. Még ha cselekedhetünk is a kereszténységünk ellenében, semmit nem tehetünk a kereszténységünkötől függetlenül. Szerintem költők esetében csak két lehetőség van: valaki vagy költő, de nem katolikus, vagy katolikus költő, mégpedig pontosan annyira, mint amennyire katolikus.

Sokáig magam is hitelt adtam Pilinszky frappáns önértelmezésének. De ma már többet tudok arról, mint jelent katolikusnak lenni, mi segít abban, hogy az legyek, és hogyan van jelen mindabban, amit csinálok, hogy valamennyire az vagyok. Többé nem kétséges számomra, hogy Pilinszky János *par excellence* katolikus költő volt.

HIDAS ZOLTÁN

A jelenidő vitrinében

Szociológus

Mai művészettanok szívesen hangoztatják a szavak tettlegességét. Az írásmű nem egyszerűen szavakba foglalt gondolat, lelkület, akarat,

hanem cselekvés, megvalósítás, így elismétlésének minden alkalma tevékeny bekapcsolódás a világ alakításába. A művek ilyen rituális poétikája szerint a költészet a világteremtésbe való bekapcsolódás, a vers mondása a saját világ folyamatosságának fenntartása, élőszóba testesített lélek.

Annak elméleti felfedezése, hogy emberi viszonyainkat kimondott szavak is teremtik, hordozzák és rombolják, persze csak követi a beszéd valóságát. Minden szóbeli gesztus mindig is véghezvitte a mondottakat, a művészet java része pedig kitüntetően ezt művelte: ennek újrafelismerése egy beszéddel a szószátyársáig eltelt világekorszak számára lehet igazán elvi újdonság. A mi korunknak, amelyet a kiüresedés, az elhagyatottság és idegenség Pilinszky által is sokszor felpanaszolt ínsége sújt, talán éppen olyan költők lehetnek igazán a sajátjai, akik felfokozott figyelemmel teszik szóvá azt, ami itt és most szükséges. Az ilyen költemény és költészet alighanem épp ettől lesz eleve szakrális.

Hogy „mi végre a költők ínséges időkben?“, ahogy Hölderlin nyomán Heidegger kérdezte, arra Rilkéhez hasonlóan, akit Pilinszky nagyra tartott, időközben ő maga is érvényes válasznak bizonyult. „Rettenetes, hogy a tényektől sosem tudhatjuk meg a valóságot“ — idézi Rilkétől, és talán éppen ezért sincs jelentősége, hogy az idézet lelőhelyét a filológiai kutatásnak nem sikerült megtalálni. A „valóság“ rejtett és elfedett világalapja az, amire ennek a költészetnek a törekvése irányul.

A legmegrendítőbb személyes beszámolóik közé tartozik az a több alkalommal is elmesélt történet, hogy Pilinszky egyik nagynénje — egy gyermekkori baleset következtében — nehezen tudott beszélni. Valahányszor küszködve kimondott valamit, a kimondottak megjelentek, a szóvá tett „fa“ gyökerestül-lombostul a beszélgetés valósága lett. Aki egyetlen verset is olvasott Pilinszkytól, az tudja, hogy esztétikai önvallomása ezen a ponton semmiképp nem pusztán önstilizálás: az ő költészete is a teremtett világ szakralitásának ezt a nyelvét beszéli, és a kimondásnak ugyanez az izzása, a beszédnek ugyanez az élethalál-tétje hatja át a beszélgetéseit, amelyeket a cigaretta szennvedélyes parazsa is átizzított.

A dolgok, az állatok, az emberek, az élettelen és az élő világ ebben a versnyelvben nem egyszerűen csak vannak, hanem a legtágasabban értett lét elemeiként léteznek, történnek, valósulnak. A vers: részvétel ebben a valóságban, írása és olvasása bekapcsolódás a mindenség hatalmas zajlásába, a kozmikus világegész kifürkészhetetlen rendjébe. Az ehhez való szavak szándékuk szerint nem egyszerűen felidéznek, nem is csak megidéznek valamit: minden ilyen megnyilvánulás minden egyes alkalommal a kimondott mindenség, a világ és az ember *színeváltoztató megjelenítése*.

Nemcsak a korai versek nagy látomásait, a kozmikus pusztulás és magányosság háborútól erősített képeit, hanem a sokszor tárgyalt poétikai fordulat utáni pillanatfelvételeket is ugyanez a — misztikus — tartás rögzíti. Pilinszky a lehető legpontosabban nevezi tervezett „Ön-

életrajzai"-t egy *figyelem történetének*, amelyben „egy öt éves kislány, egy öreg filozófus, saját magam, egy fiatal prostituált, egy apáca” önéletrajza mind az ő életrajza. Ebben az értelemben mondhatja, hogy ő nem az eszével, nem is a szívével, hanem a *testével*, hús-vér egészének megfeszítettségében ír. A mindenkori tárgyaira feszülő figyelem intenzitása az *először látás* eredendőségét keresi, amelyre — sokszor írja ezt — csak a gyerekek, a legnagyobb művészek és talán még a legnagyobb bűnözők képesek. Így talál rá magának Van Goghra, Bachra, Tolsztojra, Dosztojevszkijre, akiknek a jelenlétében évtizedeket tölt: „ki tudja, hány ember ül éjjel a szobájában és hallgat Bachot szerte a világon? Hogy ez miket indított el, sosem fogjuk megtudni. Holott ez volna talán az emberiség valódi története...”

A személyesség intenzitása mindenekelőtt személyekre, találkozássokra, sőt mozdulatokra irányul — „belép valaki”, egy kéz, „amint megkeveri a kávé”, „zihálás”, „kapkodás” —, amelyek a maguk tétováságában és esendőségében is képesek rá, hogy minden „kreatúrát” kiemeljenek a szorongatásból, de legalábbis „elfogadhatóvá” tegyék az „elfogadhatatlant”. A szüntelen jelenlétnek ezt az odaadását, örömet és szenvedését írják meg a legkisebb töredékversek is, a felszíni jelentéktelenség, az elvetettség, a szenvedés iránti evangéliumi alázat — ahogy bibliai a kegyelem is, ami váratlanul valóságossággal tölti fel az átellenben lévő tényeket.

Ugyanígy fürkészi az izzó figyelem a mindenség igazi értelmét a legesendőbb mindennapiságnak, Rilke kedvelt szavával a „dolgoznak” a valóságában, limlomok, bádogganalak félreeső egyszerségében, azaz emberi viszonyokba szövődésében. A világ hiteles olvasata a mellékeshez, a lehulló „maradékhoz” való odafordulás feltétlenségében rejlik: „Az eltaposott fűben olvasok / és rongycsomók közt keresgélek.”

Kierkegaard úgy határozza meg a tág értelemben vett hitet, mint érzéket a keletkezés, vagyis az eredeti újdonság születése iránt, a „pillanatot” pedig mint idő és örökkévalóság érintkezését. Ebben az értelemben van szó az egyszerség iránti érzékről Pilinszky-nél is, aki a jelenlét állandó közvetlenségét keresve és a „jelenidő vitrinében égve” küzd démonokkal és szenvedni végig elragadtatás és számkivettetés meghasonlottságait.

Az „itt és most” lelkülete a művészeté és az imádságé, nem a tudományé. De a minden pontján egyszeri, ezért képletekbe nem foglalható valóság iránti figyelem minden emberi megismerés feltétele: minden emberrel foglalkozó tudományt végső alapjaiban érint a talált tényeket jelentőséggel eltöltő valóság, a személyek és a dolgok jelene. És egy találkozás jelentősége miatt maradhat eleven az a pillanat is, ahogy 1988 őszén valaki egy azóta lebontott, hullámlemezekből tákolt könyvesbolt sarkában leemelte a polcról Pilinszky *Összegyűjtött verseit*, első saját verseskötetét.

Pilinszky és a késő kádárkori Magyarország

HORKAY HÖRCHER
FERENC

Esztorténész

Kezdem a nehezével: bevallom, régen vettem a kezembe a könyveit. Mentegethetném magam: szélárnyékba került — nemcsak az én vizeimen, hanem a hazai kulturális közgondolkodásban általában. Tudjuk, a félmúlt nem kedvez még a legjobb szerzőknek sem. Már nem kortárs, de még nem is klasszikus. Át kell vergődniük ezen a szakaszon, mint balatoni vitorlásoknak a Tihany és Szántód közötti részen. Ehhez szakszerű recepció-menedzsmentre van szükség, az életmű kiadására és könyvesboltokban tartására, de még inkább a róluk szóló beszéd fenntartására. Benyomásom szerint ez nem erőssége a Pilinszky körül tevékenykedő irodalomtörténészeknek. Nem tudnak hírt termelni, ha kell, vitát kavarni Pilinszky körül — mondjuk Nyáry Krisztián kivételével. Hála tehát a Vigiliának, hogy újból felveti a Pilinszky-témát.

Próbálok hát felidézni, miért is van — mégis, a felejtés stádiumában is — otthonosság-érzetem Pilinszkyval kapcsolatban. Ehhez, ha nem haragszik az olvasó, saját gyermek- és ifjúkori emlékeim között kell kutakodnom, hogy a történetet a maga egészében tudjam felidézni.

Üvegajtós könyvesszekerényünkéből emelem le a polcról a köteteket. Pilinszky Petri és Plath meg Pound között található. Ezeket a köteteket még akkortájt gyűjtöttem, amikor nagyjából három költő iránt rajongtam: gimnazista korom óta Pilinszky mellett Nagy László és Radnóti Miklós volt a „kedvencem”. Talán ma meglepően hangzik ez a hármas, akkoriban nem találtam ebben semmi rendkívülit. De lássuk a köteteket. *A mélypont ünnepélye* című kétkötetes prózagyűjtemény 1984-ből való, a *Kráter* című versgyűjtemény 1981-ből, s van még egy vékony kötet, a *Végkifejlet*, 1974-ből — 20 forintért vettem annak idején, az antikváriumban. Ja, és itt van *A nap születése* című verses mesekönyv, a Móra Kiadótól, 1985-ből. Majd negyven éves történet ez tehát, amit most megpróbálok visszanyomozni — hogy miért szerettem meg Pilinszkyt, s miért bántott később olyan nagyon, hogy nem láthattam élőben, beszélni, felolvasni. Pedig Illyés Gyulát még láthattam az Egyetemi Színpadon.

Pilinszky abban az évben született, mint az édesapám, 1921-ben. A számmisztika már eleve fontossá tette számomra. De talán fontosabb, hogy költőként és — mondjuk így — esszéistaként is meggyőzőnek tűnt. Lássuk, miért. Költőként azt hiszem, az tetszett benne, ahogy a József Attila által elindított irányt folytatta. Az a komolyság vonzott, ahogy a saját verseihez viszonyult — és itt nyilván befolyásol az a kép is, amit a képernyőn keresztül nyertem róla. Vagyis a sze-

mélyiség varázsa — ahogy a parázsló végű cigarettát ujjai közé szorítva vezényelt magának, miközben olvasott. De nem csak erről van szó. Amit komolyságnak neveztem, abba beleértem azt is, ahogy kőbe tudta vézni a szavait. Azt tényleg csak József Attila tudta így — megmászhatatlanul. S persze a pilinszkys kézjegy: az idegen szavak elhelyezése a vers fókuszpontjában olyan bátorságra vallott, ami mai napig megkülönbözteti a versbeszédét.

Van aztán még egy összetevője ennek a komolyságnak: az az elementáris erő, érvényesség és természetesség, amivel ő Istenről beszél, az a konok elhatározottság, amivel Istenre irányítja a saját és az olvasó figyelmét. Mindezt teszi abban a késő kádári világban (én ugye 1964-ben születtem, tehát a korábbi korszakokban nem láttam Pilinszkyt), amelyben Isten még mindig nem gyakori beszédtema, száműzött király, tabu. Persze Pilinszky nem köznapi értelemben bátor, kis túlzással azt is mondhatjuk, valószínűleg fogalma sem volt arról, hogy mi az a politika. Ő egyszerűen állandóan ebben a földöntúli közegben, elektromos feszültségtérben, ha tetszik, Isten tenyerén létezett. Nemcsak a bennünk élő félelem hiányzott belőle — nem volt benne szégyenérzet sem. Kimondta a nyilvánvalót, s ezzel megtisztította a hétköznapi használatban elkopott szavakat.

Ha Isten felé törekszik minden általa művelt szövegtípusban, ideértve a drámáinak a nyelvét és történetét is, miben más akkor a prózában megszólaló Pilinszky nyelvhasználata a költőétől. Találomra kinyitott hely a prózakötetben: „Van, aki inkább szívével, van, aki inkább az értelmével ír, én valamiképpen a testemmel.” Aztán, kicsit lejjebb el is magyarázza a költő mindezt. „Nem papíroson írok, hanem fejben, s amit írok, a fizikumommal ellenőrzöm” (*A vers születése*). Mit csinál itt a szerző? Magyarázza a versírás csodáját. Ez a természetes hangú csodamagyarázás jellemző a prózájára: a leghétköznapibb dolgokról szeret írni, mert e témákkal kapcsolatban tudja leginkább megcsinálni, hogy egy váratlan pillanatban pofon csapjon minket egy szókép vagy hirtelen elvakítson minket a gondolat fényereje. Így ábrázolja azt a valóságot, amelyet Istennek tulajdonít. Ez a dinamika- vagy dimenzióváltási képessége adja szövegei erejét, ezáltal válnak csakugyan hitelesnek tűnő szellemi munícióvá.

Feleségem révén ismertem egy festő- és grafikus művésznőt. Ő is katolikus volt, de ő sem nevezte magát vallásos művésznek, ahogy Pilinszky is elválasztotta vallásos hitét és művészi gyakorlatát. Amikor beszélgettünk vele, néha előkerült Pilinszky neve is. Az idős művésznő, akinek alkotásmódja a középkori kódex-festők munkamódszerére emlékeztetett, s akinek életvitele is leginkább az apácákéhoz hasonlított, nem igazán szerette Pilinszkyt. Ugy tűnt, átlát rajta. Kifejezetten dühítették a jelenség azon motívumai, amelyeket hiteltelennek, hamisnak érzett. Így például a Sheryl Suttonnal folytatott beszélgetését — hisz mindenki tudta Pilinszkyről, hogy a költő nem igazán tud angolul, Sheryl pedig nem beszélt igazán jól franciául. De vajon a féltékenység vezette a művésznőt, amikor kritizálta a költőt, vagy csakugyan művészi — esetleg morális — vétséget vélt

felfedezni? Máig nem tudom, de ez az erős kritika még inkább felébresztette érdeklődésemet a költő iránt.

Már egyetemista lehettem, amikor eljutottam Nemes Nagy Ágneshez. Verseket küldtem neki, s véleményét szerettem volna kikérni. A Királyhágó utcai budai lakás pont olyan volt, amilyennek képzeltem, a szó legjobb értelmében polgári. Az ablakára viszont rájártak a madarak. Szárnyukat verdesve tülekedtek a párkányon, hogy a csemegéhez hozzájussanak. Ezek a madarak is eszembe jutottak, ahogy próbáltam összeszedni emlékeimet a számomra meghatározó Pilinszky-élményről.

Végül essen szó Jelenits Istvánról. A piarista atyáról, akivel vagy két évtizedig együtt dolgoztunk a Pázmány Péter Katolikus Egyetem esztétika tanszékén, persze már e rendszerváltás után. Bár a diákokkal egyszer meglátogattuk Kuklay Antal plébános urat is, Körömben, tudni lehetett, hogy Pilinszky megfejtéséhez legközelebb mégis a mi kollégánk, Jelenits atya jutott. Arról, hogy miben állt a megfejtés, nem sokra emlékszem. Arra viszont nagyon is, ahogy Jelenits István, ajkán érthetetlen, bujkáló somolygással, csillogó szemmel magyarázott Pilinszkyról. Tudni lehetett, hogy olyasvalakiről van szó, aki fontos a számára, és számunkra is, aki bizonyos értelemben a miénk. Többet nem is kellett volna mondania. Jelenits atya aranykeretes mosolyából tudom, hogy Pilinszky a rokonunk. Ha nem is a bátyánk (az ugye, Esterházytól tudjuk, Kosztolányi), és nem is a link nagybácsi (az meg Ottlik), azért rokon, vér a vérünkéből, a mi családunkból való.

IANCU LAURA

Az ember és a helye

Költő

Az „Önkiszolgáló visszavétel” automata előtt állok az egyik fővárosi könyvtárban, kezemben a bedobni kívánt könyvvvel, és rémülten látom, hogy a kijelző már mutatja is a nevemet, a kártyaszámomat, a visszahozott könyv adatait. A nehéz koppanás alatt a kijelző már azt kérdezi: Mit kíván a továbbiakban? Kér-e nyomtatott átvételi elismervényt? Meredten állok. Nem sokkal több élet van bennem, mint amennyi a mögöttem unatkozó szoborfejekben lehet. Illene megrendülni az ember nagysága és találmányai előtt, s borzongok is, de nem azzal a jóleső érzéssel... Minden laudáció hangzatos beszéd, de csak részizgazságot mond a nagyságos emberről.

A számomra leghitelesebbnek tűnő emberképet Pilinszky János alkotta meg. Elsősorban azért, mert Jézus Krisztushoz képest semmi újat nem állított. Másodsorban azért, mert — éppen az előbbieik miatt — tévedhetetlen. Ezért aztán számomra Pilinszky János mindenekelőtt a 20. század egyik legjelesebb magyar gondolkodója, még pontosabban: tudósa. „Nemcsak a tudós törekszik pontos ismeretre, hanem a költő is. Ennek a megismerésnek a neve: szeretet”

— írta. Azt gyanítjuk, maga Isten is valamiképpen ezt a módszert alkalmazza, amikor teremtményét és annak viselt dolgait számba veszi. Az ember kezében még sincs jó helyen a szeretet: „Soha annyi csalást, igazságtalanságot és kegyetlenséget nem követtek el, mint éppen e három szó [igazság, igazságosság, szeretet] jegyében és nevében”. Miért? „Mivel embernek lenni, a tragikus fogalmazásban úgy is mondhatnánk, annyit tesz, mint élni és — visszaélni. Az érzékelhető világban visszaélésre csakis az ember képes. Fák, madarak, kövek soha.” Fák? Madarak? Kövek? Hol? Körülöttem egymást érik az autómata, a félig (testben) ember félig (mentálisan) robot lények. Ez az ember, a valamikori emberhez hasonlóan „a legszabatosabban megfogalmazott igazságot is kifacsarja”. Mi volna hát a reményünk? „Lapozzuk fel az Evangéliumot” — ajánlja a költő. A reményünk az, hogy az igazság nem törvény, nem jog. Az igazság: Jézus Krisztus. Az ítélet pedig az Övé. És a szeretet? Az emberi szeretet annyiban a Szeretet, amennyiben krisztusi. Minden más formája valami egyéb.

A Pilinszky-életmű jelentősége egyetlen szóval annak egyetemes volta. Hogy keresztény volt-e? Az utolsó üresen maradt papirosáig bezárólag: evangéliumi. Hogy lehet-e keresztény egy alkotás, egy művészeti irányzat? Amennyiben az alkotó használja a keresztény hagyományt, az alkotás elválaszthatatlanul összeforr azzal, amivel keresztelte magát. Látni kell azonban, hogy a keresztény szerzők a legmegrázóbb alázattal tekintenek mondjuk az evangéliumokra, a keresztény (vagy katolikus) jelzőtől (bélyegtől) való (esetleges) elhatárolódás oka nem a bibliai hagyomány megtagadása. Az elhatárolódás oka az a feszélyeztető, a szekuláris gondolkodásra (olykor) jellemző magatartás, amely a hit és istenkeresés jelenségét/aktusát abszolút mértékben tévesen értelmezi. „Nincs könnyebb és nincs nehezebb, mint kereszténynek lenni” — írja Pilinszky, majd hozzáteszi: „A hit és a hitetlenség szükségszerűen befejezetlen párbeszéd”. A keresztény szerző, ha óvatos, éppen azért óvatos, mert minden igyekezete ellenére sem tartja igaznak magára nézve a keresztény jelzőt. Jól tudja azt a költő, hogy az a kérdés, hogy keresztény (Krisztus-követő, krisztusi) volt-e, avagy sem, bizony ama ítélet napján válik nyilvánvalóvá. „A világban élő ember nem láthatja Istent” — mondja Pilinszky. Ebből az is következik, hogy a legtisztább keresztény művészetről is mindössze az mondható el, hogy nyitott a transzcendenciára. Semmiféle emberi alkotás nem állíthatja magáról, hogy a transzcendencia edénye. A szakrális művészet nem az Isten otthona, mindössze az ember égi/égbe törekvéseinek a lenyomata.

Pilinszky egyetemes(en szóló) hangja megnehezíti írásainak önmagukért való olvasását. Népszerűségében visszaköszönni látom az olvasói, értelmezői öngazolás különféle vétkeit; kiragadt bölcsmondásai olykor hamis eszmék hitelesítésére használtatnak. Ez az eltvelyedés valahol érthető is. Ugyanis az „igazi” Pilinszky követése valószínűleg lehetetlenség. Ki volna az közülünk, aki mindenét hátrahagyva és eladva, megveszi a földbe rejtett kincset, mert semmi másra nincsen szüksége, mert minden más csak útját állja?! Pilinszky maga gon-

doskodott arról, hogy ne legyenek követői. Ugyanis akit követni kell, az Jézus Krisztus. Pilinszky a követésben példa és társ.

A szemlélődést a legmagasabb rendű emberi cselekvésnek tartó Pilinszkynek a látnok sorsa jutott. Egyszerűen átengedte magán a megnyilatkozást. Látomásában nem a túlvilág tárult fel, hanem az ember a maga nagyságában és reménytelen elveszettségében.

KENYERES ZOLTÁN

Pilinszky 100

Irodalomtörténész

A sors furcsasága, hogy nem ismertem személyesen, nem találkoztam vele. Nem tudom felidézni az alakját, nem tudok róla történeteket mesélni, csak olyanokat, amilyeneket másoktól hallottam. Egy kedves barátom valamikor a 60-as években súlyos balesetet szenvedett. Amikor elmesélte Pilinszkynek, ő azt kérdezte: „És meg is halhattál volna?” — „Meg bizony, majdnem meg is haltam.” — „Neked jobb lett volna, ha meghalsz.” Hát, ilyet nem mondunk valakinek. Ez nem normális. A „halál” szó mondatba ragozásának, igeként személyes Én-Te viszonyban diskurzusba szerepeltetésének súlyos szabályai, normái vannak az európai kultúrkörben. Csak dühből fogalmazva fér el ez a szó megszólító módban a mondatban, más modalitásban nem. Azt gondolhatjuk és mondhatjuk a családnak, hogy „szegénynek ennyi szenvedés után már megváltás lenne a halál”, „ha az Úr kegyes lenne hozzá, már magához szólítaná”, de szemtől szembe ilyet nem lehet mondani. Ilyet csak olyasvalaki mond, akinek különös viszonya van a halállal, akinek a halál szó a szótárában valami egészen mást jelent, valamit, túl a fizikain, de nem is valami átlag-vallásos tartalmú másvilágot, hanem talán valami felmagasztosuláshoz, megigazuláshoz hasonlót. A halál mint költői motívum fontos szerepet töltött be a verseiben, irodalomtörténészek sokat írtak erről, de tulajdonképpen nincs halál-költészete. Mint ahogy Kosztolányi szinte egész életében témakörében tartotta a halált, az elmúlást, a meghalást, a véget. Vagy Babits. És sok mai költő is. Hadd idézzek két sort Tózsér Árpád egy nemrégiben megjelent verséből: „Egyre gyakrabban gondolsz a végre. — / Nem így igaz, hisz másra sem, —” (*Egyre gyakrabban...*, Élet és Irodalom, 2021. július 30.. 17.). Pilinszky verseiben nincsen szó ilyen rá gondolásról, noha megírta a saját sírversét, de az is túl van a személyes én dimenzióin. Nincs személyes vívódása az elmúlással, nála az élet és a halál fogalompárjának helyén egy másik fogalomkettős, a jelenlét és a jelenlét elvesztése áll.

Megteremtői közé tartozott az Újhold-iskola elvont tárgyiasságának, megteremtői közé a „jelzőfukar alulfogalmazásnak”, a tömörség és rövideg már enigmatikussá fokozását követte. Négysorosai kemény próba elé állítják a legtanultabb és legötletesebb versértelmezőt is, ha betűről betűre akar a jelentés közelébe férközni. Eltűnteti a személyes „én”-t? Látszólag igen. De valójában legalább olyan személyesek, sze-

mélyesen jelenvalók a versei, mint Adyé, aki nem győzte (metaforikusan értem) két nagybetűvel és fettével írni az egyes szám első személyű névmást. A perszonalitással és szubjektivitással foglalkozó tudományok a filozófiától és a pszichológiától a szociológián át az irodalomtudományig keresik, kutatják, vitatják az Én, az ego, az éntudat, az önmeghatározás, az azonosság és másság jelentéstartományait. Fenomenológiai megjelenését és etikáját. Felmutatják bonyolult rétegeit, mások leegyszerűsítik és formalizálják. A nyelvfilozófusok azt mondják, hogy az „én” nem egyéb, mint a mondat alanya. Ha így van, ez a mondat alany bizony legtöbbször valóban elbújik előlünk Pilinszky verseinek mondat-szövetében. Nehéz egyértelműen megtalálni. Segít az életrajz ismerete, a minél rövidebb időtávra, szinte nappal-napra való ismerete? Azok közé tartozom, akik általában az életrajz-ismeret pártján vannak. A strukturalizmus egyedül a nyelvi megalkotottság objektív módon leírható szerkezetét ismerte el az irodalomvizsgálat tárgyának és legális céljának. A strukturalizmusra következő és vele vitatkozó irányok, mint a konstanzi iskola recepcióelmélete (Jauss, Iser, Gumbrecht), vagy az amerikai beszédaktuselmélet (Austin, Searle, Stanley Fish) az irodalmat inkább olvasadalmoként kezelték, és az olvasásfolyamat felől közelítették meg a jelentésképződést. Én is azt gondolom, hogy sem a strukturalizmus, sem a régimódi életrajz-feltárás nem sok eredményre vezethet Pilinszky János költészetének további elemzéseiben. Persze van olyan költő, például Ady, akinél a külső, napi élet és a belső érzelmi-gondolati világ olyan szorosan egymásba fonódott, hogy múlhatatlan szükség van arra a munkára, amit életrajzírói, legutóbb a nemrég elhunyt Péter I. Zoltán végzett. Pilinszky élete a háború éveit után már nem volt eseményes, Nemes Nagy Ágnes nem hiába hasonlította Netocskához, Dosztojevszkij befejezetlen regényének hősnőjéhez, aki-vel semmi nem történik.

Mint írtam, ővele nem találkoztam, de a költészetével személyes viszonyom van. Ennek értékhangsúlyai nem biztos, hogy megegyeznek pályakutatóinak, verselemzőinek hangsúlyjaival. Én úgy érzem, hogy a *Trapéz és korlát*tól a *Nagyvárosi ikonok*ig tart első, nagy korszaka, és ennek szépsége, elementáris hatása, átütő ereje felülmúlja a későbbi kötetek verseit. Az olyan versek, mint a *Halak a hálóban*, a *Trapéz és korlát*, a *Miféle földalatti harc*, az *Apokrif*, a *Négysoros*, a *Harmadnapon* egy teljes fegyverzetben betoppant nagy költőt mutattak be, s ezeknél a verseknél (a *KZ-oratórium* farkas-betétje, a világgöyörű *Fabula* kivételével) később sem írt szebbeket. Külön szólnék az ezekhez tartozó olyan tematikus versekről, mint a *Harbach 1944*, *Francia fogoly*, *Egy KZ-láger falára*, *Ravensbrücki passió*, *Frankfurt*. Persze, a „megalázottak és megszorítottak” mellett való kiállás és vallomástétel végighúzódik egész pályáján, de ez itt közvetlenül a háború után különös etikai értelmet kapott. Mert nem egyszerűen a szolidaritás és együttérző sorsvállalás versei voltak ezek, hanem a szolidaritás és együttérző sorsvállalás átvállalásának versei. Átvállalta, a maga vállára vonta a szolidaritás nehéz terhét, azoktól, akik a megjelölt időben nem telje-

sítették ennek erkölcsi kötelességét. Mert nem teljesítették, némák maradtak. Egy ország.

A *Nagyvárosi ikonokkal* és a *Szálkával* kezdődött aztán a költői pályája második, terjedelmét tekintve nagyobbik fele. Versei olyanok lettek, mint a kis tasakban összehajtogatott bevásárló szatyrok, amiket kihajtogatunk és kihajtogatva szinte hihetetlen mennyiségű vásárolt holmi fér el bennük. A versek enigmatikussá tömörített sorainak kihajtogatása persze nem mindig egyszerű feladat, de ha sikerül, akkor nemcsak a puritán eszköztelenség roppant gazdag poétikai változatosága tárul fel, hanem egy akár filozófiailag is leírható gondolatmenet iránya is elfogadást keres. Ez pedig a jelenlét. A jelenlét elvesztése és a jelenlét megszerzése. Az elvesztés majdnem bizonyossága és a visszaszerezés lehetőségének törekenysége. Az alapvers az 1973-ban írott *Mégis*. („Látják a bejárati fényben / a szőlőlugast? A meszelt padot? / A levelek nyomasztó, viaszos zöld / távollétét? És mégis itt állt.”) Erről a versről a *Lírai önarckép* című írásában a következőket jegyezte meg: „Ez azt hiszem, hogy abból, amit újabban csináltam, egyáltalán nem a legjelentősebb vers, de valamiképpen ezért az emberi jelenlétért való küzdelem jegyében zajlott le, s amely kérdés úgy tűnik, hogy másodlagos: itt ülünk, itt állunk, ide megyünk, oda megyünk, de ez nem olyan egyszerű. József Attila világiányról beszélt — lényegében ennek egy változata csak az, amit én jelenlét-vesztésnek mondanék: megtörténnek dolgok, nem történnek meg, itt vagyok és nem vagyok itt, jövök-megyek, és nem jövök és nem megyek...Na most, a költészet egy nagy erőfeszítés ezért az elvesztett paradicsomért, ami a jelenlét paradicsoma. Ezt elveszíteni sokkal súlyosabb, mint betegnek vagy egészségesnek lenni, vagy örülni — tudniillik enélkül nem lehet örülni, nem lehet betegnek lenni, semmit nem lehet csinálni lényegében. Brecht ezt elidegenedésnek mondta, és Marx is — ők ráéreztek a modern embernek erre a kínjára. Mondjuk, e körül forognak a verseim.” (In: P. J. *Összegyűjtött művei. Beszélgetések*. Századvég, Budapest, 1994, 137–138.)

Végezetül: van-e létjogosultsága annak, hogy a keresztény jelzót az irodalomhoz, vagy bármilyen művészeti ághoz kapcsoljuk? A verseknek, festményeknek, zeneműveknek, szobroknak, épületeknek, hidaknak nincsen felekezetük. Az írónak, festőnek, szobrásznak, építésznek, tervezőnek mint magánembernek van és lehet felekezeti hovatartozása. De ez a művészet területén csak akkor értelmezhető, ha ez a hovatartozás a létrehozott műalkotásban felfedi magát és megnyilatkozik. Ady protestantizmusa megnyilatkozik abban, ahogy verseibe az Újszövetségen túl beleszíneződik az Ószövetség képi világa és asszociációs rendszere is. Pilinszky katolikusága a versek attitűdjének szelíd szeretetében, irgalmasságában nyilatkozik meg. Őt katolikus költőnek lehet és kell nevezni. De vigyázzunk! Ebben a mai, még mindig — Fichte szavával — a „tökéletesség vitt bűnösség korában” minden kétértelmű, minden jelző félreérthető, és szolgálhatja a Gonoszt is. (Pedig Pilinszky Jánosnál sántátalanabb költője nincs a magyar költészetnek.)

Gondolatok Pilinszky verseiről

KERESZTY RÓKUS

Ciszterci szerzetes,
teológus

Talán T. S. Eliot meghatározásával összevetve érthetjük meg Pilinszky verseinek egyéni alkatát, és rendkívüli szépségét. Eliot így írja le a jó mondatot: „minden szó otthon van benne és mindegyik a maga helyén támogatja a többit (...), és a teljes egész együtt táncol” (*Little Gidding* I, 5). Mindez valamiképpen áll Pilinszkyre is, de úgy, hogy mindezek ellentétét is állítanunk kell róla. Igen, minden szó otthon van nála, legnagyobb verseiben minden szó „telitalálat”, de ezt csak akkor vesszük észre, ha elfogadjuk, hogy ő „nyelven túli nyelven” beszél hozzánk, és egy olyan világról ad híradást, amely idegen és abszurd annak, aki csak a „ház, kutya, gépkocsi, pázsit és fogadások” világát tudja felfogni. Mondataiban valóban a teljes egész táncol együtt, de úgy, hogy a botladozások és esések adják meg a végső harmóniát.

Igen, az abszurd szóképzetek kissé mellbe vágnak, például „csillogok jeges tüzet kavarnak”, szíve „vakít, mint távoli nap”, „a haladók tűznehéz ingét” viseli. A versek egészében azonban a logikus ellentmondások a fogalmi ismeretek síkján túl olyan mélységeket sejtetnek, ahol a kísérteties élességgel megrajzolt konkrét tárgyak Pilinszky lelkének, az emberi léleknek rejtett vonulatait világítják meg. Ebben a mélységben a lélek és világ egymást megvilágító érintkezési pontjain nemcsak az anyagi világ tárgyai vezetnek be a lélek világába, hanem a lélek is föltárja az anyagi világnak a lélek világával való rokonságát. Itt az ellentétek egybevágnak, „kisimulnak”, olyan módon sejtetik meg a valóság való voltát, amelyre sem tudomány, sem filozófia nem képes. A költő némasága olyan, „mintha egy égbolt madár közeledne”. A lehetetlen hasonlat milyen finom erővel fejezi ki a drámai csend lényegét és szépségét. „A világ tenyerébe kalapált szeg, / holtápadt, / csurom vér vagyok.” Ez a kegyetlen kép, a tenyerébe kalapált szög egyszerre elemi erővel tárja elénk a költő kifinomodott lelkét, ugyanakkor felemeli ezt a durva véres képet azzal, hogy önmagával azonosítja. Azt kérdezi a *Mélypont ünnepélye* vers végén, hogy ki tudja a „tengert / marék vízként arcához” emelni? Vajon mit akar ezzel kifejezni? Azért emeli arcához, mert meg akarja inni — a sós tengervizet? Vagy csak közel vonja, felemeli magához a tengert, mert ki akar mondani valami kimondhatatlan kapcsolatot a tenger és önmaga között?

Pilinszky érzékeny lelkét egy életre „bevérezte” a II. világháború végkifejlete: a végső összeomlás, öldöklés és a haláltáborok rettenetes sötétségével küszködik szinte egész életében. Világa egy életre elborul, üres, „kihűlt világ ez, senki földje”. Ebbe a világba ő nem kívánt megszületni, „a semmi szült és szoptatott” — írja. „Az irgalmatlan ég alatt” hanyatt dől a falnak, mint az agyonlőtt fogoly.

A veszthely, a kivégzés félelme beárnyékolja életét, „világvégi üres kutyaólbán” lakik.

Ebben a veszthely illatú üres univerzumban egyetlen biztos, meleg pont van: amely szelíden visszafogadja őt: „a régi udvar, otthonunk / borostyán csöndje, susogása”. De itt is utoléri a fájdalom, a megholt édesanya emléke.

Pilinszky hite azonban átvilágítja ezt a pokoli világot. A pokol hetedik körében találja magát, de kéri Istent: „Engedd, hogy lepihenjek / és meggörcbülve elaludjak végre, / hiszen itt is jelen vagy.” A ravensbrücki passió után harmadnapra „fözlúgnak a hamuszín egek, / hajnalfele a ravensbrücki fák. / És megérik a fényt a gyökerek. / És szél támad. És fölzeng a világ.” Talán az ég a tetemégető kohók füstjétől hamuszín, de az egész világot átjárja a zengés-zúgás, a fényt még a fák gyökerei is megérik, mert harmadnapon feltámadt az, akiben az egész mindenség feltámad. Egy későbbi versében a mindenség Istennel való kapcsolatáról így ír: „milyen / későn látjuk meg a világ / örökös térdreoskadását”. A *Mielőtt* című vers banális mindennapi szavait és gesztusait egyetlen sorral, az üdvözültek tengert felszabadító sírásával a misztérium kozmikus és transzcendens távlatába emeli: „Akkor azt mondjuk: szeretlek. Azt mondjuk: / nagyon szeretlek. S a hirtelen támadt/ tülekedésben / sírásunk még egyszer fölszabadítja a tengert, / mielőtt asztalhoz ülnénk.”

Végül álljon itt teljes egészében felsőges verse, az

INTROITUSZ

Ki nyitja meg a betett könyvet?

Ki szegi meg a töretlen időt?

Lapozza fel hajnaltól-hajnalig

emelve és ledöntve lapjait?

Az ismeretlen tűzvészébe nyúlni

ki merészel közülni? S ki merészel

a csukott könyv leveles sűrűjében,

ki mer kutatni? S hogy mer pusztá kézzel?

És ki nem fél közülni? Ki ne félne,

midőn szemét az Isten is lehúnyja,

és leborúlnak minden angyalok,

és elsötétül minden kreatúra?

A bárány az, ki nem fél közülni,

egyedül ő, a bárány, kit megöltek.

Végigkocog az üvegtengeren

és trónra száll. És megnyitja a könyvet.

Első olvasásra a vers a Jelenések könyvében az 5,1–9-ben leírt égi látomás parafrázisa, az „üvegtenger” (4,6) és a félórás csend (8,1) rész-

letek bevonásával: egyedül a megölt és megdicsőült Bárány méltó arra, hogy megnyissa a történelem hétpecsétetes könyvét, hiszen ő az egész világtörténelem ura és megváltója. A cím azonban a régi liturgia bevezető énekét jelenti, a vers tehát egy miseliturgia nyitánya. Az első sor is az Eucharisztia misztériumát sejteti: mi más lehet megszegni, mint a kenyeret? És mi más tudja megszegni a töretlen időt, mint a liturgikus kenyértörés? Szétnyílik, az idő és mi félelemtől dermedten jelen vagyunk a mennyei liturgián: a „betett könyv” a történelem menetét, kimenetelét és értelmét rejtő titkok könyve, tűzvész és rettenet, de egyben a Sátánt legyőző Bárány menyegzőjének a kezdete. Egyedül Ő, a Bárány nem fél kinyitni a könyvet és így elindítani a történelmet, a kozmikus Eucharisziát. Ez a történés, ez a liturgia olyan megrendítő, hogy az Isten is lehunyja szemét és az egész teremtés elsötétül. A Bárányt igazi, valódi báránynak érezzük, hiszen halljuk, amint végigkocog az üvegtengeren. De éppen azért, mert „kocog”, nemcsak hasonlatnak és metaforának látjuk, hanem valódi báránynak, aki egyszerre rejt és kinyilatkoztatja a kereszten feláldozott és feltámadt Krisztust. A Jelenések könyvében a könyv pecsétjeinek felnyitása még harcot és szenvedést jelent, de Pilinszky látomásában a végső sor: „trónra száll. És megnyitja a könyvet” a Bárány végső győzelmét, uralkodásának kezdetét jelzi. Itt a történelem minden abszurditása „kisimul”, megnyílnak titkai, és a trónra szálló Bárány fensége mindent elnyugat.

Pilinszky szimbólumai földhöz ragadt szegény voltuk miatt tudnak mennybe szállni, és félelmetesen emberközelbe hozni a transzcendens valóságot. Ennek az a titka, hogy az ihletben a költő Isten teremtő aktusában részesedik, és Isten végtelenül alázatos, a legszegényebb teremtményeiben nyilatkoztatja ki dicsőségét. „A művészetben csak az szárnyal, ami földhözragadt: egyedül a szegénység gazdag és a vere-ség győzedelmes. (...) Az »isteni szépség« egyedül ezen az áron inkarnálódhat, ölthet testet.” Ezen az áron lesz a költemény autonóm valóság, és amint Babits is tudta, végső fokon nem a költő, hanem a mű írja önmagát.

Mindebből megértjük, miért tart Pilinszky minden igazi művészi remekművet vallásos műnek. Nem a tárgyától függ, hanem attól, hogy a művész vagy költő milyen mértékben részesedik a teremtés kegyelmében, milyen hitelesen szárnyal a kocogó bárány, és milyen valóságosan válik az „ócskavas” és a „didergő lim-lom” az otthon borostyán csöndjévé.

Pilinszky ars poeticáján gondolkozva megdöbbenem, hogy a mindenség szerkezetéről vallott intuíciója milyen rokon Szent Bernátéval. Mindkettő szerint Isten kedvét leli abban, hogy a legalacsonyabbat a legfelségessebbel egyesítse. Pilinszky szerint azért, mert Isten végtelenül alázatos, Bernát szerint, mert Isten végtelen szeretet. A lelki rokonság figyelemreméltó, mert Pilinszky minden valószínűség szerint nem olvasta Bernát műveit.

Befejezésül világítsa meg egy Bernát-idézet Pilinszky ars poeticáját. „Istennél semmi sem fölségesebb, a sárnál semmi sem alacsonyabb

rendű. És mégis, mennyire megbecsülte Isten a sarat, hogy leszállt hozzá és a sár felszállt az Istenhez” (Karácsony vigíliája, *Sermo* 3, 8).

A 20. század egyik legnagyobb költője

KUKLAY ANTAL

Katolikus pap

Úgy halottam, egyszer megkérdezték Töröcsik Maritól, hogy szerinte modern költő volt-e Pilinszky. Ő így válaszolt: „Kortársai közül egyedül ő volt modern”.

A század második felének legünnepeltebb angol költője, Ted Hughes nyersfordítások segítségével egyedül tőle fordított egy kötetnyi verset, még a *Kráter* megjelenése előtt. Egyik monográfiusa szerint Ted Hughes tulajdonképpen önmagát vetítette bele Pilinszky személyébe. Különböző érthetetlen az az elragadtatás, amivel a kötet bevezető tanulmányában erről a kelet-európai költőről ír: „Az ilyen szimbolikus életerővel feltöltött versek, akár a csiszolt gyémánt, minden irányból összegyűjtik a fényt, de úgy érzem, nyolc — vagy kilenc évnyi ismeretség után érdemes megkísérelni, hogy jelezsek valamit a látomásból, összetételéből és igazságából ott a látszólag egyszerű és nyitott versek mögött, amelyekhez a fordítások révén el akartunk jutni, és amelyeket talán megközelítenünk sem sikerült...” A BBC magyar osztályának vezetője — maga is költő — erre azt mondta nekem: „Hát, ez azért olyan angol udvariasság volt”.

A debreceni egyetemen egy író-olvasó találkozón valaki megkérdezte a költőt: „Mitől magyar az ön költészete?” Ő dühbe gurulva viszszafelelt: „Hát milyen nyelven írok én?” Pilinszky az édes anyanyelv szerelmese volt, aki József Attilához hasonlóan a „mindenség katonájaként” a szavakkal vívott küzdelemben meg akarta fejteni a nyelv titkát. Eszményképe volt Homérosz. Nyomdai korrektorként két nap alatt háromszor olvasta el Devecseri Gábor fordítását. A hexameter-tengerből akkor kiragyogtak a szemé előtt azok a szavak, kifejezések, amikbe Homérosz belesűrítette egy egész szakasz mondanivalóját. „Ma sem tudom, hogyan csinálta”, mondta bámulattal. Aztán Liszt Ferenchez hasonlóan ő is eljutott az Olimposztól a Golgotáig, a Duna-korszak jobb kézzel írt műveitől a Tisza-korszak bal kézzel írt, Simone Weil labirintusának sötétjében tapogatózó versekig, az evangéliumi esztétikáig. Az anyanyelv legkedvesebb gyermeke letette a fegyvert. (Lásd: *Kar és nyak; Kezed, kezem.*) Túljutott a tökéletességre való törekvésen, eszménye a jézusi pillantás lett.

A milánói egyetem német-francia szakos hallgatója, Antonio Molteni barátom néhány évnyi debreceni nyári kurzus után egyéves magyar ösztöndíjat kapott. Javasoltam neki, hogy Pilinszkyról írja meg a szakdolgozatát. Elirányítottam a költőhöz. Két írással tért vissza.

Az egyik a magát nyíltan ateistának valló Radnóti Sándornak *A szenvedő misztikus* című tanulmánya volt. „Ez a legjobb, amit eddig rólam írtak.” A másik pedig néhány, írógéppel sűrűn teleírt lap volt. „Ezek a még kötetben kiadatlan verseim.” A *Kráter* ciklus versei voltak. Nekem eszembe jutott a megismerkedésünk másnapján Sárospatakon kettesben elfogyasztott vendéglői ebéd utáni beszélgetésünk: „Mostanában mit írsz?” — kérdeztem. „Most olyan területekre jutottam — válaszolta —, ahová valószínűleg kevesen tudnak majd követni. Egészen új utak ezek.” Olyan öntudattal beszélt, hogy nekem Kolumbusz és Bólyai jutott az eszembe. De a kezemben lévő, írógéppel írt versekkel én sem tudtam mit kezdeni. Mécs Lászlótól még hosszú út vezetett *A kráter peremén* című könyvemig.

Radnóti szerint az istenkereső, Istennel csatázó költők és a mélyen hívő himnuszírók között van egy keskeny ösvény, amin csak kevesen jártak, mint például Assisi Szent Ferenc, vagy Keresztes Szent János. Számukra nem Isten léte volt a probléma, hanem a vele való tökéletes találkozás. Ezek a szenvedő misztikusok.

Az ókori templomok az istenszobrok lakóhelyei voltak. A zarándokok bemehettek és megérinthették, megcsókolhatták a bálványszobrok lába ujját. Nekem legnagyobb római élményem az volt, amikor a Szent Péter-bazilikában megláttam az apostol ülő bronz szobrának lábfejét, amit a zarándokok millióinak simogatása patává koptatott.

Az ókori istenszobrok háta mögött volt egy ablaktalan helyiség, a *müszterion*. Ezt latinul *sacramentum*nak hívták. Ott őrizték az istenségnek felajánlott adományokat, az útra induló hajósok ebbe a „széfbe” helyezték kincseit és a katonák zsoldjának felét, a *sacramentum militiae*-t, amit tizenhat év múlva egy összegben kaptak meg az obsitos veteránok.

A szenvedő misztikus szentélyébe csak olajméccsel a kezükben, alázattal léphetnek be a csodálói. Pilinszkynek a barátai jelentették a legnagyobb örömet, de főként azok a fiatalok, akik verseiben megtalálják az elrejtett költői képet és azokat a jelentéseket, amikről azt gondolta, hogy mindörökké megmaradnak színpad mögötti erőfeszítésnek.

A Pilinszkyt értő olvasók számára kitűnik, hogy a zseniális költő mélyen hívő nagy gondolkodó volt. Ő három sorba bele tudta sűríteni Szent Ágoston elmélkedését a hívő ember kettős, paradox létélményéről: „Két fehér súly figyel egymást. / Két hófehér és vaksötét súly. / Vagyok, mert nem vagyok” (*Kettő*).

Képzletemben megjelenik egy rokokó palota induló lépcsőkorlátján két carrarai márványgömb. Ezek világosban egymásra verik vissza a nap fényét, éjszaka pedig a titokzatos gravitáció hullámaival „figyelik” egymást. A hívő gondolkodó paradox, kettős létélménye: A Teremtőhöz képest, Aki Van, én valójában nem is vagyok.

Az egyetemes „létkategóriák”, a Valóság, Igazság, Jóság, Szépség, Szentség és Egység bűvöletében élő halandó az előkelő szépséges pesti hölgynek képzelt istennőt üldözve végigjárja a Teljesség hegyének cikkcakkos emelkedő ösvényeit. De a csúcson a hölgy átváltozik a hegyek istennőjévé, aki egy ingerült szemvillanással kettéhasítja a hófödte csúcst, s benne feltárul egy hófehér márványkráter. A vakmerő

halandó bepillant a feneketlen mélységbe és alázattal leteszi a tollat. Mert megértette, hogy amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.

Pilinszky János a *Kráter* kötet nyomdába adása után állítólag azt mondta unokaöccsének, Kovács Péternek: „Több verset már nem írok”.

De a teremtő képzelet emberének ihlete nem apadt el. Még szakértő elemzésre váró, „költemények prózában” enigmatikus önéletrajzi novellaszorozatba kezdett. A szenvedő misztikus keskeny ösvényét nem lepte be a gaz. Példa rá Takács Zsuzsa és Tandori Dezső költészete. Mert amíg a Nap fénylik és a Hold tündöklöklik, a világon számtalan sírkőre lehet majd felírni Pilinszky kétszavas versét: „Túlhevített virágcsokor”.

A teremtő szó szabadsága

MÁRTONFFY MARCELL

Irodalomtörténész,
teológus

¹*Katolikus költészet.*
Nyugat, 1933/9.

²A „teremtő képzelet”
sorsa korunkban.
In: *Nagyvárosi ikonok.*
Szépirodalmi,
Budapest, 1970.

Amit Pilinszky János 1970-ben mond költészet és vallás viszonyáról, első pillantásra nehezen különböztethető meg Babits Mihály évtizedekkel korábban tett kijelentésétől, amely így hangzik: „Minden nagy költészet lényegében vallásos költészet, s minden nagy vallásos költészet bizonyos nagyon tág értelemben katolikus is”.¹ Pilinszky mint-ha Babits közeli visszhangjaként szólalna meg: „számomra a művészet alapvetően vallásos eredetű, s talán innét, hogy minden kifejezetten vallásos művet — remekművet is — bizonyos értelemben parafrázisnak érzek”.² Arról, hogy mit értett Babits nagy költészetben, írásaiból pontos fogalmat alkothatunk. Bármennyire is az egyetemesség elve határozza meg felfogását vallás és költészet viszonyáról, alighanem joggal vethető fel a kérdés: mi a határa az általa elképzelt katolicitásnak? Vajon mit *nem* tekintene igazán nagy költészetnek mindabból, ami utókorában nehézség nélkül kap helyet a jelentős művek között?

A tágasságot, ha messze felülmúlja is a szűkösséget, saját véges horizontja határolja. Ugyanakkor ha a tartalmak, melyeket felölel, idővel változhatnak is, intenciója, amely túllendíti a mindenkor esetleges intézményi normákon, összeköti a megértés látóhatárát szüntelenül tágabbra vonó hit korábbi és későbbi tanúságaival. Pilinszky állásfoglalása a művészi egyetemesség előrangja mellett ezért alkothat ismétlődő gondolatrítmust elődje hitvallásával akkor is, ha tüzetesebben szemlélve nem pontosan ugyanazt mondja. Míg Babitsnál élesen kirajzolódnak egy hajdan homogén keresztény kultúra hagyatékának körvonalai, Pilinszky már nem csupán az ennek jegyében fogant költészetre tekint, hanem általában a műalkotásra: magára a művészetre, megkülönböztetés nélkül ismerve el vallásos eredetét és vitatva el egyúttal vallási jelentőségét a Szentíráshoz képest.

A végtelenre nyíló figyelem, mivel nem üres végtelenről van szó, alkotások sokféleségében ismerheti fel a teremtő működést. Mindamellert

a művészet ilyen elképzelése nemcsak eredendően ellentétes mindenfajta didaktikus irodalomfelfogással, hanem Pilinszkyénél sem mentes a feszültségtől. Kétségtelen, hogy az ő irodalomeszménye is függ személyes tájékozódásától és a keresztény hit kifejezésének korabeli nyelvi lehetőségeitől. Nyitottságát értékválasztások határolják (bár alapértéknek a megértés nyitottságát tekintti). Mindazonáltal a művészet közvetítette kegyelmi eseményből, a teremtés isteni többletének „realitásából” is következik, hogy a hívő érzékelés a műfaji konvenciókat valamiképpen meghaladni képes alkotást tünteti ki. (Ismeretes, hogy Pilinszky szerint Dosztojevszkijnél vagy Bachnál a nyelv és a zene formákat szétfeszítő létmódja, feltartóztathatatlan áradása, az érzékelhetően túlra átvezető monotóniája hordoz vallási jelentőséget). Ezért lehet az olvasónak az a benyomása, hogy bár az *Apokrif* költője aránylag kevés klasszikusra hivatkozik, személyes preferenciáival nemhogy érvénytelenítené, hanem megerősíti kijelentését minden — csakugyan minden — valódi művészet „verejtékes munkájáról”, amellyel a teremtés valóságának helyreállításán fáradozik. Koncentrált műveltsége nem előítélet sem a jelen, sem a jövő alkotásaival szemben, s talán ennél is fontosabb, hogy Pilinszky az Evangéliumot olvasva (egyebek mellett) ilyen egyszerű felismerésekre jut: „legyünk nyíltak, merészek és csendesek”.³

³Publicisztikai írások.
(Szerk. Hafner Zoltán.)
Osiris, Budapest,
1999, 282.

Az esztétikai tájékozódás irányának módosulása ellenére fennálló szemléleti rokonság, Babits és Pilinszky időn átívelő párbeszéde fontos fejleményt jelez a hit huszadik századi történetében. A saját történeti folytonosságában esztétikai autonómiáját féltve őrző irodalom és — tágabban — a modernség kultúrájával termékeny kölcsönösségre lépő keresztény művelődés roppant súlyú, kényes és meglehetősen paradox feladatot vállal: a nyelv teremtő erejével, poétikai energiáinak munkába állításával a bibliai kinyilatkoztatásra visszanyúló hagyomány egyetemességét védelmezi e hagyomány felekezeti leszűkítésének kísértő tendenciájával szemben. Nem véletlen, hogy a babitsi belátást a rendszerezés igényével végiggondoló Sík Sándor — a hit és a művészet viszonyáról mindvégig feszítetten töprengő Pilinszky másik fontos előzménye — tudós teológusként szögezheti le: „Igazi művész nem lehet materialista, vagy pozitivistá, mert önmagában élte át a Szellem formáló szuverénitását, az ige testté válását. Ezt az ígét kell szolgálnia, minden mást, még a vallást, az erkölcsöt, a hazát, az emberiséget is — csak ezen át van joga szolgálni”.⁴

⁴Sík Sándor:
*A katolikus irodalom
problémájához.
Egyetemesség és forma.*
Vigilia, 1935/2. 10.

Talán nem lehet hiteles művész, aki éppenséggel materialista (vagy „pozitivistá”)? Sík sem tagadja meg saját esztétikai meggyőződését: a spirituális hangoltságú művészet előrangjáról, s talán még a világnézete szerint akár materialista művész szellemi tevékenységének öntudatlanul is a teremtéssel érintkező dimenziójáról beszél. Az alkotó hitvallásánál lényegesebb azonban, hogy a mű nem alárendeltje semmi egyébnek, nem eszköze vagy szolgálóleánya vallásnak és erkölcsnek, hazának és emberiségnek.

Nyilvánvaló, hogy a mindenütt hatni képes teremtő szó nemhogy kizárná, ellenkezőleg: magába foglalja a bibliai ihletettséget — alkalmasint a keresztény — művészet eshetőségét is. Ám semmilyen ke-

resztény kánon jövőbeli mintázata nem rajzolható meg előre, ahogy a keresztény önértelmezést segítő művekről is az olvasó dönt — azaz a szabadsággal, amellyel a hit és az esztétikai tapasztalat ruházta fel. Teológiai szemszögből is indokolt kérdés, hogy a világló tökéletesség (*perfectio in claritate*), a megtestesült ige Sík számára oly lényegbevágó Szent Tamás-i ismérve⁵ hogyan jellemzi például Pilinszky *Harmadnapon* című kötetét, vagy miként valósul meg Esterházy Péter *Harmonia caelestis*ének nyelvi összetettségén keresztül. Bizonyosnak tűnik, hogy e kiemelkedő alkotások önként kínálkozó teológiai olvasatait éppúgy a szöveg anyagi valósága (a testté lett szó) hitelesíti, mint az értelmezés más módozatait. Pilinszky azonban, aki szintézisre törekvő kísérletet tett vallás és művészet viszonyának körülírására, Babits, Sík és mások (így francia barátja és költőtársa, Pierre Emmanuel) nyomán továbbmegy: nemcsak a mű hitelességét helyezi a szerző vallása elé, hanem a szó működését is a mű pusztá jelentése elé. Esztétikai gondolkodásában, amely Jézus tekintetéhez igyekszik igazodni, az alkotás épp nyelvi formájának köszönhetően válik cselekvéssé. *Kétféle szeretet* című, valószínűleg kései kéziratos jegyzetében egy szerelmes vers részlete, József Attila *Flóra*-ciklusának jelzős szerkezete — „érdekeimben megértettél” — tudatosítja benne a felebaráti szeretet lényegét és azt, hogy „a végítélet Istene” az Isten-szeretet törvényének teljesítését egyedül ezen „méri le és ítéli meg”.⁶

⁵Lásd uo.

⁶*Publicisztikai írások*,
i. m. 824.

ORAVECZ IMRE

Pilinszky

Költő, író

Pilinszky költészete nem igényli, hogy felidézzük, sem most, sem más évforduló alkalmából. Olvassuk, él, hat, halhatatlan. Annál inkább helyénvaló emlékezni rá, a személyre, az emberre, aki létrehozta ezt a költészetet, aki halandó volt, és már olyan régen nincsen köztünk. Én legalábbis ezt teszem itt. Jánosra, Jancsira. De mi jogon írom én le, hogy Jancsi, hiszen életemben egyetlen egyszer találkoztam vele, 1978-ban, az EMKE-ben, a néhai, Blaha Lujza téri presszóban. És ráadásul olyan félszeg, elfogult voltam, hogy a táskámban lapuló könyvéről is megfeledkeztem, és nem kértem bele szignót. Miért volt, lett ő nekem Jancsi? Honnan tudtam én egyáltalán, hogy ő Jancsi, vagy Jancsi is? Nem csak költőóriás, akinek, miként megjelent fotóit látva megállapítottam, kedves, szelíd, átszellemült arca van.

Úgy alakult, hogy egy nagy szerelmi csalódás kellős közepén és a disszidálásra elszántan hat évvel azelőtt Párizsban dekkoltam, amely akkor nekem nem a fény, hanem a sötétség városa volt. És valahogy — nem tudom már hogy, talán valami emigráns magyar révén, de bizonyosan nem az utcán, ahol egyébként időm nagy részét töltöttem — megismerkedtem szerelmével, a német Jutta Scherrerrel, aki valamelyik párizsi egyetemen tanított. Magam alatt voltam, kilátástalannul, totális depresszióban, pénz, barátok, minden nélkül, franciául sem

beszélve. Legszívesebben meghaltam volna. Lehet, hogy panaszkodtam neki, de legnagyobb bajomba nem avattam be, ám ő valahogy meglátta rajtam, vagy egyszerűen megérezte. Nem faggatott, csak felkarolt, segített. Először azzal, hogy beszélgetett velem, végre beszélgettem valakivel, nem magyarul persze, mert nem tudott magyarul, hanem az anyanyelvén, amellyel akkor mint germanista még meghitt viszonyban voltam. Aztán azzal, hogy amikor megtudta, a Quartier Latinben egy vacak garniban van a szállásom, ahol nincs fürdőszoba, felajánlotta, hogy nála rendszeresen zuhanyozhatok. Valahol a belvárosban lakott, olyan kicsi lakásban, hogy jóformán ki kellett menni belőle megfordulni. És végül azzal, hogy — elfelejtettem már a hosszú francia nevet — valami kelet-európai művészmunkásokat támogató alapítványtól, amelynek ügyintézője a barátnője volt, némi pénzt szerzett számomra. Hallottam róla még Magyarországon, hogy baloldali érzelmű, újmarxista, vagy valami ilyesmi, de talán mert magam is lázadó voltam még, bár sem jobb-, sem baloldali — ez egy cseppet sem zavart. Egyszerűen meghatott, elbűvölt nyitottságával, okosságával, segítőkészségével, gyakorlatiasságával és nem utolsósorban szépségével. Ez utóbbival annyira, hogy irigyeltem érte a Mestert, és ha nincsen éppen szerelmi bánatom, menten beleszeretek.

Tőle hallottam először, hogy Jancsi. Mert Pilinszky is szóba került. Nem áradozott róla, nem jellemezte, szemérmesen még a kapcsolatuk jellegére sem utalt, de kiérződött a szavaiból, hogy életének fontos, szerves része. Mégis megtudtam, hogy Jancsi milyen. Azt, hogy Jancsi olyan, mint amilyennek gondoltam. Hogy akinek Jutta a szerelme, múzsája, az csak olyan lehet: jó, kedves, szeretetre méltó, patyolatlelkű, már-már nem evilági.

Válasz a Vigilia körkérdésére

RADNÓTI SÁNDOR

Esztéta Pilinszkynek történetesen sarkalatos jelentősége van egész pályám alakulása szempontjából. Amióta 1963-ban — tizenhét éves koromban — egy barátnőm a kezembe adta az akkor megjelent *Requiem* című kötetet, tizenkét éven keresztül intenzíven foglalkoztatott. Ekkor — 1975-ben — jelent meg éppen a *Vigiliá*ban három folytatásban a misztika és a líra összefüggéséről szóló elméletem, valamint a *Literatura* című folyóiratban Pilinszky lírai költészetéről írott hosszú bírálatom, amely aztán együtt 1981-ben *A szenvedő misztikus* címen könyv-formában is napvilágot látott.

A legfontosabb természetesen az elementáris hatás volt, amelyet ez a költészet rám gyakorolt. De értek más elementáris hatások is, eszmék, amelyekkel — úgy láttam — nem volt összeegyeztethető Pilinszky lírája, s ezt kellett megmagyaráznom magamnak. Marxista voltam, ha

nem is első generációs forradalmár, de utolsó generációs *resignatus*, mindenestre határozott — utóbb az állástalanság és a hivatástól való eltiltás éveivel is mérhető — ellentétben a hivatalos marxizmussal, gyökeres kritikával a fennálló szocializmussal szemben. De Lukács György esztétikájából — annak emancipációs és evilági, történetfilozófiai perspektívájával — nehéz volt megmagyarázni Pilinszkyt. A formából viszakövetkeztetve az eszmére úgy látszott, hogy az és az én eszmém kizárja egymást. De akkor mégis miképpen lehetséges az erős művészi hatás?

A dilemma megoldását az segítette elő, hogy Pilinszky költészetéből — és ez egyáltalában nem jellemző minden költészetre — ki lehetett silabizálni egy markáns, plasztikus, történetileg e műalkotásoktól függetlenül is meglévő eszmét, az individuális keresztény misztika eszméjét. Néhány sikertelen, de szerencsére nem végigvitt nekifutás után annak föltárását jelöltem ki a feladatomnak, hogy Pilinszkyt misztikus költőként mutassam meg — ha nem tévedek, elsőként végiggondolva és megalapozva ezt a tézist. Költészetének ideologikus karaktere könnyítette meg, hogy a *Vigília* köre katolikus költőként azonosíthassa, a hivatalosság pedig kioszthassa neki az antifasiszta humanizmus menlevelét.

Az ideologikus — meghatározásom szerint misztikus — karakter élessége segített hozzá, hogy tompítani tudjam ezt az élt, és megvilágosodjék számomra: a kortárs művészetben sem szükséges, hogy eszméje idegensége vagy távolsága elidegenítsen vagy eltávolítson valamely műalkotástól. (A múlt művészetében ez a művelet — a távolság és az idegenség elhárítása vagy beszámítása — szinte magától értetődő.) Nem ismerhetem belülről a misztikát, mert nem vagyok hívő, de egy minden ízében misztikus költői produkció rendkívüli esztétikai élvezetet okozhat nekem. Ez a felismerés, amelynek segítségével kritikáimban nem a művek tartalmi közelállóságát, hanem feltétel nélkül művészi erejét tudtam vizsgálni (miközben nem adtam föl világnézetük, „eszméjük” rekonstruálását) egész kritikusi pályámat meghatározta, miközben a kiinduló eszmém alaposan elmozdult.

Mindez polémia volt legközelebbi barátaimmal és elv-társaimmal, a Lukács-iskola tagjaival, mindenekelőtt Fehér Ferencsel (akinek bevezetőjével [vagy utószavával?] jelenhetett meg 1961-ben — emlékeim szerint az *Új Írás*ban — először a *Requiem*: a kor rítusa szerint éles marxista bírálóiban részesítette, de ezzel egyszersmind megjelenéshez is segítette a művet). De nem kevésbé polemizáltam az első nemzedéki Pilinszky-hívekkel, kor- és költőtársaival, akik csalódással fogadták költői fordulatát, amely az 1972-es *Szálkák*kal mutatkozott be. Ők hangsúlyosan az *Apokrif*nél akartak maradni. Magyarán Pilinszky generációjának kiváló értelmezői Lator Lászlótól Beney Zsuzsáig úgy látták, hogy a költő fölcserélte egészen egyéni tragikus versbeszédét arra a modern töredékességre, amely a nemzetközi poétikai köznyelvből már ismert volt. Érvelésük emlékeztetett engem V. Károly híres mondására, aki, amikor Cordobában meglátta, hogy a nagymecsetbe beépítettek egy egész reneszánsz katedrális, ezt mondta: „Önök leromboltak valami

egyedülállót, hogy felépítsenek valami megszokottat”. De bármennyire igaza volt a császárnak és királynak Cordobában, nem volt igazuk Pilinszky baráti bírálóinak Budapesten. Mert azon a valamivel lazább, szabadabb, szálla-szerűen töredezett prózai versbeszédben, amelynek egy-sége már nem a vers, hanem a kötet, újra csak egyedülálló született.

A *Vigilia* azt kérdezi: „van-e létjogosultsága annak, hogy a keresztény jelzőt az irodalomhoz, vagy bármilyen művészeti ághoz kapcsoljuk”? Azt válaszolnám, hogy volt, de már nincs. Azt hiszem, Pilinszky sem gondolta másképp, de a maga korában időnként — szolidaritásból, hitvallásból, munkahelyi lojalitásból, vagy csak egyszerűen tisztázás okából — így kellett definiálnia magát. A kereszténység valaha adottság volt a világ egy részén, melyből szinte nem lehetett kilépni. A „katedrálisok korához” akadálytalanul társítható a keresztény jelző. Ma — és ez a ma lényegében az egész modernitás — a kereszténység probléma. Személyes probléma a legmélyebben hívó embernek is, amelyet személyesen kell megértenie és megalapoznia. Azt is mer-ném mondani, hogy a diszkréció leplét igénylő probléma, amelyet csak a költő szakíthat át, és csak az együtt-hívók közösségében vethető le.

Túrhetetlenül rövidre zárva egy hatalmas témakört, a filozófiai és a teológiai metafizika a 18. század második felében szétvált egymástól, s újraegyesítésük nyitott kérdésként és feladatként jelent meg minden nemzedék teológiája számára. E szétválást Kant kodifikálta, és Kant után Schleiermacher sem a tiszta, sem a gyakorlati ész területén nem talált helyet a vallásnak, amely — mint mondta — „nem sóvárog az után, hogy természete szerint meghatározza és magyarázza az univerzumot, mint a metafizika, és nem vágyik arra, hogy a szabadság erejéből és az ember isteni önkényéből továbbépítse és befejezze azt, mint a morál. A vallás lényege nem a gondolkodás és a cselekvés, hanem a szemlélet és az érzés.” E korszakhatár után a legmélyebb vallási gondolkodók — Schleiermacher, Kierkegaard — megközelítése nem nélkülözi azt, amit bizonyos nézőpontból, bizonyos szögből frivolitásnak lehetne nevezni. S amelynek alternatívája a fanatikus fundamentalizmus. Nem frivol-e a vallást érzék kérdésének és ízlés-kérdésnek nevezni, ahogy Schleiermacher kijelöli a helyét: „A praxis a végtelenre irányuló művészet, a spekuláció a végtelenre irányuló tudomány, a vallás pedig nem más, mint a végtelen iránti érzék és ízlés”? Mindenütt ebbe a paradox frivolitásba ütközünk, akár Kierkegaard beszéljen „a hit lovagjának” paradoxonáról, akár Zoszima sztarec gesztusát kelljen megítélnie az olvasónak Dosztojevszkijnél, akár Gottfried Keller fejtse ki véleményét Angelus Silesiusról, a nagy misztikus barokk költőről a *Zöld Henrik*ben. Isten idegensége, Isten teljes hiánya a mindenségből, sőt, Isten jóságának összekapcsolása *nem-létezésével* — ezek a Simone Weiltől kölcsönzött meghatározások jelölhetnék ki Pilinszky-nél ezt a problémakört.

Ezzel a frivolitással foglalkoztam Pilinszky-könyvemben. De amikor az elmúlt évtizedekben azt kellett tapasztalnom, hogy — noha továbbra is hatalmas költőnek tartom — távolodom Pilinszkytól, arra gondoltam, hogy talán nem vontam le — mert az elragadtatott sze-

retet nem engedte, hogy levonjam — ennek minden konzekvenciáját lírájára. Hogy is mondjam? Ma kicsit könnyebbnek, könnyedebbnek érzem költészetét, mint ötven éve.

A lovasok, a lovasok...

SÁNDOR IVÁN

„...zuhogó sűrű trappban...”
(Pilinszky: *Utószó*)

Író Egyik könyvesfalamon elkülöníthető rekeszben sorakoznak Pilinszky János kötetei. Évtizedek óta néha előveszem valamelyiket. Hallom a hangját, miközben a verseit újraolvasom. Velem van a *Hang*, mióta fél-évszázada egyik felkérésemre készült írását beolvasta a telefonba.

Nagyon közeli volt a Hangja. Akkor is. Közeli ma is. Nagyon távoli is. Nagyon magasból, nagyon mélyről érkező, mint Bach visszavisszatérő alapmotívumai, Dosztojevszkij csillapított gyötrődése, Beckett utazása születéstől halálig, menny és pokol közé préselődve.

Volt benne valami megfejtetlen. Pontosabban: megfejtésre váró.

Talán a végső semmi, a végső verssorok utáni csönd?

Talán a küzdelem az örökös alászállás és felmagasztalódás között? Talán az önmagától való menekülés, ami visszavezeti önmagához? A szakadatlan oda-vissza a „nyílegyenes labirintusban”?

Útbaigazítóak lehetnek a korai *Halak a hálóban* sorai: „Roppant hálóban hanyódnak / s éjféلكor talán / étek leszünk egy hatalmas / halász asztalán.”

A Hangban: a huszadik század. Az általánosban a személyes. A magányosságban az univerzum.

A hatvanas években, amikor életműve kiteljesedik, ír George Steiner, a nálunk elfeledett esztéta a szavak visszavonhatatlan hitelvesztéséről. Arról, hogy az „álszavak” botrányával szemben a zene, a kép „hangzása” veszi fel a küzdelmet. Pilinszky verseiben a szavaknak zenei-képi „hangzása” van. A mondhatatlant verseli így mondhatóvá.

Mit jelenthet a huszonegyedik század harmadik évtizedében az ő közeli-távolsága?

A korszak(ok) és az író kapcsolatánál tartunk.

Domokos Mátyás kérdezte Pilinszkyt ezerkilencszáznolcvanban: „Jelen van-e a költő a saját korában? (...) a hangos siker garantálja a költő hatékony jelenlétét a saját korában? Mi a költői jelenlét értelme-célja?”

Látom Pilinszky töprengő tekintetét, amint a kérdezőre pillant. Kis mosoly. Ujjai között megbillen az égő cigaretta. Maga elé néz: „A művek elsődleges jelenlétét a megszületett művek keletkezésében lá-

tom. Mert ha egyszer megszületik a kép, mondjuk van Goghnak egy képe és arra ráfordítom az ajtót, akár örökre, a kép mégis van...”

Az életmű is van.

Voltak idők, amikor az ő műveire (is) rácsukták az ajtót. Mégis: voltak-vannak. Később élvezte a sikereit. Utazott. Estek szereplője volt, Európában is. Egyre kevesebbet írt. De a csonttá csupasztatott *Szállák*-ban, a négy sorosaiban találok meg a választ arra, ami évtizedek óta foglalkoztat.

Mit hiányoltam mindig? Azt, ami a távolija és a közeliye között, a mennyeiye és a pokolija között van: a *históriáit*. A jelentős irodalom a konkrét tapasztalattól jut el az általánosig. A mindenkori hatalmak elnyomása alá szorított személyestől a metafizikai léthelyzetig. Pilinszky *megfordította*. A histórián túlitól, a metafizikaitól jutott el a konkrét történelmi valósághoz.

Talán a nagy oroszokra emlékeztet. Bulgakovra végső (angyali) megnyugvásától („...minden úgy lesz, ahogy lennie kell...”) a moszkvai hétköznapi pokláig. Talán Tarkovszkij útbejárásához Rubljov tekintetétől a Stalker rácsos lét-zónájáig.

Ez az utazás *fogalmi úton* nehezen megközelíthető. Pilinszky is küzdött vele. A tudomány is meglehetősen bizonytalan. Az elmúlt félszázadban sokféle magyarázatot keresett, amíg eljutott a „különböző valóságok” fogalmáig. A szavak vízözönének korában a gondolkozók sem találják a *hiteles* szavakat. A költészet előnyben van. Pilinszky „viszszabontása” életművének pillére: a valóság mint az ideák megvalósíthatatlansága. Archiválta a felemésztő folytonosságot: „...a jelenidő vitrinében égek...”

Versei újraolvasása közben újraolvasom Nyikolaj Bergyajev egyik írásának részletét. Abban az évben írta, már berlini emigrációjában, amikor Hitler cellájában a *Mein Kampf*on dolgozott. 1923-ban. Nem tudtak egymásról. De mindketten arról írnak — az egyik a hatalom pusztító örületének vágyában, a másik a história valóságának felismerésében —, amivé a huszadik század lett.

„Minden korszak — írta Bergyajev — azzal a belső tökéletlenséggel volt megverve, ami lehetetlenné tette, hogy megoldja a maga belső problémáit. Nem volt korszak, amely összhangba került volna azzal, amit meg akart valósítani. A történelem az üdv keresése és a lázadás drámai összecsapása.”

Mikor Bergyajev ezeket a sorokat írja, Pilinszky két esztendő, de abban a világban botladozik már kicsinyként: „Így indulok. Szemközt a pusztulással / egy ember lépked hangtalan. / Nincs semmije. Árnyéka van. / Meg botja van. Meg rabruhája van... / Ezért tanultam járni! Ezekért / a kései keserű léptekért.”

Kötetei közelében van polcomon a Dürer-album. Elképzelem, hogy ismerték egymást. Az egyik a metszeteket, a másik a verseket. Nem nehéz látomásvilágaikba helyezkedve a metszeteket a versek illusztrációiként nézni, a verseket a metszetek kommentárjaiként olvasni.

Dürernél *A négy lovas*, az *Apokalipszis*-sorozatból: nyilvánvaló feszített húrú íjon. Magasra emelt kézben lesújt a pallas. Szúrásra tartott vas-

villa. Az ítékezés mérlegét lobogtató kéz. A lovak patái alatt gyöt-rődő halálra szántak.

A magasban kiterjesztett szárnyú *Angyal*: a metszet és Pilinszky versvilága hasonló látomás. Az egyik a középkorról, a másik a hu-szadik századról. Mindkettőben ott az *Angyal* is metafizikai-teoló-giai JEL-ként. Dürernél a mélységet-magasságot egységbe feszített kompozícióban. Pilinszky-nél a kopárrá tisztított nyelv múlt-jelen-jövő szótárában. Ő a huszadik század botránjáról küld üzenetet a huszonegyediknek. Ahová (hozzánk) *ama* lovasok „zuhogó sűrű trappban / megjönnek a csatakos virradatban”.

SELYEM ZSUZSA

Író, irodalomtörténész

A törékeny végtelen

Azt hiszem, hálásak lehetünk, hogy Pilinszky János verseket is írt, mert egyébként nem biztos, hogy tudomást szerezhethetnénk arról, hogy léte-zik ilyen mélységű figyelem, hogy a legelementárisabb nyelv képes ki-szabadítani érzéseinket és gondolatainkat az önmagunktól, egymástól és a világtól elidegenítő köznapi rutinból. Mint látható ebből a mondatból, a legóvatosabban fogalmazva is, számomra Pilinszky élete és költészete, így, együtt, egzisztenciális téttel bír, mind történelmi, mind aktuális ér-telemben. Ír is róla, hogy mennyire foglalkoztatta például Albert Ca-mus *action gratuite* elgondolása, vitatja, hogy a hit felé fordulás gyáva-ság volna, ő a világ abszurditásának vállalását mint Aljosa-gesztust bátrabbnak tekinti az abszurditás rezignált elfogadásánál. Tudni, hogy baj van, mégis gyerekesen lelkesedni, vagy inkább okosan bólintani? Mindkettő csodálatos viszonyulás: kadétja valami másnak, bakája a min-denségnek. Átérezhetjük mindkettőt, én mégis azon kapom sokszor ma-gam, hogy minden ok nélkül örülök, hogy élek. Ha alaposabban figyelek, akkor még inkább úgy érzékelem, hogy hosszú távon, a megismerési formák pluralitásának felfedezésével egyre inkább Pilinszky nyitott, ítél-kezésmentes, aljosás derűje visz közelebb a valósághoz.

Szóval egyáltalán nem választom külön a művet és az alkotót (egyéb-ként sem, hiszen nyilván nem a memoárok világáról beszélünk most, hogy leegyszerűsítés, banalizálás lenne az egység), Pilinszky János jelenségéhez szervesen hozzátartozik, hogy milyen dolgokkal kellett viszonyt kialakítania. Beszédhibás, sérült nagynénje, akit ráadásul Bé-binek hívtak, a másik nagynénje, aki szerzetesként fiatalkorú pros-tituáltak gondját viselte, postafelügyelő apja, aki verte őt, szépséges, öngyilkos nővére — és akkor még csak a szűk családot említettem — mélységesen formálta költészetét. Akár a korszak, amelyben élt, a pol-gári, európai értékek, a humanizmus csődje, ahol kitombolta magát előbb a szervezett gyűlölet, majd a szervezett közöny. Van egy olyan érzésem, hogy Pilinszky angyali autizmusával és alkohol-problémái-val könnyen elkallódhatott volna, az, hogy a máig egyik legérvényesebb életművet alkotta meg, szerintem egyszerre köszönhető a trauma ere-

jének, amihez képest, Kertész Imre szavaival, minden bárgyúságnak tűnik, és néhány ember önzetlen szeretetének, akik megtartották őt.

Ha szakrálison azt értjük, hogy valami racionalitáson túli életöröm, valami megmagyarázhatatlan fény-jelenség, valami, ami kiszabadít a mindennapok lélekölő munkájából, és ráébreszt, hogy sokkal nagyobb dolog élni, mint hogy időnket elpocsékoljuk önfényezéssel, irigykedéssel, félelemmel, akkor igen, van szakrális művészet, és Pilinszky is ilyen. Ha a kereszténység azt jelentené, hogy mindenkinek jut kenyér, hogy nem megítélni kell embertársainkat, pláne nem rangsorolni, ha azt jelentené, hogy a gyerekeket tiszteljük, nem pedig kioktatjuk és kihasználjuk, ha nem naivoznák le az egyházi vezetők Ferenc pápát, akkor volna keresztény művészet is, de túl sok vér tapad már e szóhoz, túl sok fegyvert áldottak már meg a nevében, túl sok gyermeket bántalmaztak, az intézménynek, mely ezt a jelzőt viseli, fontosabb volt a győzelem, önmagával a felismerhetetlenségig meghasonulva, fontosabb volt számára az uralkodás.

Ahogy most látom, a gyengék és kicsinyek, például Pilinszky, jóval érvényesebben szólnak a valóságunkról, mint az évszázadokon átívelő, csupa arany és Michelangelo katolikus egyház. Pilinszky még abban is aktuális tud lenni, ahogyan saját korának művészeire figyelt: ahogy Bódy Gábor *Nárcisz és Psziché* filmjében egy álkámeó szerepben Kazinczy Ferenc költőfejedelmet játszott, vagy ahogy beleszeretett Robert Wilson színházába, abba a Robert Wilsonéba, aki 2020 őszén szolidaritást vállalt a FreeSZFE mozgalommal. Mintha Pilinszky tette volna.

Költészete, látásmódja találkozik korunk egyre kiterjedtebb figyelmével a dolgokra, növényekre, állatokra. Még senki nem beszélt magyarul állati fordulatról (arról, hogy az állatokat szenvedni képes, érző, kommunikáló lényeknek tekintsük), amikor Pilinszky a magányos farkasról nem antropomorfizálva beszélt, hanem mint érezni képes lényről. Vagy amikor a Sheryl Sutton-beszélgetésben felidézi azt a jelenetet, amikor egy szibériai kutyával szembenézett: „Pillantásával létünk egész tragikumát fölfedte. Azt, hogy egyek vagyunk, és azt, hogy nem vagyunk egyek.”

Az is elképesztően sokat mond el művészetéről és érzékenységről, hogy nem írt *Ars poetica* címmel verset, inkább esszét írt: *Ars poetica helyett*. És arról beszél benne, hogy az utolsó elhányt bádogkánál minden ékesszólásnál pontosabban jeleníti meg az emberi létezést a halálgyárt működtető vagy pusztán elfogadó korban. Saját értelmezésében és a mai, spekulatív realizmus felől, ahol az objektum orientált ontológia (OOO) érzékelteti velünk, hogy mekkora tétje és milyen hosszú története van minden tárgynak, Pilinszky *tárgyasnak* tudott költészete átlép saját korának „objektív korrelatív” antropocentrikus jelentésmezéjéből egy tágasabb és egyben veszélyeztetettebb élőhelyre, melyen osztozunk mindannyian.

Figyelme, érdeklődése nemcsak személyválogató nem volt, hanem dolog- vagy élőlény válogató sem. Az elvakító, világszűkítő tekintélyelvűséggel együtt ez a figyelem kozmikus érzékelést tesz lehetővé: egy örökös jelenidőt és a végtelen törékenységének észlelését (vagy ész-

lelésünk végtelen törekenységét). „A világ peremén” című interjúban mondja Tóth Évának: „engem a világból rögtön életem kezdetén az érdekelt, ami látszatra kívül esett a világon”.

S ha addig győzedelmeskedik az ember, addig halmoz sikert sikerre, anyagi javakat anyagi javakra, hogy lehetetlenné válik az élet a földön, az *Apokrif*fal legalább szépen búcsúzhathunk el:

*S majd este lesz, és rámköviül sarával
az éjszaka, s én húnyt pillák alatt
őrzöm tovább e vonulást, e lázas
fűcskákat s ágacskaikat.
Levelenként a forró, kicsi erdőt.
Valamikor a paradicsom állt itt.
Félálomban újuló fájdalom:
hallani óriási fájt!*

Visszateremtés és alkotás

SEPSI ENIKŐ

Irodalomtörténész

Pilinszky János beszédmódjának, szellemi pozíciójának megalkuvás nélküli igényessége az, ami nyelvi valóságteremtését meghatározza, s ami miatt költészettel, és általában a művészetekkel kapcsolatos gondolatai, víziói a mai napig meghatározóan hatnak a kultúránkra. Az alkotó és az alkotásai annyiban nem elválaszthatóak, hogy a személy szellemi diszpozíciója meghatározza művei hangoltságát. Pilinszky János először József Attila nyelvi örökségéből, Toldalagi Pál kortárs ihletéséből merítő költészetet alkotott, ami a *Harmadnapon* verseiben találta meg egyéni hangját. Innentől jelennek meg azok a motívumok az életművében, amelyek az egyetemes bűn és szenvedés, a megváltás képei: a lator, a merénylet, a passió stb. Ő ezeket a képi elemeket a háromdimenziós költészet, a színház terébe is megálmodta, a papírszínház víziója ezt fejezi ki, és igen közel áll a Mallarmé-féle Gondolat színházához, illetve Artaud színházról alkotott poétikus víziójához. Ezeket a víziókat egyik alkotó sem tudta megvalósítani, mindegyikőjük nélkülözte a színházi alkotás napi gyakorlatát, de víziójuk megtermékenyítőleg hatott más alkotókra, Artaud-é Grotowskira és Robert Wilsonra, Pilinszkyé például Visky Andrásra vagy Vidnyánszky Attilára.

Költészetének erős képi világa, szuggesztív mondatszerkezete, ki-fejezései máig felismerhetők a kortárs költészetben, például Halmosi Sándor legutóbbi verseskötetében, a *Neretv*ban: „Hogy nem tudtunk élni / a szenvedés kegyelmével? Erre az angyali / vázra ilyen állati arcot húzni hogy mertünk?” (*Nem tudtunk*). Tolnai Ottó Pilinszky-ciklusa egy költői alkatában merőben különböző alkotó sajátos hommage-a

„szocreál” környezet anygala iránt, aki időtlen időig kavargatja a feketét (*Pilinszky kiskanala*). Nyelvének szikársága, képeinek izzó teatralitása (szinte a szemünk előtt megjelenő színpadon látjuk a képeket, szereplőket) beleégnek a képzeletbeli retinánkba, a szavak szugesztív ereje költőgenerációkat éltet tápláló erőként. Felfedezzük a maiak közül Jász Attila *Angyalfogó* című gyerekverskötetében Pilinszky *Fabulájának* átírását: Jász Attila verse kegyelmet kér az amott agyonvert tisztaszívű farkasnak: „Szóval, hogy ezt a farkast / ne öljük meg mindjárt, ahogy a csengővel babrál, / rögtön és nagyon. Dákóval ne verjük agyon.” Zalán Tibor rövid verseiben Pilinszky csendjeit, lélegzetvételét, másoknál a törekeny alakot, hol a paradox erejű verssorokat, hol az írnok centrális, sőt, misztikus helyzetét.

Misztikája keresztény volt ugyan, de a kereszténység alaptörténeteit újraértelmezve vált lírája, prózája és színházi víziója részévé a hagyomány. Vagyis nem vallásos, hanem eredendő, közvetlen istentapasztalásra éhes költő volt, akárcsak sok tekintetben szellemi inspirátora, Simone Weil is. Részben Simone Weil műveinek hatására születik meg Pilinszky írásaiban az a passiókép, amely már a teremtés pillanatában elkezdődött, mivel a teremtés egyben lemondás is, két isteni személy közötti szakadás az Egyen belül. Az így felfogott passió mozdulatlan és időtlen. Simone Weil szerint az idő Isten határa, amelyet Önmagának az ember létezése révén kijelöl. Az én visszateremtése („décréation”) után az ember a jelen pillanatban él, amelyben ennek a világnak a szükségszerű eseményei zajlanak. A művész számára a szükségszerűség a végcél világegyetemben is megtapasztalható hiányában ragadható meg. A művészetben a szükségszerűség uralmának az anyag ellenállása és a szabályok önkényessége felel meg. Azt is megkockáztathatjuk, hogy Simone Weil számára a művészet — és különösen a színház — célja az, hogy érzékelhetővé tegye a szükségszerűséget. Az idő múlásának elfogadása annyit tesz, mint elfogadni a szükségszerűséget, és ebben az összefüggésben — ezen összefüggés által — képes az ember megkülönböztetni az álmat a valóságtól, illetve ezáltal képes elszakadni ragaszkodásának tárgyaitól: az időtartam tehát a figyelem aktusának konstitutív része. A visszateremtés („décréation”) állapotára tehát egy passzív aktivitás jellemző, amelyet Simone Weil „nem cselekvő cselekvés”-nek nevez, mely kifejezésnek az eredetét a Bhagavad-gítában, illetve Weil mesterénél, Alainnál kell keresnünk: provokatív — és bizonyos értelemben a teremtésvédelemmel ellentétes — kijelentése, hogy ez a világ „semmifajta tiszteletet nem érdemel, csupán figyelmet”.¹

A legmagasabb művészet Pilinszky János és Simone Weil felfogásában is alapvetően transzcendens irányultságú, amelyből minden alkotó a neki egy bizonyos időszakban adatott mérték szerint részesedik. De ennek az az irányultságnak a művészet nem abszolút — bár kétségkívül koncentrált — kifejeződése, hanem egyik lehetséges kifejezési módja, sokszor megelőzve más területeket. A másik például a modern fizika lehetne. A vállaltan szakrális, ezen belül keresztény irodalmon és művészetben kívül léteznek olyan művek is, melynek alkotója vallástól függetlenül (vallástalanként) részesült közvetlen Isten-tapasztalásból.

¹Alain: *Les arts et les dieux*. Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1958, 77: „et cela ne vaut nullement respect, mais seulement attention”.

Pilinszky János keresztény (katolikus) költő és esszéista volt, mégis azok közé tartozott, akikben bizalmatlanságot keltett a keresztény költő kifejezés. Ugyanakkor ezt nem feltétlenül univerzalizmusával kell magyarázni, hanem a korszellem elvárásaival is. A kulturális fordulatok jegyében zajló művészeti és vallási jelenségek értelmezése során egyre gyakrabban — és a legkülönbébb kontextusokban — fordul elő manapság a szent, a szakrális, a transzcendens fogalma. Pilinszky János univerzális optikával felruházott bibliai versparafrazisai, vagy a misztériumjátékok, illetve a mise elemeit is használó dramatikus versei, poétikus drámái megalapozottan kapcsolhatók a keresztény művészet hagyományához. Bár stílusa egyetlen sorból is felismerhetően egyedi, esszéiben, jegyzeteiben látható alapállása az istenhívó emberé, ugyanakkor a spirituális vagy metafizikai érdeklődés általában nem korlátozható a keresztény irodalomra. Nemzetközi viszonylatban Pilinszky líráját és a versből kiinduló színházi vízióját a nemrégiben, 2016-ban elhunyt Yves Bonnefoy életművével rokonítanám, akivel nemcsak a hasonlóan magas szintű esszéista életműve köti össze, hanem a jelenlét kérdésének poétikus körülfutása is. Mindketten az érzékelhető valósággal való közvetlen kapcsolatba kerülés teleologikus célképzetével élő költők voltak.

Befejezésül álljon itt Yves Bonnefoy *Maradjon meg az a világ!* című versciklusának harmadik verse:

*Hadd álljon még ez a világ!
A hiány meg a szó
Örökre egybeforrjon
A puszta tényben.*

*Az egyik a másikban,
Ami a szín az árnyak,
Az érett gyümölcs aranya
A száraz lomb aranyának.*

*Csak a halál
Választja őket
Ahogyan fény és nedvesség foszlik le a kézről
Hol megolvad a hó.²*

²Yves Bonnefoy:
Másik otthon.

Yves Bonnefoy az
ezredfordulón. (Vál.

és szerk. Sepsí Enikő.)

Pen Club – Pluralica,

Budapest, 2014, 22.

(Bárdos László fordítása.)

A megértő szemek előtt megnyíló titok

SZÉKELY JÁNOS

Katolikus püspök

Pilinszky János verseit sokáig nem, vagy csak alig értettem. Bosszantott is az ő titokzatossága, az első megközelítésre alig érthető sorai. Aztán kezembe került Kuklay Antal *A kráter peremén* című könyve, illetve egy

alkalommal papnövendékként egy hétvégét tölthettünk is nála a kö-römi plébánián, és a Pilinszkyvel kapcsolatos értetlenkedésem egy csa-pásra megszűnt. Szembesültem azzal, hogy a versek minden sorának, minden szavának megvan a maga értelme. A Pilinszky-interjúk és -cikkek avatott ismerője — Kuklay Antal — zseniális mélységgel és rá-érzéssel magyarázta a Pilinszky-verssorokat. Pilinszky költészetének megértéséhez nagyon sokban segít egy avatott magyarázó, akárcsak a Biblia egyes nehezebb, mélyebb és rejtettebb értelmet tartalmazó szövegeinek megközelítéséhez.

Nagyszerű az a magas fejhargon való, átszellemültséggel és erő-vel teljes előadási stílus is, amellyel Pilinszky a saját verseit szavalta. Nem pusztán írt, hanem igazi evangéliumi arc is igyekezett lenni a 20. századi Európában, jel egy megsebzett, felszínessé váló világban.

Azóta a Pilinszky-versek megnyíltak a számomra. Sok olyan téma van, aminek megvilágítására tőle szeretek idézni. Így a történelem titkos, mélyben rejtőző, gyengének tűnő, de mégis mindent a kezé-ben tartó erejéről gyönyörűen vall az *Introitusz* című vers, a végső beteljesedésről pedig az *Egyenes labirintus*, a háború borzalmairól a *Harbach 1944*, a világ esendőségében ott rejtőző végtelenről az *Elég*, az élet rejtett értelmének kereséséről az *Egyetlen olvasmányom* című versek tartalmaznak olyan kincseket, melyeket tárgyilagos mon-datokban aligha lehetne leírni. A *Pupilla* a szívvel való látásról, a *Fá-tyol* és az *Életfogytiglan* a nagy tragédiák emberre zuhanó súlyáról, a *Meghatározás* az emberlét szükségszerű félbemaradottságáról fo-galmaz meg azóta közkinccsé lett, sokunk lelkébe beleégett sorokat.

Pilinszky felvállaltan keresztény költő. De nem úgy, hogy hit-igazságokat, ünnepeket vagy erkölcsi értékeket emleget, hanem úgy, hogy a 20. század nagy botrányát, Auschwitz és a többi haláltábor pokoli és mégis szent eseményorát Krisztusnak, a megölt Bárány-nak fényébe helyezi. Evangéliumi hang szólal meg a verseiben: a ki-csinynek a szentsége, a szegények nagysága, az Isten-ország titok-zatos jelenléte. Befejezésül álljon itt néhány ilyen mélyen belénk égő, evangéliumi ihletettséggű verssor:

*Milyen felemás érzések közt élünk,
milyen sokféle vonzások között,
pedig zuhanunk, mint a kő
egyenesen és egyértelműen.*

(...)

*Milyen
megkésve értjük meg, hogy a
szemek homálya pontosabb lehet
a lámpafénynél, és milyen
későn látjuk meg a világ
örökös térdre roskadását.*

(Milyen felemás)

Öntörvényű hitelesség

THIMÁR ATTILA

Irodalomtörténész

Egy körkérdésre illik tömören és frappánsan válaszolni, már csak a meghatározott terjedelem szűkössége miatt is. Attól tartok azonban, hogy éppen az ideai körkérdésre nem tudok rövid és lényegre törő választ adni, mert bármennyire is próbálok egybetartani, a válasz nagyon sok irányba fut széjjel. Bennem is inkább kérdések indulnak, mint hogy szépen csomagolt feleletet tudjak adni. Igaz az is, hogy a szerkesztők kérdéssora is hosszú, és árnyaltan mutatja be azt a gondolatmagot, ami köré felépülhet mondandóm: mi módon és milyen retorikai készlettel tartsuk katolikus (vagy keresztény) költőnek a száz éve született Pilinszky Jánost.

Könnyű lenne a választ visszavezetni oda, hogy vajon ő milyen katolikusnak tartotta magát, s ezt többen meg is tették a szakirodalomban saját nyilatkozatai alapján. De vegyük figyelembe, hogy a költő ma már nem él, és nem tudjuk, most mit mondana. Marad tehát az, hogy önmagunkat kérdezzük meg: milyen költészetet tartunk kereszténynek, illetve katolikusnak. Az biztosra vehető, hogy nemcsak a hagyományosan a katolikus liturgikus gyakorlatban megtalálható műfajokat. De a bővítés pontos meghatározása már igen nehéz, mert tartalmaiban nem lehet elkülöníteni kifejezetten csak katolikus témákat, poétikailag is nehéz lenne körülírni egy csak katolikus vagy csak keresztény poétikát. Ebben az irányban nem tudunk messzire jutni a válasszal.

Egy másik irányból lehetne a választ keresni olyan módon, hogy elgondolkodunk azon, a kor, azaz a magyar irodalom befogadónak (vagy egy részüknek) elvárása volt-e az 1960-as, 1970-es években, hogy találjanak vagy megalkossanak egy „katolikus költőt”, akiben a kádárizmus elleni szellemi tiltakozás vallási megtestesülését kívánták látni. Nem feltétlen hiábavaló töprengés, ha számba vesszük, hogy vajon ezzel az életművel Pilinszky hetven évvel korábban megkapja-e a „katolikus költő” jelzőt. Vagy akár ötven évvel később, ha 1996-ban jelenik meg a *Trapéz és korlát?* Nekem az az érzésem, hogy a befogadói vagy irodalomkritikusi, de akár kultúrpolitikai elvárásnak nagyobb szerepe lehetett ebben, mint magának a költői életműnek, sőt mint magának a költőnek. A kor elvárása ellen nem lehet tiltakozni, mert tehetetlenségi nyomatékánál fogva ide vagy oda sorolja a művészeket. Az európai művészetben az évszázadok során ez nagyon sok esetben megtörtént a különböző művészeti területeken.

Azt, hogy mennyire aktuális ma a „katolikus költő” epitheton orphans, majd a jövő fogja megmutatni. Még nem tudhatjuk, hogy száz év múlva, ha lesz még olyan, aki olvas magyar nyelven, vajon beleérzi-e még a katolikus minőséget ezekbe a versekbe. Vagy olyan keretben olvassa-e majd a műveket, amely egészen más dimenziók mentén ha-

tározható meg. Mondjuk az egyéni és közösségi létlehetetlenségek párhuzamos vagy széttartó kérdésfelvetéseinek alkotásaiként. Vagy az érzelmek, főként a félelmek, szorongások verbális megfogalmazásának hiteles poétikai megoldásaiként. Vagy úgy, mint az ember létválságának, pontosabban az ember mint civilizációalkotó elem végső bukásának tapasztalatából adódó következtetések poémái. Azt felesleges lenne tagadni, hogy ha nem is pontosan látta, de érezte előre, hogy hová fogunk jutni mi emberek, így a 21. század elejére, hogyan vágjuk ki magunk alatt a fát, hogyan tesszük tönkre emberi létezésünk alapjait: környezetünket, társadalmi viszonyainkat, a bolygót és emberi minőségünket. Ebből a szempontból Pilinszkynek sokkal inkább volt szellemi és világszemléleti társa Hamvas Béla. Ő is ugyanezt a léthelyzetet tapasztalta, élte meg, és megírta sok más könyve mellett a *Scientia Sacra* című művét. Mégsem tartja senki katolikus írónak. Rögtön hozzá kell tennünk, hogy regényt ugyan írt, de lírai életművet, megfeszülő költészeti alkotásokat nem hozott létre. Amikor egymás mellett olvassuk Pilinszky és Hamvas esszéit, megdöbbenhetünk, mennyire ugyanaz az emberi alapállás és világtapasztalás köszön ránk. Egyként igyekeznek felébreszteni minket egy öntudatosabb, emberibb életre.

Ha átmenetileg elfogadjuk a „katolikus költő” állandó jelzőt, akkor óhatatlanul merül fel a jelzőben rejlő értékelési kategóriának akár helyi-, akár abszolút értéke. Van-e egy ilyen minősítésben katolikusabb vagy kevésbé katolikus minőség, helyezés. Meg lehet ebből az irányból kérdezni, hogy Rónay György vagy Vasadi Péter kevésbé volt katolikus vagy keresztény műveiben? Vagy akár a szintén a piarástáknál gimnáziumot járt Örkény István, mondjuk *A megváltó* című egypercesében, amelynek motívumrendszere megkérdőjelezhetetlenül keresztény, még ha mindezt erősen ironikus színben is állítja elénk? S most terjedelmi okok miatt csak utalni lehet, és bármiféle felhang nélkül, a szintén abba az iskolába járó Esterházy Péterre. Ha meg nem fogadjuk el, akkor elég nagy nehézségekkel kell szembenéznünk, mert jó lenne tudni megmondani: milyen. Mágikus? Humanista? Ontológiai művész? Kinyilatkoztató?

Egy másik irányból eszembe ötlik Ottlik válasza egy körkérdésre: „Ha pedig nincs benne a művemben mindez, anyám, az égbolt, Jézus, akkor semmi sincs benne. Nem néven nevezve kell jelen lenniük — a vers nem a csillagokról szól, nem Jézusról, nem a költő anyjáról —, hanem valóságosan.” Valóságosan jelen lenni, ez lenne a kulcsmomentum. Ez feltehetően sokkal fontosabb, mint akár a poétikai, akár a motívikus egyezések, az analógiák, utalások, a gazdag jelentéstartalommal dúsított metaforák. Költeményeit végigolvasva nem maradhat kérdés egyetlen magyar olvasó számára sem, hogy Pilinszky egész világerzékelése és értelmezése valóságosan jelen van verseiben, mondhatjuk egzisztenciálisan. Ehhez a fontos, sőt meghatározó jellemzőhöz képest csak részletkérdés, hogy lényének értékminőségei több szempontból azonosak olyan értékekkel, amelyek megjelenítésekor a könynyebbség kedvéért szívesen használunk a katolicizmusból átvett frazeológiát.

Pilinszky hiteles költő volt, azt hiszem, ez itt a lényeg.

Ha végiglapozzuk verseit, és mennyiségileg akarjuk meghatározni a katolikus vonatkozású képeket, szimbólumokat, allegóriákat — azok kisebbségben vannak. (Igaz, nincs olyan magyar költő, akinek esetében nem így lenne.) Ha nagyon fontos kötetcímeit nézzük, ugyanaz a helyzet. Ám hiteles álláspontja megerősíthet bennünket, hogy világszemlélete sziklaszilárd alapokon áll. Kérdéseivel, kétségeivel együtt, sőt leginkább éppen azokkal való küzdelmében. Pilinszky többi költőkhöz, írókhoz képest katolikus, nem önmagához képest, s talán ez a legnagyobb paradoxon személyével és életművével kapcsolatban. Igaz, ide tartozik még, és egyáltalán nem mellékes körülményként, hogy azok az írásai, amelyekben kidomborodnak a katolicizmus megélésével kapcsolatos érzései, problémái, összes kérdése, kínlódása és reménye, inkább az esszé műfajában születtek, nem lírai műnemben. Ott, ahol szerette volna megérteni a világot, s nem ott, ahol önmagát próbálta artikulálni, szavakká, mondatokká, képekké formálni.

Azért, hogy ne csak kérdésekkel viszonzom a körkérdést, egy válaszféleséggel próbálom zárni e gondolatokat: csak a megértés lehet katolikus, az alkotás, ha jó, mindig öntörvényű és hiteles.

Csak az szárnyal, ami földhözragadt

TÓTH SÁRA

Irodalomtörténész

Pilinszky sok verse kísért fiatalkorom óta. Amikor megkaptam ezt a felkérést, az egyik ellenállhatatlanul bejelentkezett és szólított — megint. Amelyik sosem engedett el, velem van, mint — a szép katolikus kifejezéssel élve — röpima. Összeköti a földet és az eget akármelyik mindennapi pillanatban.

*Akár a föld, hol mozdulatlan
szárnyalok majd és porladok;
akár a víz, olyan közel van
a sírás ünnepélye.*

Miért repül az első sor? Azért, mert már mindig is ismerem ezt a verset, vagyis nem tudok visszalépni a legelső olvasás tapasztalatába? A repülés visszavetül az első sorra? Vagy a ritmus? Egyszerű jambikus sor, leheletnyi cezúrával. A jambusról mindig úgy éreztem, hogy inkább pattog. Vagy üget. Leginkább angolul pattog és üget. Itt az első sorban az első két versláb után a sor mintha megtorpanna és elszállna a csendbe. Akár a föld. A föld máris szárnyalni kezd. Az ismétlés ritmusa pedig összeköti a vízzel. Az áradó, rohanó, zúgó vízzel. Akár a víz.

Talán ezért zúg és zeng az egész vers — legalábbis nekem. Mert zúgnak a levegőben — a földben — a lengő szárnyak? Mert zúg a víz? Lehet, a „fölszúgnak a hamuszín egek” visszhangzik benne? Vagy mert Pilinszkynél annyiszor „röpülünk” és „szárnyalunk”? Tehát itt sem tudok visszalépni az ártatlan első olvasás élményébe? Vagy azért, mert az ünnepélyről valami csodálatos — talán angyali — kórus zengése, sírása jut eszembe?

Eszembe jut az a hasonlat, hogy Isten olyan, mint a kerékagy — a forgó kerék középpontja. Egyszerre mozdulatlanság és mozgás. Szárnyalás, végtelen sebesség, siető, áradó folyóvíz. És a föld nyugalma. *Coincidentia oppositorum*. És itt mondják fel a szolgálatot a szavak, és a vers mégis elmondja. Mi Isten? Mi a halál? Csendben ülök és figyelek, órá. A semmire figyelek? A mindenre? „...most azt kérdelek tőlem — mondja a *Cloud of Unknowing* szerzője —, hogyan gondoljak pusztán óréá? és mi ő? Erre a következő választ adhatom neked: nem tudom.” Isten jelenléte a pusztaság csendje, a halál. Isten jelenléte a túlradó élet. Porladás és szárnyalás. Pőre örökkévalóság.

„A titkos szemlélődés lépcsőjén haladva a leszállás a fölemelkedéssel, és a fölemelkedés a leszállással azonos”, mondja druszája, Keresztelő Szent János. Évezredek misztikusainak közös felismerése ez, és a mi Pilinszkynk minket, akik magyarul olvasunk, megajándékozott ezzel az egyetemes vízióval — úgy mutatja meg a mutathatatlant, a maga utánözthatatlan és saját nyelvén, ahogyan eddig még soha senki. Vagyis hogy csak az szárnyal, aki földhözragadt. Az emelkedik fel, aki egészen a földig hajol. Mintegy „megismételve Isten teremtő gesztusát”, aki alábbszállt, egyre csak alább és alább — a szegénységbe és a vereségbe. És itt, ezen a mélyponton folyik az ünnepély, a kimondhatatlan. A sírás ünnepélye.

Pilinszky a sírás költője. A keresztény spiritualitás a sírás spiritualitása. Az örömmel, mondja egy másik verse, neve nincsen. Az öröm ünnepélye nincsen az ellentéte, a sírás, az alászállás nélkül. Isten szenvedő szeretetének öröme. Mikor ez közel van, közel van Isten. Az „öröm és szenvedés közös, tiszta, lényegi, központi magja magának Istennek a szeretete” (Simone Weil).

A sírás ünnepélye a szeretet és a hazatérés ünnepélye. „Lehunyt szemmel sírok azon, hogy élsz.” A tékozló fiú örömteli szomorúsága és szomorú öröme. A tékozló atyjának örömteli szomorúsága és szomorú öröme. Mielőtt asztalhoz ülnének. „S már jönnek is, már hívnak is, szegények / már sírnak is, ölelnek botladozva. / Visszafogad az ősi rend. / Kikönyöklök a szeles csillagokra.”

Kórusban énekelek. Egy templomi koncerten Bach *Jesus bleibet meine Freude* című korálját énekeltük orgonakísérettel. Egy ponton elcsuklott a hangom és sírni kezdtem. Már ezért, egyedül ezért, éreztem, érdemes volt megszületni. Ha valamit tudok, ezt biztosan — ez a sírás ünnepélye.

Pilinszky János hagyatékából

Köztudott, hogy Pilinszky az 1950-es évek elejétől verses meséket is írt, amelyek kötetben először *Aranymadár* címmel jelentek meg 1957-ben a Magvető gondozásában, majd újabbakkal kiegészülve *A nap születése* című könyvében a Szépirodalmi Kiadónál 1974-ben.

Az alábbi, cím nélküli verses mesefogalmazványa az MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában őrzött hagyatékának Ms 6221/149 jelzetszámú, jelenleg 159 lapos kockás naplókötetében olvasható (f. 78v–115r). Előtte *A naphajú királyleány* című verses meséje szerepel, s a keménykötésű füzetben található egyéb bejegyzések és versfogalmazványok (például az *Apokrifé*, illetve az 1952-ben megjelent Burns-fordításainak a töredékei) alapján az itt közölt szöveg az 1950-es évek elejére datálható.

A számos javítást tartalmazó fogalmazvány csaknem teljes egészében ceruzával íródott, mindössze néhány oldala kék tollal, ezért már meglehetősen nehezen olvasható. A költő által kihúzott, de nem javított sorokat és mondatrészeket, valamint utólag áthúzott javításokat, amelyek nélkül hiányos lenne az adott sor vagy versszak, < >-ben közöljük.

*Feledhetetlen ütközet volt!
Hősünk még egyre reszketett,
hogy szívdobogva odahagyta
a földidergő harcteret,
a szakadékos házfalak közt
elterülő kis hómezőt;
micsoda lárma robbantotta,
dobta egekig az előbb!*

*Törött kordé a szürke hóban:
mögötte bújt meg a csapat,
rejtegették a kicsinyebbek
gyúlékony kuncogásukat.
Szemközt az ellenséges állás,
halom gerenda, s a mögött
hasonló neszek, nevetések;
majd ismeretlen, sűrű csönd.*

*Akár egy készülő kiáltás
mielőtt forrón kiszakad,*

*oly néma, éppoly néma volt a
roham előtti pillanat.
Aztán boldog, hatalmas lárma,
süvítvve porzó hógolyók!
S a két fél máris futott hátra,
gyúrta az új muníciót.*

*Így csillapult, s kapott erőre
percről-percre a nagy csata,
fulladt ki lassanként a lárma,
s nőtt, nőttön-nőtt a harc maga.
A pillanatnyi szünetekre
csak még merészebb tűz felelt,
összekuszálva végül mindent
a fronton és front megett.*

*„Misi! Misi!” — hallotta akkor
(és véli egyre hallani,
hogy szótlán hazafele ballag)
mindenfelől visszhangzani,*

tenger torokból föl az égig
azt a nevet, az ő nevét:
elérkezett a döntés perce,
el a végső győnyörűség!

Az ellenfél sora megingott...
Hajrá! Hősünk a hajsza vad
mámorában már mit se látott,
csak menekülő hátakat.
Tovább! tovább! Ki a világból!
Nagy lett az udvar, végtelen.
Futott, megállt, és úgy harsogta,
hogyan győzelem! hogyan győzelem!

Sötétedett a téli ködben,
legyőztek és győztesek,
hogyan tanakodva nagy sokára
szétszéledtek a gyerekek.
Mutatva <útjukat> hazáig,
mint gonddal elszórt kavicsok,
világítottak már a lámpák,
s magasán, fenn az otthonok.

Autó suhant a járda mellett,
lovacska <baktatott> szelíden.
A <roppant> házak közé vágott,
egyenes, fényes ösvényen.
Eltűnt a rengeteg tömegben,
mégis, mint ünnepezt király,
a forgatag fölfele magaslott,
fejével kivált a sétáló király.

S hogy büszkesége hevében
átkelt a népes csarnokon,
igaz örömmel derítette
a piaci sokadalom.
Mint fejedelmet, úgy fogadták
a szagos-édes kosarak,
mint hadvezért a pálma,
szíves ajándék, hódolat.

Lába előtt a kövér bőség
<áradó,> földi széles mosolya,
s hogy pillantását fölvetette,
csak növekedett a csoda:
szőlő, dió, mazsola, alma,
s magasán a feje felett,

fagyöngy, viola, szegfű, rózsza:
szíromba borult mennyezet!

De a dicsőség oly mulandó...
Félelem szállta meg szívét,
alighogy a csarnoknak párák,
puha melegéből kiért,
hirtelenében oly szorongás,
hogyan lélegzete is elállt.
<Lépteinél csak szívverése,
a kis Mihály lett tétovább.>

Hol reggelente megrakottan
sorakoztak a szekerek,
fagyos üresség borította
a kopogós piacteret.
A szikrázó szép délutánból
egyetlen félénk pillanat,
egy ujjni gyertyára való láng,
nem sok, még annyi se maradt.

Menekülni is elfelejtett,
s hogyan meg ne lássa a sötét,
mint ágya párnái közt szokta,
lehunyta sietve szemét.
Így vágott neki a homálynak,
mint ki zord álomba hatol,
remélve, egyszer csak felébred
lágynapsütésben valahol.

Futott, futott. Észre se vette
ijedtében, hogyan újra lát;
már el is érte, el is hagyta
az utolsó pár akadályt.
Átrohant a mély kapualjon,
még négy szorongó emelet!
Lenyomta a konyhakilincset.
Föllélegzett, megérkezett.

Benyitott az ismert sötétbe,
s megállt a szoba küszöbén.
Az ablakon, mint lágyn folyamról,
vetődött be a kinti fény;
az otthon erős négy fala,
mint négy jó órák <fogta> közre.
Csend volt, egyedül állt a csendben,
még nem jött meg apa, anya.

Megmenekült! Sóhajtott egyet;
lámpát gyújtott az asztalon,
s mint ki öröktől fogva itt ül,
lámpása fényébe hajol,
távoli folyók, földek rajzát,
s mind a számokat, betűket,
mije csak volt: könyvet és irkát
maga köré telepített.

Aztán, fejét oldalra ejtve,
a halom tudomány között
atlasza kékszín tengerébe,
Afrika mellé könyökölt.
Egy-két nevet a sivatagban
kibetűzött visszafele —
nyújtózkodott: szemét törülte,
mintha por lepte volna be.

Majd a lámpakörte éles,
magányos fényébe meredt,
még egyszer, újra felidézve
a délutáni harcteret; <miként>
szökött meg könyve mellől,
csatázott bátran, győztesen,
s kergette, úzte haza,
hogyan este lett — a félelem.

Pedig mi bűn a hőcsatával?
S ha megesett már a hiba,
miért kell legkisebb nyomát is
rejténie, titkolnia?
Mért nem csatangolhat napestig?
Mire való könyv, irka és
mire <az iskola, a palatábla,>
a <sírás,> korai kelés?

Mostohának találta sorsát,
és benne fogolynak magát;
rabságnak anya néma rendjét,
apa hallgatag szigorát;
irtóztató tüskesövénynek
a sűrű betűsorokat:
hogyan el kell véreznie rajtuk,
ha óvatlan nekik szalad!

Eddig, s itt elnyomta az álom.
Nagy messziről láthatta még,

utoljára a kicsi lámpát,
amint küszködve csonkig ég.
Feltündökölt, szemközt
az álom gazdátlan tengereivel,
majd tűnő fénye is kilobban,
mikor már semmire se kell.

Nagy csönd szállt ekkor a világra.
A hóesés is megeredt.
Alvó tenyerére borulva
aludt, nem mozdult a gyerek.
Meddig is? Maga se tudta,
mikor hirtelen fölriadt.
Lehet, csak annyi volt az álma,
csak annyi volt — egy pillanat.

Szeme az ablakot kereste.
Villogó kristály négyszöge,
nagyvárosi táj félhomálynak
havas csendjével volt tele.
Kémények, házak sorakoztak
egymás után, falak felett,
gyönyörű zűrzavaros rendben,
mint egy megőszült rengeteg.

Nincs varázsosabb a világon,
mint itt, a roppant városon,
a tetők néma magasában
pihenő, széles nyugalom.
Ősszel, mikor szelíden <szunnyad>
a sok ezer tetőcserép,
az ég aljára települve,
mint kavicsos tengerfenék.

Könyve mellől a messzeséget
áhítózó tekintete
hányszor csodálta ezt a képet,
bámult lengő füstjeibe,
hányszor figyelte mozdulatlan,
hosszú-hosszú órákon át,
hogyan szinte már betéve tudta,
ismerte minden zezzugát.

Annál nagyobb volt ijedelme,
ámulata annál nagyobb,
ingujjával meg is törölte
egyszer, s újra az ablakot:

*ott, ott, a kerek láthatáron,
mindig is ott állt egy torony,
ott, ott, meredt szemmel kutatta,
de a torony nem volt sehol.*

*Egészen mást talált helyébe!
Hihetetlen káprázatot!
Hogy megmozdult, inog a város,
minden porcikája vacog.
Mintha zord vihar közeledne,
rohamozna a föld alatt,
az égbolt peremén remegve
megindultak a házfalak.*

*Ami után annyira vágyott,
jött, jött felé a messzeség,
felgöngyölítve a világot,
mint <vágató> óriás kerék,
mindent maga előtt sodorva,
az időtlen mérföldeken át,
a nekilődült ismeretlen,
eljött érte a nagyvilág!*

*Mint ki a titkos mindenségnek
csukott könyvébe lapozott,
szeme előtt vadul peregték
a mélyről megnyíló lapok,
míg őt is elkapta a képek
forгатaga, sodró szele,
s már vitte is, úgy, ahogy volt,
egy szál ruhában, rohant vele.*

*Hősünk kiperdiült a szobából,
a hideg arcába csapott.
Lába még nem is ért a földig,
futottak a lépcsőfokok.
<Szédülten kifutott> alóla
a széles járdakövezet,
egy híd, egy tér, idegen házak
hosszú sora következett.*

*Szédült iramban összefolytak
elámuló szeme előtt,*

*váltakozó egymásutánban
utak, hegyek, folyók, mezők.
Csatlakoztak és elmaradtak,
hol együtt utaztak vele,
hol hirtelenül leszakadtak,
s kivágódtak a semmibe!*

*De olykor, mint a nyári zápor,
olykor meg is pihent a táj,
talpra állt néhány pillanatra
egy-egy merész bukfcnc után.
Misi sietve körülkémlelt.
Egyszer egy erdő közepén,
ezüstlő, sűrű susogás közt
akadt el hősünkkel a szél.*

*De menten tovább is ragadta.
Máskor meg egy patak felett,
vékonyka palló közepére
pottyantotta a gyereket.
Merengő füzes a közelben,
rozsdás kazlak egy udvaron.
Ősz lehetett. Egyenes füst szállt,
de ember nem mozdult sehol.*

*S már iramodtak is a kazlak,
ég, föld már fordult is vele.
Hősünk behúzott nyakkal túrte,
ha már nem volt mást tennie.
Lázás csodálat didergette,
rémült kíváncsiság szfvét.
Sok, sok volt már az utazásból,
a jóból nagyon is elég!*

*De még mielőtt szégyenszemre
elsírhatta volna magát,
egy kopasz, kerekforma dombon,
íme, a fergeteg végleg megállt.
S mintha csak azt mondotta volna:
Jó lesz e hely, szálljunk meg itt!
— a forgó égbolt is megállt,
várva, mi elkövetkezik!*

A költő alábbi, eddig nem publikált rövid feljegyzései hagyatékának Ms 5937/16 jelzetszámú füzetében található (f. 11r–13r, 36r–37r).

A jelenleg 48 lapos kockás spirálfüzetben szereplő egyéb, főként napirendi bejegyzések és versfogalmazványok (*A hóhér lánya, In memoriam F. M. Dosztojevszkij, Sztavrogin otthon, Emberiség*) alapján 1973-ban születtek.

¹Baitz Borbála (családban Bébi; 1889–1980): Pilinszky anyai nagynénje. Vö. Bébi. *Új Ember*, 1960. augusztus 21–28., 7. In: *Esszék, cikkek*. Magvető, Bp., 2019, 75–78.

Veronikakendő Siratófal

Minimális mozgású, többször megismételhető versek. Minden közbülső részletfelismerés strukturalizálása.

²Kovács Barnabásné sz. Pilinszky Veronika (családban Erika; 1919–1975): a költő nővére.

Reggeltől estig dolgozom. Szünet nélkül. Napi 14–15 órát. Küzdelem egy új formáért, s ugyanakkor üdvösségarc. Az imádság szintjén.

³Jutta Scherrer (1942): Párizsban élő német szlavista, egyetemi tanár; az 1970. október 9–13. között Poigny-la-Fôret-ben rendezett nemzetközi konferencián ismerkedtek meg (Pilinszky itt olvasta fel *A „teremtő képzelet” sorsa korunkban* című esszéjét), kapcsolatuk 1970 decemberétől 1975 őszéig tartott.

Pénz nem kell.

A bevételeimre nem figyelek. Eszerint élek, érzek és dolgozom. *Mindenkit megértek nehézkedésében*, s imádkozom azért, hogy ezt a lefele húzó súlyt levetkőzzék *velem együtt*. Elfogadni súlyaimat, könyörögve Istenhez, hogy szabadítson meg tőlük.

*

⁴Kovács Áron (1948–2009): a költő unokaöccse.

- 1.) Anyagilag megtettem a szükségeset.
- 2.) Bébi.¹
- 3.) Erika² sorsának objektív megsegítése.
- 4.) Forrásaim megmaradtak.
- 5.) Van munkaszobám.
- 6.) Juttával³ szemben sem tartozom. Várhatok.
- 7.) Áronért⁴ és Máriért⁵ imádkozni.
- 8.) *Dolgozni mindhalálig*.
- 9.) A „gyűlölet” természetes, a „vezeklés” szükségszerű. Amikor támadnak: imádkozni. Semmi hisztéria. Tisztázás: *egyedül Isten előtt*.
- 10.) *Imitatio Christi*.
- 11.) Ellenállás a jóval szemben.
- 12.) Magányosan, szemközt Istennel.
- 13.) Kz-esztétika.
- 14.) *Birtoklás és viszonyulás*.
- 15.) *A nehézségek áldása*.
- 16.) Szabadság a kilátástalanságban.
- 17.) A „problémák” mágnesterében.
- 18.) A félelmek levetkőzése.
- 19.) Minden „napló”. (Füzeteket veszek.)
- 20.) Márin segíteni.
- 21.) Juttán segíteni.
- 22.) Áronon segíteni.
- 23.) Erikán segíteni.

Köszönöm Kovács Péternek, Pilinszky örökösének, hogy hozzájárult a verses mesefogalmazvány és a feljegyzések közreadásához. (Bende József)

Pilinszky-olvasatok

1975-ben született Pécsen. Költő, kritikus. Az MMA művészeti ösztöndíjasa. Legutóbbi írását 2021. 7. számunkban közöltük.

(1) *A transzcendencia fövenyén*

A TENGERPARTRA

*A tengerpartra kifekszik a tenger,
a világ végén pihen a szerelmem,
mint távoli nap vakít a szivem,
árnyéka vagyunk valamennyien.*

Pilinszky János, különösen a *Szállkák*-időszakban, címadási gyakorlatában is az egyszerűség esztétikájához, a szegénység formanyelvéhez ragaszkodott. Rendszerint egy-egy szürke szó, közönséges kifejezés vagy versmotívum emelkedik nála fölirattá. E négy soros esetében a fölütés. Ami azonban többletjelentést is indítványoz: olvashatjuk úgy is, hogy a tengerpartot (mint olyat) leíró-azonosító, esetleg tengerpartra címzett vagy képzelt verset előlegez. Tág fogalmi horizont nyílik, elvont terek készülődnek szinte már a vers előtti csöndben.

A négy sor négy tagmondatot (állítást) jelenít meg, amihez vers-tani harmónia is társul: páros rímelés (AABB), előbb nő-, majd hímrímekkel (a szótagszám 11–11–10–10). Mindez elnyugvó dikciót eredményez, s a konstataálás megengesztelődött békéjét sugallja.

A fölütés figura etymologicája („tengerpartra” — „tenger”) a középponti motívumot emeli ki, a folytatásban mesei hatást keltő alliteráció („világ végén”) fokozza a széphangzást. A „szerelmem”-hez újabb alliterációval kapcsolódik a következő sorvég („szivem”), s rímet meg-támogató betűrím („vakít a szivem” — „vagyunk valamennyien”) végzi be a szerény költészeti teljességet.

A költemény térszerkezete is figyelemre méltó: a távolító elemek („tengerpartra”, „világ végén”, „távoli”) után a zárósor már nem él helyhatározóval (vagy helyre utaló jelzővel); az absztrahálódás, redukálódás, anyagtalanodás folyamatát érzékelteti az *árnyék* motívuma is (melyen Platón barlanghasonlata, azaz a valódi és a látszólagos létminőségek dilemmája dereng át).

Lényeggé tisztult létezésre mutat, de titkok és többértelműségek pártját fogja a szöveg. A partra kifekvő víz a dagály közönséges ak-tusát is jelölheti; a „szerelmem” emberre és érzésre is vonatkozhat; a „szivem” ugyancsak érthető testrészként és megszólításként egyaránt.

Minden elemében rejtélyes, de beszédes is minden vetületében a vers. A zárlat névszói-igei állítmánya a többes számú létigéhez („vagyunk”) egyes számban rendel főnevet: „árnyéka”. Ez nem rendhagyó grammatika, de a poétikai összefüggésrend többletjelentést ír belé: az összetartozás, az egylényegűség vagy az *egyetlenség* belátását.

A szerelmes öntudat világteremtő — és világveszejtő — révülete szólalna itt meg? Igen, ha emberek közti szerelemre gondolunk. De ha az *amor sanctus* alakváltozatával van dolgunk? S ha *nem ember beszél?* ... (Isteni konfesszióként olvasva a vers, különösmód, még emberibb színezetet ölt.)

A tenger motívuma több fontos Pilinszky-vers szóképi origója. „A tengerpartot járó kisgyerek” (*Egy szenvedély margójára*) a transzcendencia fővenyén lépked; a szobák falában bolyongó „mezitlábás tenger” (*Impromptu*) az „öldöklő, édes napszurás” egzisztenciális delíriumában ad hírt a szeretők sóvár módra teljes világaról; *A tengerben* pedig a haldokló anya hagyja örökül a beszélőre a nagy víz nyelvi túlvilágát. *A tengerpartra* négy sora ezeknél szűkösebb, lakonikusabb igazságot közöl — azzal, hogy hallgat róla. S enged, hogy szavak helyett a tenger, ember helyett a költészet beszéljen.

(2) *Kapcsolat és identitás*

TALÁLKOZÁSOK

Szilágyi Júliának

*Hányféle találkozás, Istenem,
együttlét, különválás, búcsuzás!
Hullám hullámmal, virág a virágtól
szélcsendben, szélben
mozdúlva, mozdulatlanul
hány és hányféle színeváltozás,
a múlandó s a múlthatatlan
hányféle helycseréje!*

Formálisan kérdésként indul, esszenciájában felkiáltássá emelkedik az első mondat, az első két sor. Egzaltált beszélői magatartás nyitja a verset.

A modalitás átalakulása önmagán túlra mutató retorikai gesztus: azt sugallja, hogy az igazán lényegi dilemmák nem válaszra, megoldásra, megfejtésre várnak, hanem a ráismerés és följánlás magányos szertartásában nyerik el értelmüket. Nem az a fontos, hogy választ kapjak — mondjuk — az élet értelmét firtató kérdésekre, hanem hogy legyen lelki-szellemi készültségem rámutatni és megnevezni a nyelvi racionalitással fölfoghatatlant. A kimondás: közzététel, azaz adományozás; együttal részesülés a tanácstalanok közösségi létmódjából.

Ezt az első felkiáltást bontja ki, ezt a megindultságot részletezi, ezt a revelációt cizellálja katarzissá a második, tágasabb versmondat. A metafizikus aposztrofé (Isten imádságos megszólítása) és a mondattan szentséget sugallóan hármassá berendezkedése („együttlét, különválás, búcsuzás”) csak megelőlegezte a művészi nyelv lehetőségeit. A 3–8. sorban elliptikus figura etymológiából („Hullám hullámmal, virág a virágtól”) kifejlő ellentétek („hullámmal” vs. „virágtól”, „szélcsendben,

szélben / mozdúlva, mozdulatlanúl”, „a múlandó s a múlhatatlan”) adják jelét, hogy a világ: kettősségekből fölépülő Egy, avagy feszültségek bonyodalmas harmóniája. Ennek az Egynek az alaki leképeződése a szöveg astrofikus tagolatlansága is. (Mindez látszólag ellentétes például az *Egy arckép alá* egzisztencialista tapasztalásával: „Magam vagyok. Nem hiszek semmiben.” De hogyan is zárult az a mű? „Magam vagyok az örökös magányban. / Akár a víz. Akár az anyaföld.” Vagyis a társtalanság szólama ott is egy mélyebb egység és szubsztanciális eredet vigaszát csempészte a panasz alanyi fájdalomába.)

Mindeközben a „hullám” azonosalakúsága a holt tetemnél erőteljesebben komponálja a közlés mélyrétegeibe az első személy egyetemességét, az alanyiság közös ontológiáját; a „virág a virágtól” szótöisméltése pedig az *Ómagyar Mária-síralom* poétikai vívmányát („Világ világa, / virágnak virága...”) megidézve illeszti történeti kontextusba a tapasztalás időtlenségét.

A fölütést fokozva megisméltő, váratlanul közbeékelt kérdő névmások („hány és hányféle”) liturgikus szóhasználatig („színeváltozás”) emelik a szöveget, hogy a zárlat absztrakciós-ontologikus síkon rögzítse a napi tapasztalatok tanulságát (a „hányféle” harmadszori jelenlétében): „a múlandó s a múlhatatlan / hányféle helycseréje!”

Hagyományosan én és te egymásra találásában szoktuk megragadni a kapcsolatok jelentését. Martin Buber perszónáfilozófiájában vagy a József Attila-i szentenciában („Hiába fűrösztöd önmagadban, / Csak másban moshatod meg arcodat” — *Nem én kiáltok*) is ennek a gondolatnak a logikája munkál. Pilinszky — a „Menthetetlenül egyik vagyunk” belátását komolyan véve — mintha túllépne e logikán, tekintettel arra, hogy ami valóban túl van, az már nem tarthat a logika hatókörébe. Egész életműve azt sugározza: akkor létezem, ha módom van — és képes vagyok — találkozásokban létesülni. A viszonyulás teremti meg a viszonyulókat, kapcsolat rajzolja ki a felek elütő-összeérintkező identitását. Ráadásul a szöveg kezdete (*Találkozások*) és végpontja (az alliterációval kiemelt „hányféle helycseréje”) a fölcserélhetőség dinamikáját is beleírja a létezés szerkezetébe...

Talán épp ez a dinamikus identitásképzet teszi, hogy eldönthetetlen: a csodálat vagy a rémület hangján szól-e a mű. — S ha van dimenzió, melyben e két állapot egy új, még névtelen minőségben egyesül? Jobban értenénk a vers nyelvét, ha volna nyelvünk *ahhoz* a valósághoz.

(3) *Bestiárium 2.0*

KÉTÉLTŰ SZÖRNY

*Szorítsd magadhoz. Nem számít kit,
nem számít mit, utána úgyis
eltaszítod magadtól.*

*Eltaszítod úgyis, hogy azután
magadhoz ölelj bárkit-bármit,
kétéltű szörny, beteljesítve
bukásod fokozatait.*

Lám, az „önmegszólító verstípus” (Németh G. Béla) hasznos elemzői terminusa akkor is játékba hozható, ha nem vagyunk meggyőződve feltétlen érvényéről. Mert igaz ugyan, hogy a versbéli megszólítás az önismeret szava is lehet, de talán akkor él igazán a vers, ha az olvasó önmagára vonatkoztatja. Ekkor nyer éles tétet, elemi tartalmat.

A fölütés lakonikus két szava intim kapcsolódásra szólít fel. A *szorítás* mozzanatán erőszakos és/vagy kétségbeesett lelkület dereng át, a szabad akarat és a mérlegelő reflexiók körén kívül eső alapállás. A második versmondat kibont, részletez, magyaráz: mindegy az irány, cél csak egy lehet. Amit a külön strófába tördelt harmadik mondat kiasztikusan elismétel („úgyis / eltaszítod” → „Eltaszítod úgyis”), s a végfázis kilátástalanságát is előrevetíti: „beteljesítve / bukásod fokozatait”.

Önmegszólítás? Olvasónak címzett aposztrófé? Talán mindkettő — s több is. Általános humán kondíció is kiérthető ebből a metaforikából (ha a szörnyet például a tudatalatti amorális sötétségeként vagy — keresztényi nézőpontból — a bűnös kreatúra leképeződéseként fogjuk föl). Eszerint az ember olyan lény, akit a földi viszonyok nem képesítenek a szörnylétnél magasabb minőségekre, s evilági sorsa óhatatlanul a kudarcok halmozása, egészen a halálba bukás aktusáig.

Pilinszky debütáló kötetének (*Trapéz és koralát*, 1946) bestiáriuma még a szubjektumra és objektumokra tagolt világ ismeretelméleti szerkezetében határolódhatott el a külső, mégoly alaktalan fenyegetésektől: „Ennél már semmi nem lehet / se egyszerűbb, se szörnyebb: / lassan megindulnak felém / a bibliai szörnyek” (*Téli ég alatt*). A fenti, jóval későbbi vers már egy jóval későbbi belátás bölcsességét hordozza: „Isten — úgy érzem — a világot nem is jókra és gonoszokra osztja, hanem a bennünk lévő jóra és a bennünk lévő gonoszra.” A cím is olvasható ebben összefüggésben: a kétéltűség erre a kettőségre is utalhat. Részint a szerepekben létesülő én, részint az autentikus és inautentikus tartalmakra hasadt psziché jelölőjeként.

A vers a szörnyetegként létezését az *eltaszítás* mozzanatához tárítja. Ha megfordítjuk a gondolatmenetet, a tisztulás és emelkedés útja-módja a hűség lehet. És a kitartás, a lehorgonyzás, a biztonság és bizonyosság.

Olyan pillanatokban, amelyeket két szörny ölelkezése is fölfenyeshet.

Senkiföldjén

A százéves Pilinszky János emlékére

Úgy élt, mint öreg szerzetes.
Kopott székében ült, zsúfolt
asztalán toll és kapcsos füzet,
erős cigaretta, pókselyemfüstjében
el-eltűnt, és hozta vendég-
marasztaló forró kávéját.

Kondor, Nagy László, Jutta Scherrer,
a hű barátok, s maradtak örökre.
Ezüstfej. Örvendező kisleány,
a legfájdalmasabb ember arccal, egy
szomorú napon teremtette Isten.
Verset olvasott, hangja, mint fémsíp.

A háború poklában kísérté
véget nem érő szenvedés.
Légvédelmi tüzér gyerekek, békés,
bolyongtak a csupa-rom Európában,
haláltáborok sűrű sarában,
éhező magyar katonák az úton.

Túlélte minden borzalmat, világ-
járó lett, új hazája Párizs,
vitte versei szállás betűit,
homlokába tövisszörűt szúrt az idő.
Fogódzunk egymásba — kérte,
mint Brueghel szegény nyomorultjai.

A költő életével fizet minden
soráért — ez volt ars poeticája.
És Bach, halála előtt
h-moll miséjét hallgatta otthon,
zene-erdőt varázsolt köré.
Lázasan kutatta a végtelent.

Hívó hangra várt, égi
válaszra: miért a fényfogyatkozás?
Költészete sistergő szavak
ötvözete, Jézus-látomás.
Vakít a Nap kék bádoglemeze,
hogyan látszódjon a szörnyeteg világ.

*Titokban haldokolt már, de
bűn és imádság szavát
zokogta minden nap, az
emberi lélek legmélyéről hozta
üzenetét, hogy mindenki értse.
Egyedül Istennek írunk —
mondta búcsúzóul.*

Ezek talán csak lepkék

VÖRÖS ISTVÁN

*Ne győzz le engem, éjszaka!
Ne győzz le engem, nappal!
Honnan hová megyek haza
alkonyszéli zajokkal?
A vereség azonnal
itt van, a győzelem soha.*

*Az egységes világ alatt
a változás a látszat,
megtorpan egy-egy pillanat,
az évek bezzeg szállnak.
Fejjel rohansz homálynak,
de inkább kíméld meg magad.*

*Fejjel rohansz a fénybe,
és nekicsattan homlokod,
az öröklét elébe
potyognak ájult angyalok,
közöttük én mért is vagyok,
mi veszte, mi reménye,*

*mi kezdete, és mi a vég?
Ezek talán csak lepkék!
Lentről ne indulj felfelé,
inkább mélyben keres még
mindent, mit a tehetség
átjár, s a föld is reng belé.*

Hozsanna

1935-ben született Budapesten. Író. 1956 után Franciaországban, majd 1964-től Puerto Ricóban élt. A kétezres évek elején költözött haza Magyarországra. Legutóbbi írását 2019. 12. számunkban közzöltük.

Hogy mások hogy vannak vele, nem tudom. De nekem az énekek a legmaradandóbb emlékeim. Úgy tűnik, énekelve töltöttem egész gyerekkoromat.

A német pesztonkák *liedjeit* apám operettjei fűszerezték, majd a katonanóták, amikor már nyakig masíroztunk a világháborúban. De a legemlékezetesebbek mégis a szentmisék hétről-hétre elhangzó énekei.

Pedig misére már nem jártunk a légitámadások alatt. Ostrom után pedig új világ következett. A templomi himnuszok helyét a kisiskolások körében is átvették az úgynevezett mozgalmi dalok. Az „égi magasok harmatozását” az, hogy „kora hajnaltájban vígan aratunk”. Most már nem az ég. Most már, ezentúl, mi magunk.

A dallam így is, úgy is szárnyra kapott. „Nótánk messze szállt.” A többi — gyerekeffel úgy tűnt — csak szöveg volt.

*

A német gyerekdalokat és a katonanótákat már összegyűjtöttem. Apám operettjeit hűségesen őrizte a rádió és a His Master’s Voice, a gramofon. A mozgalmi dalokról is írtam már a minap.

Mostanában egyre gyakrabban kisgyerekkorom templomi énekeiről álmodom. Anyám hangja egyre gyakrabban kíséri hajnali álmaimat.

Vallásos nevelést tulajdonképpen csak nagyapámtól kaptam. Hatévesen ő kísért minden reggel a németvölgyi, a mackós iskolába. A professzor úr ezután, fél kilenckor kezdte az Új Szent Jánosban a *mastoidit*nak nevezett koponyaműtéteket.

Egyházi dolgokról ő sem sokat beszélt. Jézus tanítását emlegette, útközben, a Felső-Krisztinaváros és a Csörsz utca árka között. Nagyapám a romok alatt halt meg. Ezek voltak az én hittanóráim, hatévesen.

*

A karácsonyi éneket már otthon fújtam én is. A *Mennyből az angyalt* és a *Pásztorokat* még anyám is együtt énekelte velem. De nekem a hazafias dalok ragadtak meg a fülemben. „Hol vagy István király? Téged magyar kíván, / Gyászos öltözetben te előtted sírván.”

Hát egy szent királyra nagy szükség lett volna a Don-kanyarban, vagy a Kárpátok alatt. Legerősebben ezek a himnuszok zengnek a fülemben ma is. A *Boldogasszony anyánk*. Hogy „ne feledkezzél el szegény magyarokról”.

A rádió akkor még a végső győzelemről beszélt. Mi is azt fújtuk a mise végén, hogy „győzelemről énekeljen napkelet és napnyugat!” Hogy milyen győzelemről, azt nyilván nem tudta senki sem.

„Én nemzetem, zsidó népem”, áll a népdalban. Vajon hol olvastam vagy hol hallottam Jézus panaszát? Azt, hogy Isten fia zsidó volt, nem kötötték a gyerekek orrára a háború alatt. Felvarratták volna vele is a sárga csillagot?

Múltak az évek. Azt, hogy „gaudeamus igitur”, már vidáman gajdoltuk. Előttünk az élet! De hát ezek itt már nem egyházi himnuszok.

És így tovább. „Futva jöttem elibéd!” Egyik kedves dalom volt. Most is elénekelem. Itt vagyok, Uram. Nagyapa már hetvenöt éve nem él. De a templomi énekek velem maradtak.

MÉHES KÁROLY

Hazafelé

Babakocsiban

koszlott hátizsákot szürke szatyrokat tol.

Fürkészi a bokrok tövét a szemeteseket.

Megáll felemel valamit és a kocsiba

hajolva a többi holmi közé rejti.

Ahogy a járdasziget végénél balra fordul

a lenyugvó nap vöröslő glóriát

biggyeszt a feje tetejére.

Bár egyre csak távolodik

erősödő csecsemősírás

tölti meg a koraestét.

Esti gyakorlat

Átrecsegünk a szobán

a szoba és én

vén parkettái csontokként

bőröm alatt vázám lécei

Egy tabletta két korty vízzel

lassan nyelem mint ínyencfalatot

s bámulom a sötétet

s beleborzongok milyen mohón

bámul engem a sötét

HÁLA AZ EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUSÉRT

A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus alatt és után személyesen, levélben, e-mailben és sok más módon gyakran írták és mondták: Köszönöm! Köszönjük! Mindig azt válaszoltam: Igen, köszönjük az isteni Gondviselésnek, köszönjük a Szentatyának, a Szentszéknek, a szervezőknek, a munkatársaknak, annak a sok ezer embernek, aki dolgozott és imádkozott a kongresszusért.

Hálát és félelmet is éreztünk, mikor megtudtuk, hogy az akkor még 2020-ra tervezett esemény színhelye Budapest lesz. Meglepően kedvező volt a fogadtatás mindenki részéről. Még a hatóságok, a más vallásúak és a nem hívők is inkább jóindulatú kíváncsisággal, sőt segítőkészséggel kezelték az ügyet, meg talán azzal a huncut varakozással is, hogy „lássuk, mit fogtok ebből kihozni”. Mi pedig — megszeppenve a feladat nagyságától, látva a Cebu Cityben tartott grandiózus eseményt, az 51. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust, és áttekintve az 1938-as budapesti Világkongresszus emlékeit — megalakítottuk az összes ilyenkor szükséges bizottságot, kineveztük a vezetőket és a felelősöket. De tudtuk, éreztük, hogy nem pusztán rendezvényt szervezünk. Inkább méltó módon készülnünk kell a kegyelem befogadására.

Imádkoznunk kell! Kérni Isten segítségét, nem pusztán azért, hogy külsőleg sikeres legyen a kongresszus, hanem hogy „lelki megújulásunkra” valjon. Futó Karcsi bácsi mondta, hogy '38-ban volt egy ima, amit szentkép háttára nyomtattak. Ezt imádkozták az akkori Világkongresszus előtt minden szentmise után, meg a hittanórákon is. Írtunk hát egy imát, ezt is magunkban megimádkozva előtte. Rányomtattuk egy szentkép háttára. A kép az Oltáriszentséget ábrázolja abban a monstanciában, amelyben a Szent István Bazilika szentségi kápolnájában van kitéve nap mint nap, imáadásra. Modern, könnyed úrmutató. Brüsszelben kaptuk ajándékba az ottani egyházmegyétől, amikor 2006-ban ott tartottuk az európai nagyvárosok közös városmisszióját. Sok tapasztalat és lelki ajándék kötődik ahhoz a missziós sorozathoz: Bécs, Párizs, Lisszabon, Brüsszel, Budapest. Öt város egyháza közösen vett részt az új evangelizációban. Püspökök, papok, szerzetesek, világiak, lelkiismereti mozgalmak. Sok-sok rendezvény. Párbeszéd a civil világgal, a médiával... Ötletek, indítások az Eucharisztikus Kongresszus számára! És mintha maguk az akkori kezdeményezők, akik már nincsenek köztünk, Lustiger bíboros, az egész mozgalom lelke, vagy Marik József doktor úr, a mi itthoni szervezőbizottságunk központi személyisége, láthatatlan tanácsadóként

velünk lettek volna a munka során. És még valaki, akinek a jelenléte alkotásaiban látható volt: Ozsvári Csaba. Ő készítette 2007-re a budapesti városmisszió keresztjét. Ez lett az Eucharisztikus Kongresszus előkészítésének nagy szimbóluma. A régi magyar szentek ereklyéi után belefoglaltuk a huszadik század szentjeit és boldogjait Magyarországról és az egész régióból. És közben el-elgondolkodtunk azon, hogy Isten színe előtt mennyire összetartozunk, hogy népünk és kis világunk azonosságát éppen a közelségben és a sorsközösségben megjelenő mély lelki egység adja. A jelmondatul választott zsoltáridézet: „Minden forrásom belőled fakad”, egy egyszerű vízióra teszi fel a koronát, a mennyei Jeruzsálem képére, ahol minden népről elismerik, hogy ő is ott született, ő is oda tartozik. De visszatérve Ozsvári Csaba jelenlétéhez: ott volt ő a zárómisén a pápa által használt kehelyben, amely éppúgy az ő alkotása volt, mint az evangéliumos könyv borítója. Az általa készített missziós kereszt pedig járt az egész Kárpát-medencét. Mindenütt megtérésre hívott, Krisztus felé fordított és közösséget teremtett. A kongresszus hetében pedig jelen volt minden ünnepi szentmisén.

De a lelki előkészületben elterjedtek a szentségimádások is számos templomban. Volt, ahol éjjelnappal váltották egymást az imádkozók. Ifjúsági szentségimádások alakultak, igazi „forráspontok”. Nemzetközi szentségimádási napok az interneten szervezve, világszerte. Művészeti események, kiállítások, a 2007-es városmisszió óta szokásos Ars sacra programsorozat. Zenedarabok születtek. Pályázatok a művészetek számos ágában. Tudományos kongresszusok az Eucharisztiairól rangos öku-
menikus részvétellel. Számos kiadvány, rádió- és TV-műsorok. És amikor már kezdtük kihúzni magunkat 2020 elején, hogy jól dolgoztunk, megérkezett a járvány. Le kellett állítani a regisztrációt, el kellett halasztani az egész kongresszust. 65 éven felüliekre jellemző kényszerű elzártságomból igyekeztem tartani a kapcsolatot az illetékesekkel. Végül sikerült elérni, hogy a Szentatya 2021 szeptemberét engedélyezte mint új időpontot. De mi lesz addig? Javulnak-e az állapotok? Lehet-e majd utazni? S ha lehet is, milyen lesz a lélektani helyzet? Mernek-e majd a résztvevők útnak indulni?

Ekkor éltük át igazán, hogy valóban Isten kezében vagyunk. Ha lesz is kongresszus, az Isten különleges ajándéka lesz egyházunknak és népünknek. Az intenzív munka feszültsége ellenére kezdett elarasztni bennünket az imádság és a béke légköre. Közben jelentkeztek a Covid újabb hullámai. Újraindult a missziós kereszt, sőt a híres kongresszusi küldöttek országjárása is. Megtorpanásokkal és úrakezdésekkel. Az oltás lehetősége és a lassú fellé-

legzés. Közben a hirtelen jött hír, hogy Ferenc pápa vállalja, eljön a zárómisét vezetni. Felpezsdülő együttműködés mindenkivel. És közben a belső béke egyre túláradóbb eluralkodása a szívünkben.

Aztán maga a kongresszus. Látszólag egy erős hét. Nekünk majdnem kettő. Az előadók és vendégek nagy része eljött! A Hungexpo csarnokában ki-ki „a saját nyelvén hallotta” a tanúságtételeket és az előadásokat. Nemcsak hála a nagyszerű tolmácsoknak, hanem azért is, mert minden irányzat, lelkiség, hitbéli és közösségi tapasztalat, minden földrész szót kapott. Mindenki szeretettel figyelte a többieket, mert a középpontban mindig maga Krisztus állt. Látható, érezhető egyházélmény. Szombaton este a szentségi körmenet. Énekekkel, zenével, elmélkedésekkel különböző nyelveken, egyetlen szívvel. Békésen, derűsen, feszültség nélkül jártak együtt családok és csoportok, fiatalok, középkorúak, idősebbek: a Kossuth tértől a Hősök teréig egyetlen nagy élő és imádkozó folyam az Oltárszentség körül. Mintha mindnyájan együtt lettünk volna, mint annak idején a tanítványok Máriával az emeleti teremben, amikor egész közösségükre leszállt a Szentlélek. Nem csupán tömegélmélet! Egy szinttel magasabb valóság! Az a hajdani közösség most mi vagyunk.

Az utolsó vacsora pedig jelen van minden szentmisében. De milyen érzés volt ezt átélni a záró szentmisén! Krisztus a középpontban, Péter utóda az asztalfőn, mi pedig körülöttük derűs harmóniában. Azt hiszem, ez az élmény még Ferenc pápát is megérintette.

Azóta pedig sok-sok közösségben újra megnézik, meghallgatják egyik-másik előadó tanúságtételét. És ihletet merítenek belőle a mi egyházunk megújulása számára. Mert egyszerre olvassuk, tanuljuk, idézzük a történelmi Krisztus művét és üzenetét, és tapasztaljuk, hogy közvetlen, személyes kapcsolatban lehetünk vele, amely megtart és felemel minket. Neki legyen hála az Eucharisztikus Világkongresszusért!

ERDŐ PÉTER

KÖZEL JÖTT HOZZÁNK

Az Eucharisztikus Kongresszus záró eseménye Ferenc pápa budapesti látogatása és szentmiséje volt. Repülőgépe leszállásától a felszállásig mintegy hét órát töltött Magyarországon, de jelenléte a kongresszus meghatározó élménye volt. Így látta ezt bizonyára minden résztvevő, de különleges értelemben én is, a pápa tolmácsaként.

Hadd kezdjem egy vallomással, már-már *mea culpa*-val. Amikor néhány évvel ezelőtt megjelent a hír, hogy Budapesten rendezik az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust, „vidéki” teológiai tanárként inkább fáradtságot éreztem és kérdések fogalmazódtak meg bennem, semmint mindjárt va-

lami lelkesedés. Majd a fővárosiak megoldják — gondoltam, s igyekeztem a meglévő, otthoni feladatokra koncentrálni. *Mea culpa!* — mondom most, de hozzáteszem azt is, valószínűleg sokunknak időre volt szüksége ahhoz, hogy a hit egységének nyilvánvaló ténye mellett az összefogás, a közös öröm és közös lehetőségek szele megérintsen és magával ragadjon. Papi feladataim előbb mindenesetre „elfele” szőlítottak. Meglepetésként ért, amikor két éve Budapestre kerültem, a Központi Szeminárium rektora lettem. Itt egyre többekkel kerültem kapcsolatba a kongresszus tényleges előkészítői, sőt „munkásai” közül. Az összetartozás ezen a szinten a feladatok és felelőségek szintjén jelenik meg: ki fogja elintézni ezt vagy azt, meglesz-e minden, különösen is a covid-járvány hullámai között. Azután valamikor július elején jött a szintén váratlan és először nehezen értelmezhető feladat, hogy Ferenc pápa személyi tolmácsa leszek a kongresszus záró napján. Az egész pápalátogatás külön, önmagában is kezelhető esemény, egyszerre hozzá tartozik a kongresszushoz és attól el is különül. A pápa személye emberi értelemben, a hírek és események napi áradatában más távlatot ad az Eucharisziát ünneplő egyházi összejövetelnek.

Egy kényelmes, kissé fanyalgó megfigyelő szerepből indultam, és most ott ülök a pápa mellett egy nagy fekete autó hátsó ülésén. Odakinn friss reggeli fények, körül golyóálló üveg, biztonsági konvoj, teljesen üres autótűt. Csak távolról jut el a tudatomig, hogy minden pillanatunkat kamera is kíséri, nem csak fotósok kapják el a pápa gesztusait, mosolyát. Tíz perce leszállt a repülőgép, megtörtént a hivatalos üdvözlő ceremónia, s most van 35 percünk együtt, hogy figyeljek rá, megszokjam a közelségét, és mellel ő is megszokja az enyémet.

Készültem néhány adattal — hányan vettek részt a kongresszus eseményein, hányan lesznek a mai szentmisén. Készültem azokból, akikkel a mai délelőttön feszes rendben találkoznia kell majd. Készültem — persze olaszul, hogy a nyelvem a szokásosnál valamivel jobban peregjen — az ország, a város meg a szeminárium történetéből, hogy ha szóba kerül, a lényegest tudjam mondani. Minderre nincs szükség, alig kerül szóba. A pápa maga mesél majd a magyarokkal kapcsolatos korábbi élményeiről. Mintha ő is keresné azt a személyes ösvényt, amelyen lélekben ideérkezik, repülőgéptől, biztonsági konvojtól, televíziós csatornáktól függetlenül.

Egyetlen gyermeked kérdéssel is készültem. Hogy nem hiányzik-e neki Argentína. Argentína nem, feleli, de az emberek, a szabad jövő-menés, a találkozások vonaton és autóbuszon, amikor Buenos Airesben mindig a tömegközlekedést választottam, az igen. Az hiányzik, a szabad mozgás másokkal együtt. „Tudod, ezt most nem lehet” —

mondja, és egy pillantást vet az autós menetre. Csak azért kérdeztem, folytatam, mert bennem az utóbbi években megnőtt a szülőföld értéke, az otthon, a szülők, régi barátok... Igen, igen, látogattam én is a szüleimet, amíg lehetett, mondja, de most már meg sem ismerném az unokaöcséimet, unokahúgaimat. Ők azért biztosan ismerik Önt, Szentatyá! Erre ő: Persze, biztos mondogatják, hogy a pápa a nagybácsim... — És akkor lassan visszatérünk közös, nagy családunk, az egyház témáihoz.

Ezzel a kérdéssel kezdte ő. Hogy mi a szolgálatom. Szemináriumot vezetek, mondom. Hányan vagytok? Milyenek a jelöltek? Válaszában azután dél-amerikai rossz beidegződéseket említ. — És Ön szerint, Szentatyá, mire kell különösen is figyelni? Hogy ne legyenek rejtőzök, olyanok, akik külsőségek mögé rejtetik a belső bajaikat. Aki kész fizikailag is mozdulni, sportolni, és aki szívesen szolgál a plébániákon, közösségekben, az általában jó úton van... Én mindig azt mondom a papoknak, folytatja, hogy Istent kell utánozniuk. Isten taktikája a közelség, az együttérzés és a gyengédség. Közel jött hozzánk Jézusban. Együttérző volt a szegényekkel, a betegekkel, a gyengékkel, de másként még a gazdag Zakeussal is. És gyengéd, szelíd...

Itt huncutul felnevet, még csóválja a fejét is: „Ti faccio delle prediche...” Vagyis: „Prédikálok itt neked...” Egy kicsit megijedek, hogy a csendem zavarja. „Nem, Szentatyá, csak azért vagyok csendben, hogy mindent megjegyezsek!” Jó is volt, hogy ez a néhány szót már előre rögzítettem magamban. Amikor püspökeinkhez szólva egy időre félretesz az előkészített beszédet, szintén elmondja ezt a három kulcskifejezést. „Közel van, együttérző és gyengéd.”

A konvoj már a Hungária körutat keresztezi. A sofőr az út szélén álló szerzetesnővérek kis csoportjára hívja fel a pápa figyelmét, aki derűsen integet nekik. Megdicséri a szép parkot, s közben néhány szót váltunk a programban szereplő találkozásokról. Nekem mindegyik — a Magyar Állam vezetőivel, a Püspöki Konferenciával, a más felekezetek és más vallások képviselőivel való találkozás — másféle értelemben kihívás: Vajon milyen témák kerülnek majd szóba? Milyen lesz az egész Magyar Katolikus Püspöki Konferenciával együtt lenni, színük előtt kinek is fogok „dolgozni” én, ha már a pápával ilyen kedves kapcsolatba kerültünk? — Bármilyen furcsa is, tény, hogy ez a fél óra elég volt ahhoz, hogy bizalmasának érezhessem magam.

„Sei stanco?” — kérdezi az első programpont után. Nem, nem vagyok fáradt, felelem. A harmadik találkozót után ismét. De akkor én is visszakérdezek: És Ön, Szentatyá, nem fáradt el? — Én élvezem, hogy itt lehetek, feleli nevetve.

Így tudom tolmácsolni, amit a pápa mondott és tett. Találkozásból találkozásba, pillanatról pil-

lanatra. Meg-megállva azok mellett, akikre éppen akkor figyelhetett.

Nem hiszem, hogy emlékezne rám, de én szívesen emlékszem rá. Úgy gondolom, hogy Isten gyengéd és együttérző jelenlétének tanújaként volt köztünk.

MARTOS LEVENTE BALÁZS

A NEMZETKÖZI EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS GÖRÖGKATOLIKUS SZEMMEL

A katolikus egyház e jeles eseménye természetesen a Magyarországon és a Kárpát-medencében élő görögkatolikusok számára is igen nagy jelentőséggel bírt. Sokunk számára az 1938-as kongresszusi események, azok görögkatolikus vonatkozásai és a hívek visszaemlékezései hitéletünk maradándó, a jelenre is hatást gyakorló tényezői voltak, annak ellenére, hogy eltelt bő nyolc évtized.

Ennek jegyében a Görögkatolikus Metropólia az eredeti rendezési időpontot szem előtt tartva egy hároméves készületi időszakot hirdetett, melyben a kezelésében megjelenő folyóiratok és kiadványok, az általa szervezett programok és tevékenységek központi témája természetesen az Eucharisztia, az egyház eucharisztikus látásmódja és az ehhez kapcsolódó Isten-, világ-, társadalom- és emberkép sajátosságai voltak. Ennek egyik látható jele annak a teológiai és lelkeségi kérdésnek az átgondolása volt, amit az úgynevezett bevezető szentségek egységes vétele, azaz a „kisdadaldoztatás” jelent. Természetesen az országos előkészítésben is tevékeny részt vállaltak a görögkatolikus közösségek, amelyek mindhárom egyházmegyében igazi lelki megújulást magával hozva látogatott meg az Eucharisztikus Kongresszus missziós keresztje. Igen felemelő tapasztalat volt a keleti kereszténység hagyományában oly fontos vértanúk és szentek ereklyéinek „találkozása” egyházunk kisebb és nagyobb közösségeinek élő, liturgikus, lelkipásztori és hitéletével.

Az európai keleti katolikus egyházak a maguk sajátos történelmi, kulturális, lelkipásztori és olykor teológiai sajátosságaival igen színes világát képviselik a katolikus egyháznak. Ezen egyházak vezetői 1996 óta minden évben szervezettel is találkoznak, különböző helyszíneken. A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus alkalmat adott arra is, hogy ezt a találkozót ebben az évben a kongresszus keretei között Budapesten tartsuk meg, közel húsz keleti katolikus egyház képviselőivel: a bizánci rítus mellett jelen voltak az európai örömeny, szír, melkita egyházak vezetői is. Az összejövetel, mely mindig egyszerre jelent lelki, teológiai és kulturális tapasztalatcserét és megerősítést, már témájában is (Eucharisztia és szinodalitás) igazi távlatokat nyitott, elég, ha csak a most kezdődő,

a világegyház életét jelentősen befolyásoló szinodusi folyamatra gondolunk. A neves egyháztanprofesszor Roberto Repole atya előadásában világosan rámutatott az eucharisztikus és az egyház bármilyen szintjén megtapasztalt szinodális közösség közötti analógiára, mely mindkét „esetben” a Szentlélek működésének gyümölcse.

A görögkatolikus püspökök találkozóját folyamatos jelenlétével és figyelmével tisztelte meg I. Youssef Absi melkita pátriárka és az Európai Püspökkari Konferenciák (CCEE) elnöke, Angelo Bagnasco bíboros is. Az ő tevékeny részvételük még inkább megmutatta a találkozó nemzetközi jellegét, illetve kapcsolta be azt az Eucharisztikus Kongresszus harmonikus egységébe, ahol a nyugati és a keleti kereszténység együttes, egymást kiegészítő útjai az önmagát kinyilatkoztató, de mindig misztérium maradó Isten megtapasztalhatóságát próbálják közvetíteni.

Az Istenszülő születésének ünnepén, szeptember 8-án teljesen megtelt a budapesti Szent István Bazilika, ahol Youssef pátriárka celebrálta a Szent Liturgiát, melyen a résztvevő püspökök „saját nyelvükön” imádkozták együtt a legszentebb cselekményt. A mennyei egyház vált szinte tapinthatóvá, földi hiányosságaink ellenére. A keresztények szenvedésétől „hangos” Szíriából érkező főpap beszámolója szerint élete talán legszebb, legmeghatóbb liturgiája volt ez. Néhány hónap távlatában én is azt érzem, hogy bő nyolc évtized múltán is emlékezni fognak erre sokan, mert a Lélek szentelte meg ezt az imádságot.

Az Eucharisztikus Kongresszus szinte minden eseményén jelen voltak püspökeink, papjaink és a hívek sokasága. Jó volt együtt lenni, s folyamatosan megtapasztalni a két tudóval lélegző egyházat, ahol a Szentlélek ajándékaként érezhettük a tiszta levegőt, mely áthatja az Eucharisziából élő egyházat és embereket. Így voltunk jelen a nyitó szentmisén, hallgattuk a tanúságtételeket, gazdagodtunk a kulturális események sokaságán, felémelt volt együtt imádkozni a körmeneten, örömmel láttuk az ortodox egyházak főpapjainak nyitottságát, és mindannyiunk számára maradandó találkozást jelentett a Hősök terén látni a Szentatyát és imádkozni vele.

Igen. A görögkatolikus szem, szív és lélek számára az Eucharisztikus Kongresszus és benne a görögkatolikus püspöktalálkozó egy ilyen harmonikus esemény volt, melyen az értünk és üdvösségünkért megtestesült Ige szeretetének megtapasztalhatósága elsődlegesen az Eucharisziában, de a pusztá találkozás, részvétel és jelenlét megfoghatóságában is igen konkrét, megerősítő és felémelő volt.

SESZTÁK ISTVÁN

NEKÜNK MONDTA EL MAGÁT JÉZUS SZEPTEMBERBEN Önkéntesként a kongresszuson

Két ember közt a legrövidebb út a mosoly. Ez az ajándék jut eszembe először arról a különleges hétről, amelyet szeptember második hetében együtt ünnepeltünk Budapesten a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson. Hálás vagyok érte, nagy ünnep volt ez a pár nap, kezdve a sok-sok előkészülettel, az évekig tartó, ráhangoló, elmaradó és visszatérő programokon át Ferenc pápa várásáig. A készületi szakasz folytatódott a segítők, résztvevők összetett munkájával, példaértékű tanúságtételével, és útközben rengeteg „friss cipőt” láttam születni, amely kizárólag e miatt a röpke hét miatt kerülhetett a kereszténység velem közös „asztalára”.

Egy évvel ezelőtt Ferenc pápa derűs plakátja engem is meghívott erre az egyszeri, nagyszabású keresztény eseményre. Az itthon rendezett kongresszus elsősorban önkéntes segítőként szólított meg, mozdított ki vidékről, majd később egyre több helyről érkezett megkeresés, hogy vegyek részt NEK-hez kapcsolódó programokon. Így is lett, számtalan helyünk/helyem volt a találkozásra, lelki töltődésre, hazatalálásra a hitemhez és végső soron egy közösen megélt békés együttlétre. Fakadhatott minden akkori (és azon túli) lelki forrásom a hét kimeríthetetlen gazdagságából, hiszen számos kutató fúrtak a szervezők, amelyek mind egy ismerős, középponti eredőből származott. Erre vártunk, ezt akartuk együtt megünnepelni.

Színes programokból szemezgethettem a ragyogó idővel megáldott hét során. Egymást érték az izgalmas témájú fakultációk, a csodás hangulatú közösségi imák és szentmisék, közösségek bemutatkozásai, hiteles tanúságtételek beszédei. Dél előtt mindenütt sugárzó, vidám arcok, készséges segítők, készületükben izgatott csoportok. Hihetetlen volt, hogy egy napindító zsolozsma és mise képes volt megtölteni több ezer fős pavilonokat. Kedves önkéntes társak segítették a koordinációt, öröm volt ismerősökkel meglepetésszerűen találkozni, ismeretlenekkel ismertségbe kerülni. Itt is már reggel elkezdett „üldözni” a hála érzése. Én köszöntöm őt, ő köszönt engem. Valójában önkéntesnek lenni a világon az egyik leghálásabb dolog, mert sokkal több köszönet, hálás jelzés érkezik vissza az emberhez, mint apró segítségnyújtásai tükrében elképzelni merné. A zarándokokon kívül a szervezők hálája is „kifogyhatatlan” volt, naponta újabb meglepetés-ajándékokkal. Elképesztően jóleső, hogy hetekkel az események után sem fáradtak még bele köszönetük kifejezésébe. Délután a városban több helyen előadások, beszélgetések, bemutatók, rácsodálkozások, felfedezések vártak. Alig tudtam választani, a lista

hosszú volt, mentem a megérzésemmel, mentem, ahova hívtott egy jó érzés.

Megrendítő volt számomra ezen az egy héti tartó találkozón a világegyház jelenlétének tapasztalata, a sok külföldi és hazai keresztény testvérrel, misszióval, keleti, afrikai arcokkal, nagyon távolról érkezőkkel, elhivatott résztvevőkkel, akik reménytel telve vállalták az út nehézségeit. Az egyik zarándokszálláshelyen segítettem, mégis leginkább a hálát éreztem ott is, az érkezőktől, a távozóktól és a velünk együtt zarándoklóktól. Minden találkozás „eucharisztikus” felajánlással lett. Kísért a cserkészek kedves mosolya, akik naponta megkérdézték, hogy vagyok, minden rendben van-e, hozták kerékpárral az ebédcsomagokat, megosztották egyéni élményeiket, és közösségükbe vontak.

Másrészt olyan kulturális és közösségi eseményeken, színvonalas, izgalmas családi napon, koncerteken vehettem részt, illetve ámulatba és zavarba ejtő kiállítási anyagokat láthattam, amelyek még díszesebb, gazdagabb ruhába öltöztették hálás, lelki emlékkönyvem.

Két meghatározó élményem volt az események sorozatában: a Szent István Bazilikában tartott szentségimádás és a hetet lezáró gyertyás körmenet. Igenis, kellenek a fáklyás menetek is, az összetartó, erőt adó, egy irányba tett haladások. Nem gyakran vonulok másokkal, mégis azt érzem, jó volt egyként ott lenni ebben az örömben, a teremtésben, a naplementében, a sokféle emberrel együtt egy közös fényvel bevilágítva életünk árnyasabb oldalait is. A szentségimádásban és a körmenetet szegélyező csillogó szempárokban is közel voltunk egymáshoz. Örök emlék lesz hófehérben ministrálni, gyerekekkel, egy szál gyertyával dalokat zengeni, és igazán örülni, hogy ennek az ajándéknak mind részesei vagyunk.

A napok sodrában gyorsan eljött a vasárnap nagy találkozás, a díszes, ünnepi záró mise a Szentatyával. Ha másik eseményeken nem is fel-tétlenül, de ezen már tömegesen Jézussal együtt lenni szándékozó testvérek voltak jelen, civil és felszentelt, kicsi és nagy, elismert és nem ismert, művész és tudós. Jó volt idetartozni, látni a közös utat, hálával megélni, hogy együtt lehetek az előttem járókkal és együtt azokkal is, akik távolról szemlélik vagy érdekesnek tartják a keresztény életet. Áldást kapni az öröm követétől, Ferenc pápától, aki közöttünk járt, jó szóval és nagylelkűen szeretett minket. Kiseperete az ünnep a port, a széthúzást nemcsak az utcákból, a szívemből is, új, friss levegőt adott, és az ünnepben rátekinthettem újra arra a helyre, ahová mind tartozunk, ahonnan merítünk, ahol egyek vagyunk.

A kongresszus temérdek gyümölcse, kapcsolódása és ajándéka szerintem nem múlt idős visszaemlékezés lesz, hanem abban bízom, hogy va-

laminek a kezdete, egy szabadon választott élet megerősítése, Isten szeretetének üzenete bennünk marad, megújulást hoz és két vasárnap közt is életünk részévé válik.

Jézus örömmel elmondta nekünk a héten: értékes helyünk van, nem vagyunk egyedül. Ő velünk van az úton, és mi Őbenne együtt lehetünk vele, közelebb egymáshoz.

JÁGER ESZTER

AZ EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS A TELEVÍZIÓBAN

Munkatársaimmal együtt a budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus hírért azzal a figyelemmel fogadtuk, hogy mit és hogyan lehet mind-ebből átadni az embereknek. Amikor 2016-ban kiderült, hogy a következő Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust Budapesten tartják, örömmel fogadtuk a hírt. A különböző vallási műsorainkban tudósítottunk a fontosabb eseményekről, kezdeményezésekről. Elmentünk az első esztergomi konferenciára, amelyen Marini érsek úr is előadást tartott, az előkészítő titkársághoz, az új székház megnyitására, hírt adtunk az egyházközösségi küldöttek megbízásáról és más eseményekről. Már évekkal a NEK előtt körvonalazódott, hogy a szervezés hihetetlen magas fokon indult, szinte tudományos alapossággal, körültekintéssel. Az egyes tematikus előkészületi éveket is nyomon követtük. Sok templomban tartottak szentségimádásokat, ezekről rendszeresen beszámoltunk; elmondták papok, hívek, idősek és fiatalok, hogy miért fontos az egyéni hitélet szempontjából együtt időzni az Eucharisztikus Jézussal. Magyaráztuk a jelmondatot, a logót, hírt adtunk a Kongresszus himnuszának pályázati kiírásáról, a tematikus kiállításokról, a sok egyéb előkészítő programról. Számtalan helyre elkísértük kameránkkal a NEK hírműveit, akiket mindig komoly érdeklődés fogadott a különböző városokban, határon túli településeken. Ott voltunk 2019 szeptemberében a Szent István Bazilikánál, amikor a visszaszámlálás megindult. Elkezdődött az utolsó év, befordultunk a célegyenesbe. Már véglegessé vált a program, a felkért előadók visszaigazolták részvételüket, kialakult az egyhetes találkozó szép íve, gyűltek az elsőáldozók, egyre duzzadt az ünnepi kórus létszáma. „Találkozz Jézussal Budapesten!” — hangzott a szlogen, és mi egyre izgatottabban vártuk a találkozást Jézussal Budapesten, magánemberként és televíziós műsorke-szítőként egyaránt.

De Jézus mást is megengedett. Engedett egy szemmel szintén nem látható parányi lénynek: a vírusnak, hogy lehessen. És minden borult. Emlékszem a döbbenetre, amikor kiderült, hogy a világjárvány közepette nem lehet megtartani a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust. Sőt:

a szentmiséket sem az egyes templomokban. Miután annyit elmékedtünk az Eucharisziáról, kijártuk a szentségimádás iskoláját, hirtelen abban a helyzetben találtuk magunkat, hogy nem szabad templomba menni, nem tudunk szentáldozáshoz járulni, nem találkozhatunk a Szentségi Jézussal. Közben a bezárt templomok tornyán, homlokzatán szinte csúfondárosan lengette a szél a molinót a felirattal: „Találkozz Jézussal Budapesten!” De hol? Hogyan? Az utcára sem mehetünk ki jóformán... Hirtelen minden bizonytalanná vált... Sokan elvesztették a munkájukat... Szeretteiket... Családok estek szét... Uram, hát nem most állítod helyre Izrael országát? Nem most jössz el közénk, hogy lelkileg megújuljunk, hogy a találkozás Veled a kegyelem kiáradása legyen? Kétezer évvel ezelőtt is más Messiást képzeltek el maguknak az emberek, mint amilyen jött. Diadalmas királyra számítottak, nem pedig egy istállóban született, jóformán hajléktalan, bizonytalan családi háttérű csecsemőre. Akinek ráadásul rögtön menekülnie kellett. Isten útjai azonban nem a mi útjaink, a történelem Ura jobban tudja, mit miért tesz, mint mi. A Diadalmas Király a keresztfán trónolt, és meghasadt szívéből vér és víz folyt ki, miután felkiáltott: „Istenem, miért hagytál el engem?” Isten, miért hagytál el minket? Hisz oly szépen alakult minden. Épült az új kongresszusi helyszín. Elkészültek a miseruhák a több ezer pap számára. Kialakult a nagy liturgiák szertartásrendje. Minden kész, az asztal terítve... Csak éppen a vőlegény nem jön. Vagy nem úgy jön. Jézus magára öltötte a hirtelen munkanélkülivé, depresszióssá, özvegyé vagy árvává lett Ember alakját, mint egykor Szent Fausztina nővér előtt, Krakkóban. Meg akarta tapasztalni Iránta való szeretetünket. Mert az, aki a vészhelyzetben, a bajban lévő embertársa iránt bármit is tett szeretetből, akár csak vigaszt nyújtott, bevásárolt, főzött rá, osztozott gyászában, Jézusnak tette. Talán az Üdvözítő azt mondta magában: elég a sok elméletből; lássuk, hogy éltek a gyakorlatban? Nem, most egy kicsit ne gyertek el a templomba: az otthonotok váljon templommá! Ebben az időszakban minden vasárnap közvetítettünk szentmisét, amelynek köszönhetően azon kevesek közé tartoztam, akire nem vonatkozott a templomba járás korlátozása. Számos visszajelzésből tudjuk, hogy ez a szolgálatunk sok embernek jelentett lelki táplálékot, erőforrást. Ettől függetlenül megrázó élmény volt teljesen üres templomokból közvetíteni az Utolsó Vacsorát — tanítványok nélkül. Aztán alábbhagyott a sok tiltás, és az emberek csak lassan tértek vissza a templomokba. Nem volt kirobbanó érdeklődés a Szentségi Jézussal való találkozás iránt. Persze, sokan féltek... Meg az idősek, betegek... Értem én. De azért rosszul esett. Ennyire puhák vagyunk? Aztán eltelet egy

év: újabb hullám, megint korlátozások, aztán feloldások, majd újra... Halálestet a családban, rejtélyes és szünni nem akaró megbetegedés, tanácstalan orvosokhoz járás... Közben a homokórán peregetek a szemek, a visszaszámlálás ette a napokat, már csak száz, már csak harminc, már csak tíz, és kezdődik...

Éjszaka volt. Olvastam az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus csodaszép emlékkönyvét. Mintha az egyetemes közösség lenyomatát tartottam volna a kezemben, olyan volt akkor ez a kegyelmi kiáradás. És holnap kezdődik! Újra átéljük a csodát! Emberek millióinak közvetíthetjük Isten megváltó szeretetének örömhírét. Minden elő volt készítve. Szakemberek százai dolgoztak hosszú hónapok óta, hogy minden rendben legyen a NEK megnyitó szentmiséjén. Hatalmas feszület töltötte be a teret az oltár mögött a Hősök terén. Nézem az elsőáldozó gyerekek szektorát. Tényleg hiba volt olvasgatni a '38-as Kongresszusról: az ember önkéntelenül is összehasonlítgatja a két eseményt. Mert ugye akkor százötvenezer elsőáldozó gyűlt össze. Most itt ez a szent maradék: ezer gyerek. Meg egyébként is fájóan kevesen voltak a téren. Ment a találgatás, hogy hányan. Nekem önkéntelenül is Lót jutott eszembe: Uram, ha csak ötven igazat találsz, ugye nem pusztítod el a várost? Ha csak ennyien vagyunk is... Amikor először léptem be hétfő reggel a kongresszusi csarnokba, véletlenül majdnem térdet hajtottam. Az a kicsit szórakozott pap barátom jutott eszembe, aki még a '80-as években moziba vitte a hittanosait, és a vászon felé önkéntelenül térdet hajtott... Valahogy templomi hangulata volt a helynek. Végül Ferenc pápa is eljött. De előtte még volt egy gyertyás, fátylós körmenet, amikor az Eucharisziát újra százezres sokaság kísérte a pesti utcákon. Csakúgy, mint másnap, a pápai misén. Na, ekkor lehetett érezni a levegőben azt, amiért négy éven át minden mise végén imádkoztunk: „az Eucharisztikus Kongresszus ünneplése egész népünk, fővárosunk... lelki megújulására szolgáljon”. Ferenc pápa eljött, pedig járvány van, pedig voltak, akik azt terjesztették, hogy nem fog eljönni; és beszélt, velünk volt. A legutolsó üzenetében azt a sort idézte a Kongresszus himnuszából, amely — talán a negyedik versszakban megbújva — a keresztről szól. Mint Jézus mondta: „Aki utánam akar jönni, vegye föl keresztjét minden nap, és úgy kövessen engem”. Annyi mindenről beszélhetett volna: az Oltáriszentségről, a megszentelő kegyelemről, akármiről. De ő a vállunkra vett, átölelt keresztről, a szeretetből hordozott keresztről beszélt. Igaza lehet; talán így tudunk naponta sokszor találkozni Jézussal, és nem csak Budapesten.

BARLAY TAMÁS

ÚJ FEJEZET A II. Vatikáni Zsinat Recepciójában: A 2021–2023-as Szinódusi Folyamat

Ferenc pápa 2021. október 9-én nyitotta meg a 2023-ban esedékes XVI. Rendes Püspöki Szinódus előkészítési folyamatát. Az esemény jelentősége nem elsősorban az újabb püspöki „nagygyűlés” tényében keresendő, hiszen a pápa pontifikátusa alatt már öt rendes, rendkívüli és kontinentális találkozóra került sor. A túlzás nélkül forradalminak számító nővum az előkészítés módjában keresendő. Ferenc pápa a szinódus „hatókörét” kiszélesítve egy olyan világegyházi folyamatot indított el, melybe minden megkeresztelt személy meghívást kap.

Miután a Püspöki Szinódus Általános Titkársága szeptember 7-én kiadta az „Egy szinodális egyházért: közösség, részvétel és küldetés” címet viselő előkészítő dokumentumot (továbbiakban: ED), világossá vált: a szinodalitás intézményét a jelenlegi egyházfő nem úgy képzei el, „mint az egyházas találkozások ünnepét és a püspökök gyűlését vagy az egyház igazgatásának egyszerű belső kérdését” (ED 10). A szinodalitás sokkal inkább — idézve a Nemzetközi Teológiai Bizottság 2018-ban megjelent dokumentumát — olyan valóság, amely az Isten népeként zárandokló egyház saját élet- és működésmódjának (*modus vivendi et operandi*) felel meg. Ebből kifolyólag a 2023-ban esedékes püspöki szinódus elé egy kétéves konzultációs fázist illesztett Ferenc pápa, amelyben a krisztushívők nem kívülállónak, vagy néma szemlélőnek érezhetik magukat, hanem Isten olyan gyermekeinek, akik hangjára és véleményére kíváncsi nem pusztán saját részegyháza, de az egyetemes egyház egésze is.

Bár a világegyház számos közösségét látszólag meglepetésként érte az egyházfő szándéka, e folyamat tudatos tervezés eredménye. A szinodalitás újrafelfedezése Ferenc pápa pontifikátusának egyik fontos teológiai programpontja. Már 2015-ben félreérthetetlen egyértelműséggel fogalmazott: „Istennek a szinodalitás a szándéka a harmadik évezred egyháza számára”. Megannyi döntésével és intézkedésével eddig is olyan egyházkép felé igyekezett elmozdulni, melyben az odafigyelő párbeszéd nem újdonság, hanem a krisztusi közösség belső életének mindennapi alapelve. Azzal, hogy Ferenc pápa 2018-ban kiadott *Episcopalis communio* kezdetű apostoli konstitúcióval megreformálta a püspöki szinódus intézményét, lehetővé tette, hogy az ne csak bizonyos időközönként megrendezésre kerülő ün-

nepi konzultatív ülés legyen, hanem Isten egész népével való konzultáció hatékony eszköze is.

Ugyanakkor téves lenne pusztán csak „felülről” érkező irányvonalként értelmezni a szinodalitás tematikáját. Az elmúlt három évben számos ország katolikus közössége fedezte fel az „alulról”, helyi részegyházakból induló megújulás kényszerítő igényét. Látvá az egyházon belüli hatalmi, szexuális és gazdasági visszaélések súlyát és az intézményes egyház hitelességének alapvető megrendülését, többek között Spanyolországban, Írországban, Ausztráliában, Olaszországban és Németországban is — pontos egyházi jogi kategóriába nem mindig illeszkedő — intézményszerű párbeszéd vette kezdetét. Bár főként a „német út” nem egyszer méltán szolgált mértékadó kritikák tárgyául (legújabb gyanánt elég csak Norbert Lüdecke *Die Täuschung* [A csalódás] című könyvét említeni), ugyanakkor a bennük folyó őszinte dialógus vágya minden kétségen felül áll. Ha figyelembe vesszük a most meghirdetett világméretű szinódusi folyamat 10 tematikus pontját, a szóhasználatbéli egyezőséget (vö. „szinódusi út”) és a fentebb említett részegyházi folyamatok előkészítő dokumentumban való méltatását (ED 7), tagadhatatlan a kapcsolat a helyi egyházakban tartó megújulási folyamatok és a világegyház szinódusi processzusa között.

A — hol „világszinódus”, hol „szinodális út” vagy „szinódusi folyamat” névvel illetett — processzust Mario Grech bíboros, a Püspöki Szinódus Főtitkára jelentette be 2021. május 21-én. Már ekkor kirajzolódott az a hármas struktúra, mely lehetővé teszi a helyi közösségek bekapcsolódását. Ezt megelőzően Ferenc pápa kinevezett több olyan szakértő teológust (ilyen például Nathalie Becquart) és egyházjogászt (például Myriam Wijlenst) a központi szentszéki bizottságba, akik kutatási területe a szinodalitás színes teológiai témája.

Az igen komplex és a világegyház megannyi szintjét felkaroló szinodális folyamat egyes lépéseit a szeptember 7-én napvilágot látott dokumentum mutatja be. A szinódusi előkészület Rómában 2021. október 9–10-én, illetve a különböző részegyházakban a következő vasárnap, október 17-én nyílt meg liturgikus ünneplés keretében. Az egészen 2022 tavaszáig tartó részegyházi szakasz feladata, hogy a krisztushívők mind szélesebb körét bevonva olyan strukturált párbeszéd folyhasson, mely során megvitatásra kerülnek az ED-ben javasolt (30) témakörök: a közös zárandoklat útítársai; a meghallgatás és dialógus folytatásának kultúrája az egyházban és a társada-

lomban; ünneplés; felelősségvállalás a küldetésben; ökumené; a tekintély és részvételiség problematikája; a megkülönböztetés és döntések meghozatalának formái és folyamata; végül pedig arra is reflektálhatnak a résztvevők, hogy hogyan lehetséges megvalósítani a szinodalitásra való nevelést a keresztény közösségekben.

Az egyes egyházmegegyeknek és más szervezeteknek (világi krisztushívói társulatok, felsőoktatási intézmények) fél év áll rendelkezésre előkészíteni a párbeszédhez szükséges humán és technikai erőforrásokat, majd pedig azt lefolytatva elkészíteni saját szintézisüket. Ezeket az egyes püspöki konferenciák, illetve keleti egyházak szinódusai fogják egységesíteni. A nemzeti eredmények összefoglalásait — egy október végi módosításnak köszönhetően — 2022. augusztus 15-ig megküldik a római Titkárságnak, amely ezekből elkészíti az első munkadokumentumot (*Instrumentum Laboris* 1). Az egyes püspöki konferenciák képviselői 2023 márciusáig a nevezett hivatalok kontinentális és regionális szervein keresztül folytatják a tanácskozást. A püspöki konferenciák nemzetközi (afrikai, ázsiai, óceániai, közel-keleti, európai, latin-amerikai, észak-amerikai) tanácsainak szintjén hét záródokumentumban foglalják össze eredményeiket, melyeket a második munkadokumentum (*Instrumentum Laboris* 2) fog summázni 2023 júniusában. Ez lesz a két év múlva esedékes püspöki szinódus munkájának alapja.

Kétségtelen, hogy komoly kihívás elé állítja a világegyház egészét, és főként az egyes részegyházakat mindannak megvalósítása, amit a pápa kér tőlük. Bár a Püspöki Szinódus Titkársága folyamatosan adja közre azokat a segédanyagokat (például *Vademecumot* a különböző fázisok szervezéséhez), a valódi gyümölcsöket termő és nem kiüresedett, formális párbeszéd folytatásához elkerülhetetlen, hogy a helyi közösségek számottevő humán erőforrást fordítsanak a feladat megvalósítására.

Ferenc pápa kérésének megfelelően számtalan részegyházában jelentették be a szinódusi folyamat megnyitását október 17-én. Pozitív példával járnak elől Svájc egyházmegegyei, amelyek püspökei „Csupa fül vagyunk” címmel kampányt indítottak és ötfős csoportokban várják a részt venni szándékozó krisztushívókat. Az egyházmegegyék többségében még csak a liturgikus keretek között került sor a folyamat meghirdetésére, a szinodális párbeszéd folytatásának módját és az ezért felelős személyeket október végén még részben homály fedi. Tagadhatatlan azonban, hogy vannak olyan részegyházak is, ahol eddig még nem talált

visszhangra Róma püspökének hívó szava. E sorok megírásáig egyetlen egyházmegegye deklarálta, hogy nem kíván részt venni a világegyházi folyamatban. A Liechtensteinben található vaduzi érsekség főpásztora, Wolfgang Haas egyházmegegye kis területére, a folyamat bonyolultságára, illetve annak ideológiai veszélyeire hivatkozva — nem csekély kritikát kiváltva ezzel — nem látta szükségesnek a párbeszéd intézményes folyamatának elindítását. Ugyancsak kérdéses, hogy a már megkezdett nemzeti szinodális folyamatok és azok eredményei hogyan integrálhatók a világegyház egészét érintő eseménybe.

A részegyházak előtt álló kihívás valóban tetemes, és az emiatt érzett kétely sem elhanyagolható. Ahhoz, hogy Isten népében, minden megkeresztelt személyben jelenlévő hitezők által a Szentlélek valóban szállni tudjon az egyházhoz, figyelmes meghallgatásra van szükség a szinódusi folyamatot koordináló egyházi tekintély részéről. Nem véletlen, hogy maga az előkészítő dokumentum is igyekszik eloszlatni annak gyanúját, hogy e processussal Róma püspöke az egyház demokratizálódását kívánná meg. „Az Istentől rendelt pásztorok, mint az egész egyház hitének hiteles őrzői, értelmezői és tanúi, ne féljenek a rájuk bízott nyájat meghallgatni; Isten népének párbeszéde ugyanis nem hozza magával a demokrácia — többségi döntésen alapuló — elveinek átvételét az egyház belső élete számára” (ED 14).

A Ferenc pápa által meghirdetett szinódusi folyamat távolabbra mutat, mint 2023. Pontifikátusának egyik világos célkitűzése, hogy a szinodalitás elve ne csak átmeneti karaktere legyen a krisztusi közösségnek, hanem belső életének egyik fontos és állandó ismérve. E cél megvalósításával nem tesz mást, mint a II. Vatikáni zsinat reformjainak talaján áll. Az elmúlt 150 év nyugati egyháztana számos „fókuszpont-változást” élt meg. Ezek nem csorbították, sokkal inkább gazdagították egymást, jegyezte meg egyik előadásában Nathalie Becquart, a szinódus Titkárságának munkatársa. Míg az I. Vatikáni zsinat a pápai primátus, addig a legutóbbi egyetemes zsinat — ezt kiegészítve — a kollegialitás és a *communio* távlatait tárta fel. Ferenc pápa pontifikátusa a szinodalitás elvével immáron lehetőséget is biztosít minden krisztushívó számára, hogy a kereszttségében kapott karizmáit életre is válthassa. Amennyiben ez kiegészül a keleti egyházakban eddig is megélt szinodális tapasztalatok feldolgozásával, akkor a II. Vatikáni zsinat recepciója újabb valódi lendületet vehet.

KISS GÁBOR

SOMMAIRE

PÉTER KONDOR: „L'amour de Dieu envers nous”
TOMÁŠ HALÍK: „Avec un cœur contrit...”

Centenaire de la naissance du poète János Pilinszky
Réponses à l'enquête de Vigilia

Congrès Eucharistique International à Budapest
Écrits de Péter Erdő, Levente Balázs Martos,
István Seszták, Eszter Jáger et Tamás Barlay

INHALT

PÉTER KONDOR: „Gottes Liebe zu uns”
TOMÁŠ HALÍK: „Mit schmerzhaftem Herzen...”

Vor 100 Jahren wurde János Pilinszky geboren
Antworten auf die Rundfrage von Vigilia

Internationaler Eucharistischer Kongress in Budapest
Würdigungen von Péter Kard. Erdő, Levente Balázs Martos,
István Seszták, Eszter Jáger und Tamás Barlay

CONTENTS

PÉTER KONDOR: „God's Love towards Us”
TOMÁŠ HALÍK: „With a Sorrowful Heart...”

Centenary of the Birth of the Poet János Pilinszky
Answers to the Survey of Vigilia

International Eucharistic Congress in Budapest
Essays by Péter Erdő, Levente Balázs Martos,
István Seszták, Eszter Jáger and Tamás Barlay

Főszerkesztő: GÖRFÖL TIBOR

Felelős szerkesztő: PUSKÁS ATTILA Felelős kiadó: GÁJER LÁSZLÓ Főmunkatárs: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztők: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, SÁGHY ÁDÁM, VÖRÖS ISTVÁN

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Kiadóhivatali titkár: FAZAKAS ANNAMÁRIA Honlap: SOMFAI BOGLÁRKA

Tördelés: NÉMETH ILONA Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Készült a Séd Nyomdában, Szekszárdon

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest, Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala.

Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigilia csekk száma: OTP V. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: egy évre 8.400,- Ft, fél évre 4.200,- Ft, negyed évre 2.100,- Ft.

Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 8.400,- Ft/év + postaköltség, tengerentúli országok: 112,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA

KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA